

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE**

**FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ**

Pracoviště historické sociologie

**Ing. Bc. Kateřina Hynková**

**Vliv prostoru na kulturní participaci  
Pražanů**

*Diplomová práce*

Vedoucí práce: **PhDr. Jiří Šafr, Ph.D.**

Praha      červen 2017

## **Prohlášení**

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. června 2017

Kateřina Hynková

## **Poděkování**

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce PhDr. Jiří Šafr, Ph.D. za velmi přínosné konzultace, osobní nasazení, pochopení a trpělivost.

## **Abstrakt**

Diplomová práce „Vliv prostoru na kulturní participaci Pražanů“ se zabývá vztahem kulturní participace a socioprostorového kontextu města a jeho proměnami v čase na příkladu hlavního města Prahy v období 80. let 20. století a v prvním desetiletí 21. století. Práce uvádí několik základních způsobů, jak se může prostor ovlivňovat kulturní participaci. Jde o kulturní infrastrukturu, politiky a strategie veřejné správy, přítomnost kreativních tvůrců kultury a existenci publika se zájmem o kulturu. Dále popisuje podmínky pro kulturní participaci v Praze v 80. letech 20. století a po roce 1989. Existenci vztahu mezi kulturní participací a prostorem ověřuje na úrovni deseti obvodů hlavního města Prahy pomocí sekundární analýzy dat kvantitativních dvou sociologických výzkumů „Třídní a sociální struktura obyvatelstva ČSSR“ z roku 1984 a „Media Projekt“ z roku 2007 s využití ordinálního logistického regresního modelu.

## **Abstract**

Diploma thesis „Influence of Space on Cultural Participation of Prague Citizens“ deals with relationship of cultural participation and sociospatial context of a city and its changes over the time using example of capital city of Prague in the 1980s and in the early 20th century. The thesis presents several basic means how space can influence cultural participation. It is cultural infrastructure, politics and strategies of public governance, existence of creative creators of culture and existence of audience interested in culture. After that the thesis describes conditions for cultural participation in Prague in 1980s and after year 1989. Existence of relationship between cultural participation and space is examined at the level of ten Prague's districts using secondary analysis of two quantitative sociological research projects “Class and Social Structure of CSSR population“ from 1984 and „Media Projekt“ from 2007 using ordinal logistic regression model.

**Obsah**

1	Úvod.....	6
2	Kulturní participace .....	11
2.1	Kulturní participace v prostorovém kontextu.....	11
2.2	Individuální determinanty kulturní participace .....	20
3	Proměny podmínek kulturní participace v čase.....	23
3.1	Podmínky kulturní participace v Praze v 80. letech 20. století.....	23
3.2	Podmínky kulturní participace v Praze po roce 1989 .....	28
4	Socioprostorová struktura Prahy .....	37
4.1	Prostorové členění města.....	38
4.2	Prostorové členění Prahy v 80. letech 20. století .....	41
4.3	Prostorové členění Prahy po roce 1989 .....	45
5	Analýza vlivu prostoru na kulturní participaci Pražanů.....	51
5.1	Výzkumné otázky a hypotézy .....	51
5.2	Použitá data .....	57
5.3	Transformace dat.....	58
5.4	Metody a postup analýzy.....	59
5.5	Vztah prostoru a navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod.....	62
5.6	Shrnutí výsledků.....	79
6	Závěr.....	82
	Seznam použité literatury a zdrojů.....	87

# 1 Úvod

Má to, kde žijeme, vliv na to, kdo jsme? Měníme místa tím, že na nich trávíme svůj čas? Jaký je vztah sociálních jevů a prostoru? Najít uspokojivou odpověď na tyto otázky v této práci nedokážu. Je ale důležité si je začít vůbec klást. Přestat omezovat své myšlení na vlastnosti jedince a jejich důsledky, ale začít přemýšlet v dimenzích času a prostoru, dodat svým úvahám nový rozměr kontextu, v němž jako individua žijeme.

Prostor a čas jsou v našem životě i v životě společnosti esenciální. Stanovují podmínky. Říkají, kdy jsme a kde jsme. To pak dává jasné hranice tomu, co můžeme být. Hranice, které nelze překročit. Můžeme je ale měnit? Běh času zatím zvrátit neumíme, prostor si však už mnohdy přizpůsobit dokážeme. Postavíme hráz a získáme novou zemi. Vysušit celé moře přesto nezvládneme. Zkrátka náš každodenní život se odehrává ve fyzických limitech prostoru. Omezují nás a zároveň si je neustále přizpůsobujeme sami sobě.

Buďme však skromnější a ptejme se v souladu s tématem této práce, proč chodím do divadla, na koncert, do galerie? Protože se mi to líbí? Protože mě tam brali rodiče a já jsem se naučil mít to tam rád? Protože to dělají moji přátelé, a tak na tom asi něco bude? Protože tam chodí moji kolegové a nechci před nimi vypadat trapně? Nebo proto, že divadlo, koncertní sál, galerie prostě je někde v dosahu mého bydliště?

Naše činnost dává v prostoru vzniknout možnostem. Že se někde zřídí divadlo, není náhoda. Je to výsledek společenského vývoje. Museli jsme ujít dlouhou cestu, než zrovna na tomto místě v tomto čase vznikla budova. A bylo zapotřebí mnoha lidí se specifickými znalostmi a dovednostmi na to, abychom jí dali funkci, účel. Začali v ní hrát divadlo. Co do něj dostane diváky? Přijdou sami od sebe? Třeba proto, že kousek odtud bydlí? A jakým způsobem nalákat ty ostatní? Co přiměje ty z daleka, že vyrazí za kulturou? Stačí doporučení od známého? Nebo je potřeba reklama? Anebo ještě něco úplně jiného?

Prostor se do našeho chování propisuje na mnoha úrovních a množstvím různých způsobů. V této práci se pokusím představit, co už bylo zjištěno o vztahu

kulturní participace a prostoru, jaké jsou cesty, jimiž na ni fyzické, ale také sociálně-ekologické prostředí může působit. Prostor je možné chápat jako kontextuální charakteristiku oproti individuálním charakteristikám, k nimž patří zejména sociální postavení, vzdělání, příjem, gender nebo fáze životního cyklu, v které se člověk právě nachází. Vliv těchto faktorů na kulturní participaci už byl mnohokrát zkoumán a přesvědčivě prokázán [Bourdieu 1979 (1984), Bennet et al. 2009, pro české prostředí Šafr 2008, 2012b]. Ve své práci se budu soustředit na ty kulturní aktivity, které se odehrávají mimo domov, tzv. chození za kulturou, protože na tom, zda na nich jedinec participuje, by se měly mnohem více podílet vlastnosti prostoru, než je tomu u aktivit odehrávajících se v domácím prostředí. I když jde zčásti o spojité nádoby, neboť i v tomto případě by prostor mohl zasahovat například skrze fyzickou nedostupnost nebo nedostatečnou nabídku aktivit mimo domov, čímž by tak nepřímo podporoval druhý typ činností. Ponechme teď ale v rámci určitého zjednodušení tuto variantu stranou a pokusme se dovést, jak spolu mohou prostorové uspořádání a účast na veřejných kulturních aktivitách souviset.

Domnívám se, že prostor na kulturní participaci působí čtyřmi základními způsoby. Zaprvé existencí sítě kulturních zařízení, která, aby plnila svou funkci, musí být pro diváky místně resp. dopravně dostupná a nabízet jim zajímavé kulturní aktivity. Zadruhé podmínkami pro působení a rozvoj kulturních činností, jež jsou dány politickými strategiemi a přístupy veřejné správy na různých regionálních či lokálních úrovních. Zatřetí koncentrací kreativních lidí, kteří kulturu sami tvoří. A konečně začtvrté přítomností určité sociální normy vytvářené a udržované koncentrací „symbolicky poučeného“ publika, konzumenta kulturních produktů, jež disponuje schopností recepce kulturního díla, ale manifestuje též vůli se tohoto typu aktivit účastnit. Dále předpokládám, že se kulturní participace a potažmo kulturní infrastruktura, tj. podmínky pro její realizaci stejně jako samotný prostor proměňuje v čase.

V této práci se věnuji otázce vlivu prostorového uspořádání města na kulturní participaci. Výzkumné otázky a hypotézy jsem se tak rozhodla pokusit

ověřit v konkrétním městském prostoru, neboť jsem nechtěla sledovat pouze tu nejzákladnější linii souvislosti účasti na kulturních aktivitách a prostoru, kterou představují rozdíly mezi městským a venkovským prostředím (ty jsou v České republice již zdokumentovány, viz [Šafr 2012a]). Jako předmět své analýzy jsem proto zvolila hlavní město Praha. Tato metropole disponuje jednotnou kulturní infrastrukturou, která slouží nejen Pražanům ale prakticky všem obyvatelům ČR. Vybavenost kulturními zařízeními i pestrost nabízených programů je v Praze historicky na vysoké úrovni a to i v porovnání se zahraničními metropolemi. Není ovšem rovnoměrně rozložena po území města. Výrazně se koncentruje v historickém centru, což znamená, že i Pražané musí za kulturou dojíždět, i když většina z nich ne příliš daleko, ani příliš dlouho. Volba Prahy je rovněž výhodná v tom, že je možné ji jednoduše dělit na menší prostorové jednotky, za něž máme k dispozici mnoho údajů včetně historických statistik týkajících se sociální skladby obyvatelstva.

Protože předpokládám, že se souvislost mezi městským prostorem a kulturní participací lidí, v něm bydlících, v čase mění, s tím jak se samo město vyvíjí – zvolila jsem dva časové okamžiky, mezi kterými došlo k významné proměně české společnosti, o níž předpokládám, že se promítla jak do prostorového uspořádání české metropole, tak i do vzorců chování a hodnot jejích obyvatel. Z toho důvodu sleduji proměnu mezi 80. léty 20. století, konkrétně rokem 1984, a prvním desetiletím 21. století, přesněji rokem 2007. Tato dvě historická období předěluje sametová revoluce z roku 1989, jež započala rozsáhlou a zásadní transformaci české společnosti. Změnil se politický systém z totalistického komunistického režimu na demokratický, ekonomický systém prošel reformou z centrálně plánovaného hospodářství na kapitalistický volný trh. Česká kultura se zbavila svazujících omezení, jako byla cenzura, ústřední řízení a plánování kultury nebo omezování působení umělců nesouhlasících s režimem. Lidé mají po roce 1989 větší volnost výběru svých volnočasových aktivit, roste tak individualizace společnosti. Vývoj směrem ke svobodné společnosti nicméně přinesl i některé stinné či sporné stránky. Pomineme-li klíčovou otázku zabezpečení financování kultury, pak negativní dopady na kulturu má kupříkladu



tzv. konzumerismus, který přináší životní styly zaměřené úzce jen na spotřebu. Masový konzum přináší potřebu masové produkce a to i v případě kulturních statků a služeb, což namnoze snižuje jejich kvalitu. Snaha zalíbit se širokým vrstvám společnosti tak může mít negativní dopad na uměleckou hodnotu kulturní tvory dnešní doby. Média se snaží formovat náš vkus prostřednictvím reklamy tak, abychom spotřebovávali výrobky masové produkce, což způsobuje, že představa autonomní individuality v rozhodování je často jen pouhou iluzí.

Území města není osídleno rovnoměrně, hustota obyvatelstva se v jednotlivých lokalitách liší. Navíc z hlediska sociodemografických charakteristik nejsou Pražané v lokalitách rozmístěni heterogenně, náhodně, ale vytváří vnitřně homogenní shluky lidí s podobnými charakteristikami, zejména z hlediska sociálního postavení a příjmu. Socialistický stát se snažil tuto vnitřní sociálně-prostorovou strukturu Prahy odstranit. Částečně se mu to podařilo díky částečné asanaci a zejména rozsáhlé výstavbě sociálně heterogenních sídlišť, jenomže i během pozdního období socialismu platilo, že lidé s přístupem ke zdrojům, dokázali získat „lepší“ bydlení. Pouze tím rozhodujícím kapitálem přestal být ten ekonomický, naopak vzrostl význam kapitálu politického a sociálního. A tak určité residenční prostorově-sociální usazování probíhalo i tehdy. V 90. letech 20. století se po znovuzavedení klasických tržních mechanismů do procesu získávání bydlení Praha začala opět výrazně socioprostorově strukturovat. S tím, jak se Praha stala významnou středoevropskou metropolí, nabývá v poslední dekádě proces sociální segregace obyvatelstva na intenzitě. Sociálně prostorovému členění Prahy včetně historického exkurzu se v práci budu dále podrobněji věnovat, jelikož představuje důležitou součást podmínek pro kulturní participaci.

Pro vztah mezi kulturní participací a prostorem takto časově a geograficky vymezeným si kladu konkrétnější výzkumné otázky. Zajímá mě, zda v obou obdobích existovala souvislost mezi mírou účasti obyvatel Prahy na kulturních aktivitách, konkrétně půjde o navštěvování divadel a chození do kina, a lokalitou, v níž bydleli. A pokud ano, zůstává tato vazba významnou i při kontrole vlivu individuálních – sociodemografických charakteristik jedince? Klíčová je pak druhá

otázka: zda se tyto prostorové souvislosti v české metropoli s přechodem od socialistického uspořádání ke kapitalistickému nějak proměnily. Odpověď budu hledat v komparativní analýze kulturní participace v Praze mezi roky 1984 a 2007. Konkrétně budu sledovat, jestli se mezi 80. léty 20. století a prvním desetiletím 21. století proměnil vliv vybraných faktorů na kulturní participaci. Vedle individuálních determinant na úrovni jedince, gender, vzdělání a fáze životního cyklu, se zaměřuji na prostorový – residenční kontext, a to konkrétně na úrovni pražských obvodů. K potvrzení nebo zamítnutí svých hypotéz použiji metodu sekundární analýzy dat pocházejících ze dvou kvantitativních sociologických výzkumů.

V této práci se snažím najít odpověď na obecnější sociologické otázky, zda prostor ovlivňuje kulturní participaci, a pokud ano, tak jakými způsoby k tomu může docházet. Odpověď na první otázku hledám v empirické analýze dat s využitím vícerozměrných statistických metod, které pomáhají kvantifikovat vztahy mezi zkoumanými jevy. Odpověď na druhou otázku, jak funguje mechanismus vlivu prostoru na kulturní participaci, hledám v teoretické rovině. Kvantitativní metody analýzy mi umožní porovnat stav v období 80. let 20. století a prvního desetiletí 21. století. Při interpretaci zjištěných rozdílů a dalších souvislostí pak budu využívat teoretické znalosti. Téma souvislosti prostoru a kulturní participace není zatím příliš prozkoumáno, v českém prostředí prakticky vůbec, proto přínos své práce spatřuji v rozšíření dosavadních poznatků v oblasti determinant kulturní participace o prostorový kontext.

## 2 Kulturní participace

### 2.1 Kulturní participace v prostorovém kontextu

Ačkoli intuitivně chápeme, že společnost musí existovat v určitém časoprostoru, stává se, že mu při zkoumání sociálních jevů nevěnujeme odpovídající pozornost. Abychom pochopili, co se děje teď, musíme vědět nejen, jaké události současnosti předcházely, ale i kde se všechno odehrávalo. Prostředí, v němž žijeme, formuje do jisté míry jak jednotlivce, tak celé sociální skupiny. Fyzický prostor a jeho obsah je nedílnou součástí našich životních podmínek a spolu se sociálními, ekonomickými, legislativními a jinými možnostmi a omezeními vytyčuje hranice, v nichž se odehrávají naše životní rozhodnutí, ať už malá, každodenní, nebo ta velká, která staví náš životní příběh. Prostor na nás nepůsobí pouze materiálními limity, pod nimiž si můžeme představit takové skutečnosti, jako zda bydlíme v bytě nebo v domě, ve městě nebo na vesnici, jak se dopravujeme do práce nebo školy, jaká je kulturní nabídka v našem blízkém okolí, zároveň ale své životy obvykle neprožíváme v izolaci od ostatních lidských bytostí, naopak společně vytváříme unikátní životní prostředí. Všechny tyto a mnohé další aspekty prostředí mají vliv na naše volby a rozhodnutí a zároveň jsou jejich výsledkem. Prostor má schopnost zesilovat nebo oslabovat pravděpodobnost výskytu určitých sociálních jevů. Velmi zjednodušeně tedy lze říct, že úspěšní sousedé podpoří náš vlastní úspěch, i když k němu nemusíme mít dle obecných pravidel dostatečné předpoklady, a stejně tak nás problematické prostředí může dostat do potíží.

V této podkapitole se pokusím nastínit možné vlivy prostoru na kulturní participaci. Definovat co je to kulturní participace je poměrně obtížné. Klasifikace určitých aktivit jako kulturních totiž vychází spíše z tradice, než z jejich charakteristik. Pro účely této práce budu vycházet z definice kulturní participace, kterou vypracovala skupina pro kulturní statistiku při Eurostatu [Eurostat 2000] pro účely standardizace shromažďování údajů o kulturní participaci obyvatelstva evropských zemí. Základem této definice je vymezení tří typů participativního

chování: navštěvování/recepce, předvádění/amatérská produkce a proces interakce [Eurostat 2000, 170-173]. Tyto druhy participace se odehrávají v různých kulturních doménách, mezi něž řadíme scénické (muzické, performativní) umění, výtvarné umění, literaturu, média, architekturu, oblast kulturního dědictví, archivů a knihoven. Z okruhu našeho zájmu v tomto případě vylučujeme všechny profesionální aktivity. Pokud navštěvujeme nebo vnímáme kulturní produkt, dochází k předávání informací ze zdroje k příjemci. Mezi takovéto činnosti patří například navštěvování divadelních představení, koncertů, výstav, památek, muzeí či čtení knih, poslech hudby a sledování televize. Pro předvádění/amatérskou produkci je zase typické, že při nich vznikají materiální nebo nemateriální produkty, které nemusí být nutně určeny publiku, ale mohou také být autorem tvořeny jen pro jeho vlastní potěšení. Do okruhu těchto aktivit se řadí zpívání, tančení, herectví, hra na hudební nástroj, tvorba výtvarných děl, fotografování, natáčení videa, literární činnost, sběratelství a další. Poslední typ participativního chování, proces interakce, se od navštěvování a recepce liší tím, že při něm dochází ke kontinuální komunikaci mezi příjemcem a vnějším zdrojem. Průběžná výměna informací umožňuje příjemci ovlivňovat formy a obsahy materiálu, který získává ze zdroje. S procesem interakce se samozřejmě nejčastěji setkáváme v oblasti ITC technologií. Prostředí internetu a multimédia přímo vybízí k interakci s uživatelem a přizpůsobování obsahu jeho aktuálním požadavkům. Obecně lze říct, že o participaci na kulturních aktivitách hovoříme v případě, že účastníci spolu sdílí základní komunikační kód, tedy jsou schopni si předávat významy a zároveň těmto významům věnují pozornost, což zvyšuje jejich vlastní informační a kulturní kapacitu. Dělení kulturní participace na aktivní a pasivní tedy při použití tohoto konceptu nedává smysl, protože všechny kulturní aktivity vyžadují jistou míru pochopení ze strany příjemce a není možné říct, že kupříkladu čtení knih nebo sledování televize se v určitou chvíli stává ze strany příjemce naprosto pasivní konzumací [tamtéž: s. 168-170]. Popsaný koncept kulturní participace také eliminuje problematiku dělení kultury na vyšší a masovou, které je z velké části dáno historickým vývojem, ale neodráží skutečnou kvalitu kulturních produktů a jejich význam pro příjemce, jež se dají posuzovat jen velmi obtížně.

Protože v této práci zkoumám vztah mezi fyzickým prostorem a mírou kulturní participace, omezila jsem svůj zájem na kulturní aktivity, které se typicky odehrávají mimo domov a kladou určité nároky na prostředí, v němž se konají. Řadím mezi ně navštěvování divadel, kin, památek, muzeí, galerií, výstav, koncertů nebo veřejných knihoven. Tyto aktivity lze označit jako tzv. městskou kulturu, kterou doplňuje tzv. lokální kultura, pod níž spadají činnosti jako návštěva folklórních oslav, plesů či ochotnických divadelních představení [Šafr 2012a: s. 283-296]. Lokální kultura více souvisí s místem bydliště a s vlastní aktivitou místní komunity. Při jejich pořádání hrají důležitou roli různé místní spolky a sdružení a většinou jde o činnosti neprofesionálního charakteru. Výsledky rozsáhlého výzkumu Kultura v ČR z roku 2011 ukazují, že tento typ akcí se těší nejvyšší popularitě na vesnicích a v menších městech (do 40 tisíc obyvatel) [ibid.]. V Praze je nabídka lokální kultury nejnižší ze všech regionů České republiky, stejně tak bývá relativně nízká informovanost o místních kulturních akcích, s čímž tím souvisí i nízká míra jejich navštěvování. V posledních letech se ale setkáváme s rostoucím zájmem Pražanů o komunitní akce ve veřejném prostoru. Situaci ale komplikuje nepřípravenost správy města na takovito způsob využití veřejných prostranství [IPR Praha 2015: s. 102]. To se ale v některých lokalitách v poslední době hodně mění, zájem Pražanů o účast na místních kulturních akcích se postupně zvyšuje (příkladem mohou být hojně navštěvované kulturní akce na pražské náplavce, i když zde se často jedná o profesionální produkci). Jelikož participace na lokální kultuře není v Praze významná, budu se v dalších částech práce soustředit na kulturu „městskou“ (ve výše uvedeném smyslu), jíž se naopak v Praze věnuje větší podíl obyvatel než v jiných regionech České republiky. Pro tyto aktivity tradičně spjaté s městským prostředím je obvykle nutná existence specializovaného zázemí, potřebují jak místo, kde se mohou odehrávat, tak organizátory, kteří zajistí samotnou realizaci. Nezbytné je také právní prostředí, jež tyto činnosti umožňuje realizovat a může je tak podporovat nebo naopak také někdy omezovat a svazovat. Prostorový kontext se tedy promítá do kulturní participace několika způsoby, zaprvé dostupností kulturní infrastruktury a její kvalitou, zadruhé místní kulturní politikou, zatřetí koncentrací „tvůrců“ kulturních

aktivit a začtvrté existencí vhodného publika. Tyto faktory se samozřejmě navzájem ovlivňují a nemusí být jedinými formami, jak prostor zasahuje do kulturní participace.

Nyní se podrobněji podíváme, co jednotlivé, výše uvedené vlastnosti prostoru představují. Kulturní infrastrukturu definujeme jako „hmotná zařízení či nemovité objekty, které slouží ke zprostředkování, zpřístupnění či poskytování kulturních statků, aktivit a služeb obyvatelům“ [Heřmanová, Chromý et al. 2009: s. 256]. Vybavenost lokality kulturní infrastrukturou lze hodnotit z několika hledisek [Poláková, Čermák 2012: s. 117-118]. Kvantitativní kritérium ukazuje, kolik zařízení a jakého druhu je v místě k dispozici. Dále je možné porovnávat jejich kapacitu, pro divadla a kina třeba prostřednictvím počtu sedadel. Kulturní zařízení se od sebe také významně liší svou kvalitou a vybaveností a to jak po funkční a technické stránce, tak spektrem nabízených služeb a jejich pokročilostí. K odhadu intenzity využívání kulturní infrastruktury se používají ukazatele, jako je počet prodaných vstupenek či množství pořádaných akcí za časové období. Pro míru kulturní participace v oblasti je také důležitá atraktivita nabízených kulturních statků nebo služeb pro potenciální uživatele a i v kultuře se projevují vztahy poptávky a nabídky. Ve vztahu ke kulturní infrastruktuře je nutné uvažovat též dopravní dostupnost jednotlivých zařízení pro obyvatele. Dalším faktorem strukturujícím míru kulturní participace v prostoru jsou podmínky, které vytváří místní kulturní politiky. Tyto strategie přístupu k podpoře kultury se projevují od úrovně mezinárodní (např. UNESCO) přes celostátní a krajskou až po obecní. Podpora kultury od veřejné správy je většinou finanční (příspěvkové organizace, granty a jiné), ale může být i jiného charakteru (poskytnutí prostor, propagace a další). Vzhledem k tomu, že posuzování kvality kulturní produkce je komplikované a rozhodování o přidělení podpory a její výši se pak stává do značné míry politickou záležitostí, vznikají v této oblasti neshody mezi kulturní obcí a veřejnou správou o tom, jaké instituce a projekty preferovat. Kulturní aktivity též potřebují svoje tvůrce, ty, co přinesou nápady a zajistí realizaci, kupříkladu herce, režiséry, výtvarníky nebo kurátory. Pokud je v oblasti vysoká koncentrace lidí pracujících v kulturním nebo kreativním průmyslu či studujících umělecké obory,

bude tento potenciál pravděpodobně pozitivně ovlivňovat i kvantitu, kvalitu a pestrost kulturní nabídky v dané lokalitě. Nedostatek kreativních povolání se zase na kultuře v místě odrazí nejspíše negativně. Posledním prvkem v prostoru, o kterém se zmíním, je samotné publikum. Když pro tuto chvíli odhlédneme od individuálních charakteristik jednotlivců, zjišťujeme, že vliv na kulturní participaci má také kulturně historická tradice dané lokality [Šafr, Patočková, Bernard 2014: s. 4]. Ta se může projevovat jako specifické hodnotové prostředí, které vede k preferenci či vyhýbání se určitým kulturním aktivitám, což se může odrazit nejen na aktuální nabídce, ale z dlouhodobého hlediska též na stavu kulturní infrastruktury. Tradice hraje roli i v intenzitě a pestrosti spolkové činnosti a v některých regionech nacházíme také silnou folklórní tradici, což vede k vyšší četnosti určitých aktivit (folklórní slavnosti, průvody atd.) i vyšší účasti na nich.

Kulturní spotřebu ovlivňují různé individuální sociální a demografické faktory a můžeme najít mnoho studií, které se jejich vzájemnými vztahy zabývají. Na spojitost mezi sociální stratifikací společnosti a kulturní spotřebou se ve své teorii soustředí především Bourdieu [1979 (1984)], jak bude blíže popsáno v následující podkapitole. S hodnoceními vlivu socioprostorového kontextu města na kulturní participaci se v odborné literatuře tolik nesečkáme a tato problematika zatím není důkladně prozkoumána a neexistují obecně uznávané a ověřené závěry. Že prostředí, v němž žijeme, nás ovlivňuje a stejně tak toto prostředí ovlivňujeme my sami, je obecně uznávaný fakt. Ovšem míra tohoto vzájemného vztahu zatím není podrobně určena a ani neznáme dílčí faktory, které dávají vzniknout významným souvislostem.

Mezi první badatele, již upozorňovali na vztah mezi kulturní spotřebou a prostorem, patří Judith R. Blau [1989]. Ve své monografii *The shape of culture, A study of contemporary cultural patterns in the United States* [Blau 1989] zdůrazňuje lokální variace nejen ve vysoké kultuře, ale i v kultuře masové a ukazuje, že napříč americkými městy nacházíme různou intenzitu a šíři kulturních aktivit [tamtéž: s. 15-16]. Blau ukazuje, že populární a vysoká kultura se navzájem nevyklučují, protože nachází mnoho regionů USA, které disponují

velkým množstvím nabídek z obou kulturních sfér [tamtéž: s. 38]. Lokální rozdíly v příležitostech ke kulturní spotřebě ale přičítá především tomu, jak intenzivně je obyvatelstvo vystaveno působení kulturních institucí v daném místě, aniž by přičítala významnější vliv nějakým dalším charakteristikám prostředí.

Možný vliv prostorové složky neopomíjejí ani někteří autoři, kteří ve své práci primárně vycházejí z Bourdieuho teorie homologie. Nick Prior [2005: s. 125] například upozorňuje, že Bourdieuho důraz na sociální třídu jako rozhodující faktor pro pozici jedince v sociálním poli, už v dnešní situaci společnosti v přechodu mezi moderní a postmoderní dobou není naprosto platný. Vysoká kultura se stává více dostupnou, také samotné instituce, jež ji nabízejí, prochází změnami a snaží se oslovovat i jiné publikum než tradiční [tamtéž: s. 130-132]. Dnes pro vyšší sociální vrstvy není ani neobvyklá konzumace populární kultury. Striktní model sociálních tříd přestává být dostačujícím a je nutné používat širší koncepci sociální stratifikace, jež v sobě zahrnuje kromě třídy také gender, sexuální orientaci, věk, etnickou příslušnost nebo také prostorovou dimenzi. Lokalitu, v níž člověk žije, bere do úvahy například Mike Savage v článku *The Musical Field* [2006] při analýze hudebního vkusu. Mezi faktory, které by mohly mít souvislost s tím, jaké hudební žánry člověk preferuje, zařazuje mimo sociální a demografické charakteristiky též hustotu obyvatelstva v místě bydliště, aby zjistil, zda míra urbanizace může ovlivňovat náš vkus [tamtéž: s. 168]. Statisticky významný vztah zaznamenal pouze v případě posluchačů rockové hudby, u ostatních žánrů se ukázaly určujícími jiné charakteristiky.

Širší pojetí vlivu geografie zavádí ve své zprávě Chris Walker, Stephanie Scott-Melnyk a Kay Sherwood [2002]. Jejich přístup nekončí zavedením prostého efektu, který způsobují skutečnosti, jimž je člověk vystaven v prostředí, kde žije, ale mluví také o vlivu sociálních interakcí, především sociálních sítí. [tamtéž: s. 38-41] U zkoumaných komunit v USA zjistili, že právě komunitní život a příležitosti poskytnuté místní komunitou podporují vyšší míru kulturní i občanské participace. Lidé se širším záběrem kulturních aktivit a častější účastí na těchto akcích, se často též více zapojují do občanských aktivit a to především v rámci své komunity. Autoři dochází také k závěru, že zkušenosti získané během období rané



socializace určují vzorce kulturní participace u dospělých jedinců mnohem více než jejich příjem a vzdělání [tamtéž: s. 24, 45-47]. Silný efekt rodiny během socializace potvrzují i výsledky z výzkumu Holanďanů ve věku kolem 30 let, kteří odpovídali na otázky o své současné situaci a retrospektivně o situaci v době, kdy jim bylo přibližně 14 let [Nagel, Ganzeboom 2002].

Zajímavé zapojení prostorové dimenze při zkoumání životních stylů navrhuje Jörg Blasius a Jürgen Friedrichs v článku *Lifestyles in distressed neighborhoods: A test of Bourdieu's „taste of necessity“ hypothesis* [2008]. Bourdieu [1979 (1984)] používá profesi k rozlišení sociálních tříd a jejich frakcí. Sociální třídu určuje skupina povolání a každé jednotlivé povolání definuje frakci sociální třídy. Podle Blasiusa a Friedrichse [2008: s. 31-32] tento přístup selhává, pokud se díváme na nižší třídy. Typickými profesemi pro tyto třídy jsou kvalifikovaný dělník nebo nekvalifikovaný dělník. Velká část příslušníků nižší třídy také žádné zaměstnání nemá. Jednotlivá povolání spojujeme s určitými životními styly, nedostatečná pestrost profesí v rámci nižší třídy nám ale brání správně odhadnout, jaký životní styl přiřadit jejím příslušníkům. Autoři proto navrhuje pro nižší třídy nepoužívat povolání, ale místo jejich bydliště. Uvádějí, že na německém realitním trhu je třeba disponovat jak ekonomickým, tak kulturním a sociálním kapitálem, aby zájemce získal bydlení v lepší lokalitě. Příslušníci nižších tříd se většinou musí spokojit s bydlením v sociálně vyloučených lokalitách, ale i ty se od sebe liší kvalitou života v nich. Pro určení životního stylu by tedy mohla být čtvrť, v níž se člověk usadil, podstatnější než jeho povolání. Jak je zřejmé, Blasius a Friedrichs nezkoumají vliv lokality na chování člověka, nýbrž naopak zjišťují, co o člověku vypovídá místo, kde bydlí.

Vlivem lokality, v níž člověk žije, na životní šance se zabývá Nick Buck v článku *Identifying Neighbourhood Effects on Social Exclusion* [2001]. Při svém výzkumu Buck zaznamenal, že efekt místa bydliště je významně větší během dětství a dospívání než později, v dospělosti, což koresponduje se zjištěním, že vzorce zažité během socializace v rodině mají větší vliv než vzdělání. Pokud zkoumáme současný život populace, může být těžké rozlišit efekt předchozího místa nebo míst bydliště od jiných strukturálních charakteristik. Buck navrhuje

vnímat lokalitu jako prvek, který má schopnost zesilovat nebo zeslabovat lidský, sociální nebo ekonomický kapitál [tamtéž: s. 2274-2275]. Ačkoli se může z krátkodobého pohledu zdát, že prostor, kde žijeme, nemá žádný signifikantní efekt, Buck odhaduje, že v dlouhodobém horizontu se tento vliv ukáže jako podstatný.

Nigel Thrift [1983: s. 28] doporučuje při konstrukci sociálních teorií respektovat jak kompozitní, tak kontextuální hledisko. Vliv sociálních struktur na lidské jednání je nepopíratelný, ovšem toto jednání se vždy odehrává v určitém kontextu, v určitém prostoru a čase. Zjednodušeně lze říct, že nás určuje nejen to, kdo jsme, ale také to, s kým vstupujeme do interakcí, což je zase velmi těsně spojeno s tím, kde žijeme a v jakém čase. Tento kontextuální pohled se stává důležitý především, když se soustředíme na větší měřítka, větší území, regiony [tamtéž: s. 38]. Lidé nežijí v místě, lidé žijí *prostřednictvím* daného místa. Protože to, kde žijeme, dává kontext tomu, jak jednáme. Naše bydliště by v tomto smyslu bylo možné chápat jako určitý druh diskursu.

Vztah geografického prostoru a kulturní participace podrobně analyzují Paul Widdop a David Cutts v článku *Impact of place on museum participation* [2012]. Kontext sociálních situací je pro ně zanedbatelný, protože ho považují za pojítko mezi individuální pozicí jedince ve společnosti a jeho kulturní participací. Obdobně chápe vztah mezi sociálním statutem jednotlivce a politickou participací Robert Huckfeldt [1979]. Na základě zkoumaných dat dochází k závěru, že lidé s vysokým sociálním statutem vykazují větší míru politické participace, pokud žijí v sousedství lidí, kteří mají také vyšší pozici ve společnosti [tamtéž: s. 589-590]. Naopak v případě, že obyvatelé čtvrtí, kde bydlí převážně lidé s nízkým sociálním statutem, patří sami mezi nižší sociální skupiny, snižuje tato skutečnost jejich míru politické participace. Widdop a Cutts uvádějí, že kulturní participace podléhá vlivu různých skutečností spjatých s lokalitou [Widdop, Cutts 2012: s. 50]. Rozhodnutí jednotlivce účastnit se nějaké kulturní aktivity může být podmíněno tím, že tráví čas v blízkosti kulturních institucí, a je proto více vystaven působení jejich nabídky, zároveň pro něj díky fyzické blízkosti může být návštěva konkrétní kulturní instituce více prostorově dostupná. Jako další z motivací ke kulturní

participaci mohou fungovat interakce s ostatními lidmi, kteří tvoří součást lokální sociální sítě konkrétního jednotlivce, jako jsou například sousedé, přátelé, členové rodiny, kolegové a další. Zapojení do kulturních aktivit mohou podporovat také informace z lokálních médií a různých místních kulturních organizací. Lokální kontext považují Widdop a Cutts za neoddelitelný doplněk strukturálních charakteristik. K návštěvě kulturních akcí může obyvatele motivovat skutečnost, že žijí v blízkosti lidí, jež sami vyvíjí kulturní aktivitu, ale zároveň také to, že mohou od dominantní skupiny v lokalitě přebírat normu, která doporučuje aktivní účast na kulturním dění. Přestože lidé z vyšších společenských vrstev pravděpodobně budou vykazovat vyšší míru kulturní participace, mohl by život v takovémto prostředí podpořit účast na kulturních aktivitách i u příslušníků nižších společenských vrstev.

Prostor na nás působí v různých měřítcích od mikroúrovně po makroúroveň a také v průběhu našeho života spolu s tím, jak měníme svoje bydliště nebo místo, kam chodíme do školy, místo, kde pracujeme či místa, na nichž trávíme svůj volný čas. Rozhodujícími jsou pro nás především dvě místa a to místo, kde jsme vyrostli, a místo, kde nyní bydlíme [Jones et al. 1992: s. 345]. Stejně tak jako nás utvářejí místa, kde se odehrává náš život, formují i naše volby lokality kolem nás. Sociální skupiny mají tendenci sdružovat se v homogenních formacích v prostoru a tento prostor přetvářet ke svým potřebám [Thirft 1983: s. 42]. Když odhlédneme od lokálního působení naší čtvrti, dostáváme se k větším geografickým celkům, jimiž mohou být obce, regiony, státy. Tyto nadřazené struktury ovlivňují kulturní participaci například strategiemi kulturních institucí jimi provozovaných, které cílí na jiné než své tradiční návštěvníky, nebo vzdělávacími programy či finanční podporou vybraných kulturních akcí a organizací [Widdop, Cutts 2012: s. 51]. Widdop a Cutts proto předpokládají, že při analýze navštěvování muzeí lze pozorovat prostorové shluky obyvatelstva s obdobnými charakteristikami a to na různých úrovních detailu, přičemž pro každé zvolené měřítko bude docházet ke vzniku jiných vzorů prostorové distribuce. Ve větším měřítku lze očekávat větší množství prostorových shluků a jejich větší odlišnost než v měřítku menším.

Jak tedy prostor ovlivňuje kulturní participaci? Místa musíme chápat především jako něco, co poskytuje kontext, v němž se odehrávají sociální jevy [Thrift 1983]. Lokalita poskytuje kontext našemu jednání. Sociální skupiny vykazují sklon k sdružování v prostoru. Lze očekávat, že skupiny s vysokou mírou kulturní participace budou svým shluknutím v prostoru ještě více zesilovat už tak příznivé nastavení jedinců v dané lokalitě, naopak ve čtvrtích s nízkou mírou kulturní participace budou negativně ovlivněny už tak nízké šance jejich obyvatel [Huckfeldt 1979]. Nezáleží však pouze na prostoru, ale i na čase. Na kulturní participaci mají velký vliv zkušenosti získané během období socializace a naše dospívání se vždy odehrává na určitém místě [Buck 2001]. Čtvrti, jimiž jsme za svůj život prošli, mohou nadále formovat naše jednání. Prostor na nás nepůsobí jen interakcemi s lidmi v našem okolí, ale také v menších měřítcích prostřednictvím regionu, kde se nachází lokalita, v níž žijeme, a to například opatřeními jako jsou kulturní politiky a strategie [Widdop, Cutts 2012].

## **2.2 Individuální determinanty kulturní participace**

Determinantami účasti na kulturních aktivitách v individuální rovině – jedná se zejména o různé sociodemografické charakteristiky – se zabývalo mnoho výzkumů i teoretických koncepcí a jejich vliv na míru kulturní participace byl opakovaně prokázán. Vzhledem k tomu, že jde o relativně dobře probádanou oblast, zmíním se o nich pouze krátce. Mezi často uváděné individuální faktory, které podmiňují navštěvování kulturních akcí, patří především vzdělání a socioekonomický status, ty reprezentují vertikální pozici v sociální struktuře. Pokud jde o horizontální dimenzi, kulturní participace souvisí s genderem, věkem, příslušností k určité etnické skupině, ale také s rodinným stavem, péčí o malé dítě a pochopitelně i zdravotním stavem. Nicméně každá kulturní aktivita může být ovlivněna jinými individuálními faktory a síla tohoto vlivu se též může lišit.

Za nejvýznamněji působící je považována pozice v sociální hierarchii. Socioekonomický status jedince se nejvíce projevuje v oblasti tzv. vysoké kultury, na níž více participují příslušníci vyšších společenských vrstev. Ti mají k tomuto

typu aktivit větší předpoklady nejen kvůli dostatku ekonomických zdrojů, ale také díky získané schopnosti kulturním produktům rozumět a hodnotit je. Podle teorie třídní homologie P. Bourdieua [(1984) 1996] každá sociální skupina disponuje různým množstvím a odlišnou kombinací ekonomického, kulturního a sociálního kapitálu, navíc v důsledku odlišné socializace získávají její příslušníci specifický habitus: předpoklady k vnímání a hodnocení okolního světa a jednání ostatních členů společnosti a zároveň i odlišné dispozice k vlastnímu jednání. Habitus získáváme v průběhu primární socializace, je tedy odvozen od prostředí, v němž jsme vyrůstali, a od vzdělání, které jsme získali. Kulturní vkus je součástí habitu a navíc má i význam při konstrukci hranic mezi sociálními třídami, které nejsou jen ekonomického, ale též symbolického charakteru. Protože habitus vzniká během socializace v rodině, dochází z tohoto důvodu k neustálé reprodukci kulturních nerovností ve společnosti. Náš habitus se může do určité míry změnit se změnou naší sociální pozice (individuální sociální mobilita) případně k jeho proměně může dojít v souvislosti s širšími společenskými změnami. Pro získání vyššího postavení ve společnosti však nestačí mít dostatečný ekonomický kapitál, ale tyto zdroje musí získat symbolický význam prostřednictvím sociálního uznání.

V postmoderní době se naopak předpokládá oslabení vlivu sociálních tříd a doprovázené nárůstem individualizačních tendencí [Beck (1986) 2004]. Postupný zánik sociálních tříd ale neznamená odstranění sociálních nerovností, pouze pozvolné mizení tradičních a kolektivních vazeb, které nahrazují sociální sítě individuálně utvářených známostí, sousedských a přátelských vztahů či dobrovolná „izolace“. Individualizace se ve sféře životního stylu projevuje formou tzv. nerovných konzumních stylů. Odlišné preference, které už nejsou dány třídně, nacházíme i v oblasti kulturních aktivit. Postmoderní doba se vyznačuje důrazem na multikulturní spotřebu, lidé vyhledávají nové podněty a nové interpretace tradičních významů, což přispívá k individualizaci a demokratizaci kulturní participace.

V současnosti se ukazuje, že příslušnost k sociální třídě zůstává velmi důležitým determinanem kulturní participace, přestože se její vliv možná opravdu částečně snižuje a naopak posiluje význam individuálních faktorů jako je gender a

věk. Sociální pozice se odráží jak v preferenci určitých kulturních aktivit, tak v intenzitě jejich vykonávání. Tyto závěry o vztahu kulturní participace a sociální třídy přináší analýza společnosti ve Velké Británii, kterou zpracovali T. Bennett, M. Savage, E. Silva, A. Warde, M. Gayo-Cal a D. Wright [2009]. Pro českou společnost dospěl ke stejnému hodnocení vlivu třídní pozice na kulturní participaci J. Šafr [2008, 2012b].

### **3 Proměny podmínek kulturní participace v čase**

Nikdo nepochybuje o tom, že společnost se v průběhu času mění a spolu s ní se proměňují i formy kulturní participace, kterou provozují lidé jako individua i jako členové sociálních skupin. Skutečnost, že způsoby konzumace kultury nezůstávají ve společnosti konstantní, se pokusím v této práci ilustrovat pomocí analýzy dat z kvantitativních sociologických výzkumů, které reprezentují českou společnost v roce 1984 a 2007. Jedním z důvodů volby použít data z těchto dvou časových období byla skutečnost, že je předěluje rok 1989. Sametová revoluce, jež přinesla pád komunistické režimu v Československu, nepochybně výrazně ovlivnila další formování české společnosti a lze tedy očekávat, že se projevila i v oblasti kulturní participace. V následujících podkapitolách se pokusím stručně popsat podmínky pro kulturní participaci v Praze a sociální a historický kontext české společnosti v 80. letech 20. století a v období po revoluci z roku 1989.

#### **3.1 Podmínky kulturní participace v Praze v 80. letech 20. století**

Československou socialistickou republiku ovládal ve sledovaném časovém období komunistický režim, jež byl ve své podstatě systémem totalitním a represivním. Ačkoli měla československá společnost v první polovině roku 1968 nakročeno k reformám, které mohly přinést určitou demokratizaci a uvolnění, byl tento proces velmi rázně ukončen nekompromisním zásahem ze strany Sovětského svazu a jeho spojenců. Invaze vojsk států Varšavské smlouvy do ČSSR srpnu roku 1968 vzala československé společnosti naději, že se dočká nového politického modelu, dobově označovaného jako tzv. „socialismus s lidskou tvář“.

Lidé po roce 1968 nečelili pouze zklamání a zmařeným nadějím, ale také procesu opětovného posílení moci totalitního státu. Začala éra tzv. „normalizace“, která trvala po celá 70. a 80. léta 20. století a ukončila ji až revoluce v roce 1989. Komunistická strana Československa ještě více posílila svoji moc a kontrolu nad děním ve státě. Stranické vedení věrně kopírovalo politiku Sovětského svazu a po událostech z roku 1968 se bálo projevit jakoukoli samostatnost v rozhodování. „Normalizaci“ společnosti po nepřijatelných reformních snahách měly zajistit

nejen politické čistky, ale také výrazné posílení bezpečnostních složek, které intenzivně dohlížely, aby nikdo „nevybočoval z řady“. Nutno uvést, že se jim to dařilo. Režim dokázal utlumit veškeré veřejné aktivity, až na ty schválené, často manifestačního charakteru, někdy i s povinnou účastí, jako byly kupříkladu oslavy prvního máje.

Obsazování významnějších funkcí ve všech odvětví bylo podmíněno členstvím v KSČ a vztah ke straně měl velmi často větší váhu než odborná způsobilost kandidáta. O každém občanovi byl shromažďován kádrový materiál, jenž měl zobrazovat jeho politické a osobnostní charakteristiky. Jeho součástí tvořila též různá udání a hodnocení, například od nadřízených, spolupracovníků, kolegů, mnohdy ve své podstatě neobjektivní nebo nepodložená.

V reakci na tuto neutěšenou situaci velká část české společnosti odklonila svůj zájem z veřejného života k životu soukromému, který rozvíjeli ve státem vytvořených podmínkách, přičemž navenek projevovali loajalitu systému. „Adaptovaný člověk se vzdal účasti na řízení věcí veřejných, vytvářel si svůj vlastní mikrosvět, kde se mohl podle svých představ realizovat, a soustředil se na uspokojování svých osobních potřeb, zejména materiálních. Měnil se z občana v konzumenta.“ [Otáhal 2012: s. 258] Režimu, který zastavil reformy, tento pasivní postoj občanů vyhovoval, toleroval jejich nesouhlas, pokud ho nedávali najevo veřejně. Podmínkou byla ale účast na akcích manifestujících jejich podporu socialistického státu.

Příklon k materiálním statkům narazil na problém nedostatkové ekonomiky. Stát byl sice schopen zajistit základní potřeby domácností, ale nedokázal uspokojit poptávku po kvalitnějším a luxusnějším zboží. Touha lidí po vyšším životním standardu, lepším bydlení, vlastní chatě nebo chalupě, automobilu či elektronice je vedla k hledání alternativních cest, jak své potřeby uspokojit, když jich nebylo možné dosáhnout legálním způsobem. Rodiny adaptovaly strategii označovanou jako familiarismus [Možný 1991: s. 46], kdy využívaly příbuzenských vazeb a různých přátelských vztahů k získávání pozic ve struktuře ekonomiky. Když nebylo z právního hlediska možné koupit firmu a investovat tak svůj kapitál, vyřešila to rodina dosazením příbuzného na vedoucí pozici, čímž mohla operovat



se zdroji podniku ke svému vlastnímu prospěchu. Rozvinula se vysoce komplexní nelegální černá ekonomika, zaměstnanci používali materiál a nástroje podniků k vlastní výdělečné činnosti, které se navíc často věnovali v pracovní době, přijímali úplatky a majetek závodu se v mnoha případech postupně rozkrádal [Otáhal 2012: s. 274]. Dalšími nešvary, jež trápily ekonomiku ČSSR, bylo nedodržování pracovní doby nebo fluktuace, tj. časté změny pracovních míst.

Příklon k materiálním hodnotám snižoval zájem o kulturní aktivity a působení v černé ekonomice za účelem získávání prostředků na uspokojení těchto materiálních potřeb také lidem ubíralo volný čas, který by jinak mohli investovat do jiných činností. Tato hodnotová změna ovšem nezasáhla celou populaci, nezanedbatelná část obyvatelstva, často šlo o lidi angažované v období reformy z roku 1968, si dokázala udržet ideje občanské společnosti, zájem o věci veřejné a kulturu, přestože to bylo v prostředí socialistického státu komplikované [Kalinová 2012: s. 214-215]. Hodnotová orientace na „svobodu“ byla také v 80. letech 20. století typická pro významné množství příslušníků mladé generace. K nesouhlasu s režimem je obvykle přivedla prostá snaha o vlastní volbu náplně svého volného času, která narazila na odpor státních organizací (škol, národních výborů, Státní bezpečnosti), protože určitá aktivita nebyla v souladu s oficiální doktrínou [Vaněk 2015: s. 162-163]. Mezi činnosti, jimž se mladá generace věnovala, patřilo: „členství v hudebních skupinách, návštěvy koncertů, festivalů, provozování amatérského divadla, více či méně promyšlené aktivity na ochranu přírody a historických památek, spontánní příklon k víře a zájem o náboženské směry, členství v oddílech přiklánějících se stále více ke skautským zásadám, domácí semináře a diskusní fóra.“ [tamtéž: s. 162]

Kultura byla jedním z odvětví, které podléhaly státnímu řízení, protože sloužila k „rozvoji a formování osobnosti socialistického člověka“ a spadala do programu „upevňování řídicí funkce socialistického státu ve všech oblastech společenského života“ vytyčeného na XIV. sjezdu Komunistické strany Československa v roce 1971 [Hromádka 1975: s. 6-8]. Po určitém uvolnění v období roku 1968 se stranické vedení snažilo rychle ovládnout a pevně řídit

především média, tisk, rozhlas a televizi. V září 1968 byl zřízen Výbor pro tisk a informace, což znamenalo znovuzavedení cenzury. Nejvíce a nejrychleji se centrálně řízený ideologický směr projevil v televizní produkci, zásahům neušly ani rozhlasové vysílání, tištěná periodika a kinematografická produkce. Prvním krokem při transformaci kultury se staly politické čistky. Do klíčových pozic ve vedení kulturních institucí byli brzy dosazeni aktivní straníci. Mnoho příslušníků tzv. tvůrčí inteligence otevřeně vystupovalo proti normalizaci, proto se obnovený režim snažil jejich vliv eliminovat hlavně omezením přísunu finančních prostředků. Když ani tato strategie nepomohla, přistoupil k rušení svazů nebo změnám na jejich vedoucích pozicích [Otáhal 2012: s. 277]. Pokud umělci veřejně nepřijali nové vedení za své, nemohli oficiálně publikovat, vystavovat, vystupovat. Někteří se proto z veřejného života stáhli, jiní formálně přistoupili na požadavky režimu.

Divadla se tomuto „očistnému“ procesu dokázala ubránit o něco déle než média a ještě na počátku 70. let 19. století fungovat ve víceméně nezměněné podobě [Just 1995: s. 74-79]. Jedinou výjimku v tomto případě představovalo Národní divadlo, které se jako výkladní skříň české divadelní scény už od počátku normalizace „těšilo“ intenzivnímu zájmu mocenských orgánů, který přetrval až do sametové revoluce. Ani další pražská divadla se ale nevyhnula změnám na vedoucích postech souborů a mnoha umělcům bylo znemožněno působit v Praze, kde by mohli oslovit příliš velké publikum, což v některých případech pozvedlo úroveň regionálních scén, na něž se museli přesunout.

V 70. letech 20. století již byla tradiční divadelní produkce výrazně zatížena cenzurou, propagací a stranickým řízením [tamtéž s. 83-85]. Stagnaci profesionálních souborů doprovázel nebývalý vzestup kreativity i popularity amatérského divadla. V Praze, příznačně v lokalitách mimo centrum města, vznikaly divácky populární nové scény, které umožňovaly vystupovat alternativním (vůči oficiálnímu proudu) amatérským i profesionálním souborům. První z nich bylo Žižkovské divadlo a na jeho úspěch navázalo Klicperovo divadlo v Kobylisích, Junior klub Na chmelnici a další. V reakci na Chartu 77 došlo v druhé polovině 70. let 20. století k dalšímu utužení poměrů v divadelnictví

pomocí násilného administrativního sloučení malých souborů s velkými, plně kontrolovanými. V Praze tento postup postihl například Činoherní klub (přiřazeno k Vinohradskému divadlu), Semafor (sloučen s Hudebním divadlem Karlín) a liberecké Studio Y (přesunuto pod pražské Divadlo Jiřího Wolкера). Uvolnění přišlo až v druhé polovině 80. let 20. století v období Gorbačovy reformní „perestrojky“, která umožnila formulovat kritiku socialistické kulturní produkce, jež přišla o samostatné myšlení, neumožňovala kritický náhled ani představování nových témat [Pullmann 2011: s. 118].

I přes problematickou kvalitu významné části inscenací byla návštěvnost divadel v období normalizace vysoká. S opravdovým nezájmem se setkávala jen představení příliš viditelně prorežimně angažovaná a těsně po srpnu 1968 také ruské hry [Černý 2008: s. 51-52]. Velkému zájmu diváků se těšily Divadlo Jára Cimrmana, Činoherní klub, Divadlo Na zábradlí, ale také zájezdy mimopražských malých scén, brněnského Divadla na provázku, prostějovského, později brněnského HaDivadla, ústeckého Činoherního studia nebo liberecké Ypsilonky. Jak je vidět vkus diváků se v této době přesouval směrem od „centra“ k periférii, od centra Prahy k jejímu okraji, od velkých scén k malým regionálním, od profesionálního divadla k amatérskému, od herců k loutkám [Just 1995: s. 96, 104]. Diváky oblíbené bylo také Divadlo na Vinohradech, protože v něm vystupovali herci známí z populární televizní produkce, tomu ovšem obvykle odpovídala i úroveň představení a také diváckých očekávání [Černý 2008: s. 52].

Mimo divadel byla Praha dobře vybavena i další kulturní infrastrukturou, kterou vlastnil téměř výhradně stát a měla zajišťovat mimoškolskou výchovu mládeže a dospělých [Jůva 1985: s. 50-51]. Kromě tradičních prvků kulturní infrastruktury (muzea, památky, galerie, divadla, kina, koncertní síně a jiné) vznikaly od 70. let 20. století kulturní domy a střediska při národních výborech na úrovni krajské, okresní, městské a někdy místní. Tato zařízení koordinovala mimoškolní vzdělávací činnost v souladu s požadavky kulturních výborů a kulturních komisí při národních výborech, jejichž členové byli řádně kádrově prověřeni a důkladně proškoleni [Hromádka 1975: s. 198]. Centrální řízení kultury probíhalo pomocí tzv. jednotných plánů kulturně výchovné činnosti

koordinovaných Ministerstvem kultury, jež formulovalo koncepcie kultury v ČSSR [Jůva 1985: s. 51].

Na závěr této podkapitoly se ještě zmíním o kinech v Praze. Navštěvování filmových promítání představovalo v době normalizace oblíbenou volnočasovou aktivitu a území státu bylo pokryto hustou sítí promítacích sálů. Počet kin v Praze v 80. letech 20. století můžeme odhadovat na základě údajů z roku 1992 na zhruba 50 zařízení [Tkáč 1999: s. 222]. Nejatraktivnější byly pro diváky pochopitelně filmy z pocházející z USA nebo západní Evropy, zájmu se těšila také česká tvorba. Naopak malou přitažlivost pro diváky měly sovětské filmy.

### **3.2 Podmínky kulturní participace v Praze po roce 1989**

V předchozí kapitole popsáný neuspokojivý stav socialistického státu vydržel jen do listopadu 1989. Poměry v Československu se v 80. letech začali trochu uvolňovat a s tím rostl i počet kritických hlasů na adresu režimu. Občany trápil nedemokratický systém, ale také nízká životní úroveň v porovnání se zeměmi západní Evropy. Odpor lidí vyvrcholil demonstracemi a generální stávkou. KSČ se postupně vzdalo vedení a stát nastoupil cestu k demokratizaci. Po sametové revoluci následovala legislativní a ekonomická reforma. V roce 1993 došlo k rozdělení Československa na Českou republiku a Slovenskou republiku.

Česká společnost si od návratu do západní Evropy slibovala rychlý vývoj a brzké dosažení životní úrovně ostatních vyspělých států, nejlépe západního Německa, a to v horizontu několika let [Možný 2002: s. 183]. Na počátku 20. století ale už bylo vidět, že se tyto optimistické předpoklady nenaplnily. Lidé si uvědomili, že provést ekonomickou transformaci není tak jednoduché, jak věřili. Zásadní obrat v politické sféře po revoluci v roce 1989, následovaly významné ekonomické a kulturní změny. Došlo k vytvoření demokratického pluralitního parlamentního systému, k denacionalizaci, deetatizaci, dekolektivizaci, privatizaci a liberalizaci ekonomiky, k proměně kulturně společenských institucí, liberalizaci kulturního života a dalším transformacím [Tuček, Machonin 2003: s. 26].

Postkomunistická transformace celkem očekávaně zasáhla do sociální struktury české společnosti. Za nejvýznamnější proměnu můžeme považovat

nárůst vertikální sociální diferenciacie [Machonin, Tuček 1996: s. 334]. V devadesátých letech 20. století lidé využili především možnosti provozovat samostatnou ekonomickou činnost a příležitosti k rozvoji nabídl také sektor služeb. Vzdělanostní úroveň České republiky se nadále zvyšuje, v roce 2011 mělo 13 % obyvatelstva ukončené vysokoškolské vzdělání, střední s maturitou, nástavbové nebo vyšší odborné 31 %, střední bez maturity 33 % a základní 17 % [ČSÚ 2014: s. 10]. Oproti období normalizace došlo k nahrazení uniformity životních způsobů jejich pluralitou, zároveň narůstá jejich diferenciacie a při jejich utváření více působí ekonomické a sociálně ekonomické faktory [Tuček, Machonin 2003: s. 169-170]. Platí, že ti s vyšším sociálním postavením mohou nových příležitostí v utváření životního způsobu využívat více, než ti, jež mají nižší sociální postavení.

Nové impulsy k rozvoji získalo po roce 1989 i kulturní dění. Zmizela cenzura, nabídka knihkupectví se podstatně rozšířila, krizi návštěvnosti překonala divadla a český film se stále těší velké popularitě, i když počet diváků v kinech značně poklesl [Možný 2002: s. 185]. Umělecká tvorba prošla i určitou kvalitativní změnou. Velký objem kultury cílí na většinovou populaci a nabízí především zábavu a odlehčení. Dochází ke komodifikaci kultury, z kulturních produktů se stává zboží, jehož primárním účelem je být prodáno [Barker 2004: s. 28]. Komodifikované kulturní statky jsou pak masově vytvářeny a nabízeny s cílem ekonomického zisku, kultura se tak stává komercializovanou. Masová produkce často vede ke ztrátě autenticity, nezávislosti, významu a umělecké hodnoty předlohy. Média živí iluzi silné individuality, což přispívá k posilování konzumerismu, masová výroba předpokládá masový vkus a paradoxně tak v reklamách prezentovaná individuálnost dosahovaná skrze nákup určitých výrobků pouze přispívá k uniformitě životního stylu [Možný 2002: s. 144].

Oproti předchozímu období se výrazně zvětšila nabídka a pestrost volnočasových aktivit a množství uměleckých děl, jež můžeme konzumovat. Velká proměna kulturních produktů a činností souvisí s rozvojem technologií. Nejmarkantnější je rozšíření služeb internetu, které jsou doménou zejména mladé

generace. Internet zrychlil přenos informací, propojil uživatele po celém světě, a nabídl snadno dostupný a velmi rozmanitý obsah. Nové technologie změnily také produkci filmových studií a televizních stanic. Tyto nové kulturní formy konkurují tradičnějším podobám kulturní participace mimo domov.

Informace o kulturní infrastruktuře v Praze nabízí dokument Územně analytické podklady hl. m. Prahy, který je aktualizován v dvouletých intervalech od roku 2008. Z prvního vydání [ÚRM 2009: s. 128-129] se dovídáme, že v Praze v roce 2006 sídlí 17 % galerií a 32 % divadel v České republice. Z hlediska typů kulturních zařízení se v Praze ve stejném roce nachází 88 divadel, 40 stálých kin a multikin, 5 přírodních amfiteátrů, 74 muzeí, 184 galerií a 84 veřejných knihoven včetně poboček. V tabulkách 3.2.1a 3.2.2 vidíme srovnání kulturních zařízení v největších českých městech a v celé ČR v absolutních počtech zařízení i v přepočtu na 100 tisíc obyvatel. Ukazuje se, že v Praze je oproti Brnu, Ostravě a Plzni početně nejvíce kulturních zařízení, což platí, kromě galerií a veřejných knihoven, i při přepočtu na 100 tisíc obyvatel. V porovnání s ČR je v Praze, ale také v dalších velkých městech podprůměrný podíl kin, muzeí a knihoven. Důvodem je pravděpodobně jejich větší kapacita nebo širší síť poboček [tamtéž: s. 128].

**Tabulka 3.2.1: Srovnání počtu kulturních zařízení v největších českých městech a ČR v roce 2006**

	Počet zařízení				
	Praha	Brno	Ostrava	Plzeň	ČR
Divadla	88	14	6	10	274
Kina a multikina	40	6	6	7	601
Přírodní amfiteátry	5	1	0	2	369
Muzea	74	17	8	6	892
Galerie	184	41	57	25	1058
Veřejné knihovny	84	41	27	42	6399

Zdroj: ČSÚ 2007

**Tabulka 3.2.2: Srovnání počtu kulturních zařízení na 100 tisíc obyvatel v největších českých městech a ČR v roce 2006**

	Počet zařízení				
	Praha	Brno	Ostrava	Plzeň	ČR
Divadla	7,4	3,8	1,9	6,1	2,7
Kina a multikina	3,4	1,6	1,9	4,3	5,8
Přírodní amfiteátry	0,4	0,3	0	1,2	3,6
Muzea	6,2	4,6	2,6	3,7	8,7
Galerie	15,5	11,2	18,4	15,3	10,3
Veřejné knihovny	7,1	11,2	8,7	25,7	62,2

Zdroj: ČSÚ 2007

Podrobnější náhled na kulturní vybavenost v Praze přináší ale až Územně analytické podklady pro rok 2016 [IPR Praha 2017b: s. 64-69], protože v roce 2015 proběhla aktualizace a především zkvalitnění dat o občanské vybavenosti pro kulturu na území města. Podle posledních průzkumů tedy síť pražských kulturních zařízení tvoří „celkem 795 subjektů, z toho 108 divadel a divadelních studií, 29 stálých kin, z toho 11 multikin, 16 koncertních sálů a síní, 5 přírodních amfiteátrů, 95 muzeí včetně 11 budov Národního muzea a 3 budov Muzea hl. m. Prahy a památníků, 177 galerií včetně výstavních síní a 103 veřejných knihoven včetně poboček. V Praze je dále 76 multifunkčních kulturních zařízení, 12 zahraničních kulturních center, 12 kongresových center, 23 co-workingových

center, 1 planetárium, 2 hvězdárny a 136 hudebních klubů.“ [tamtéž: s. 64-65] Od 90. let 20. století došlo v Praze ke snížení počtu kin. Důvodem není pouze konkurence domácího sledování filmů, ale také výstavba multikin s velkou kapacitou, která jsou schopna obsloužit větší množství diváků. Po technické stránce jsou pražská kina dobře vybavena, v roce 2011 už bylo digitalizováno téměř 90 % kin v Praze podle sedačkové kapacity [Vojtíšková a kol. 2012: s. 328].

**Tabulka 3.2.3: Vybrané údaje o kultuře v Praze**

	2010	2011	2012
Veřejné knihovny	41	40	42
Pobočky knihoven včetně pojízdných	46	46	46
Výpůjčky (tis.)	8273	8445	8148
Návštěvníci knihoven celkem (tis.osob)	14429	19514	19835
Muzea, galerie a památníky v provozu celkem	35	37	39
z toho galerie	5	6	6
Pobočky muzeí a galerií	60	59	53
Expozice	167	174	171
Uspořádané výstavy	372	397	350
Návštěvníci expozic a výstav (tis. osob)	3079	3511	3181
Památkové objekty zpřístupněné návštěvníkům za vstupné	24	24	24
Návštěvníci (tis. osob)	3349	3902	3697
Pořádané kulturní akce celkem	816	923	732

Zdroj: NIPOS 2013

Nejvíce objektů kulturní infrastruktury se koncentruje v historickém centru města, na malém území se zde nachází muzea, galerie, divadla a také významné instituce. Naopak nedostatek kulturně-komunitních zařízení se projevuje v lokalitách sídlišť Letňany-Prosek, Jižní Město, Bohnice-Čimice a také na velké části městských částí Praha 6 a Praha 12. Soustředění kulturní infrastruktury ve středu města indikuje, že se v tomto místě koncentruje také kulturní život, protože velká část kulturních aktivit využívá pro své fungování zázemí kulturních zařízení. Obyvatelé i návštěvníci Prahy si mohou vybírat z pestré nabídky různých typů



aktivit. V centru Prahy též sídlí většina českých kulturních institucí celonárodního významu, zejména jde o Židovské muzeum, Akademie múzických umění v Praze, Česká filharmonie, Galerie Rudolfinum, Umělecko-průmyslové muzeum a další. Nadregionálního významu dosahují i některé kulturní události a projekty<sup>1</sup>.

V oblastech Prahy, které se vyznačují kompaktní zástavbou městského typu, není koncentrace kulturních zařízení tak intenzivní jako ve středu města. Přesto zde úspěšně funguje poměrně hustá síť zavedených organizací a institucí, jež se specializují na zajišťování volnočasových a vzdělávacích aktivit pro děti, mládež i dospělé [IPR Praha 2015: s. 216]. Patří mezi ně základní školy, základní umělecké školy, domy dětí a mládeže, Městská knihovna a její pobočky, Sokol, církve a sportovní kluby. Tyto subjekty často disponují vnitřními či venkovními prostory a odpovídajícím zázemím pro konání širokého spektra kulturně-komunitních akcí. Jejich potenciál ale zatím není plně využit.

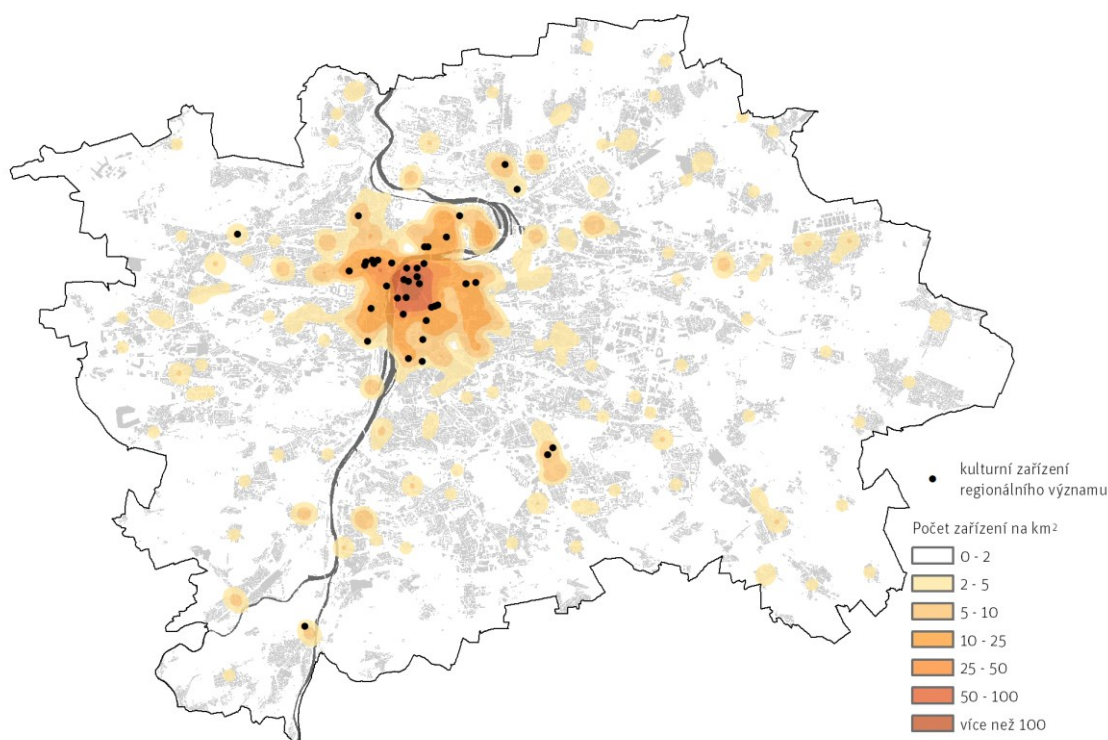
Negativním důsledkem nerovnoměrného rozložení kulturní vybavenosti je nedostatečná nabídka tohoto typu volnočasových činností mimo centrum a na něj navazující hustě zastavěnou oblast města, kde ale žije téměř 1 milion lidí, což je většina obyvatel Prahy [IPR Praha 2015: s. 104-105]. Čím více je lokalita vzdálena od středu města, tím méně je obsloužena kulturní infrastrukturou. Tento deficit nejvíce ohrožuje hustě osídlené oblasti sídlišť Jižní Město, Černý Most a Stodůlky, kde sice obvykle existují kulturní domy z doby socialismu, jejich programová nabídka ovšem bývá neatraktivní a i po technické stránce mají tyto budovy jen omezenou funkčnost v důsledku špatného designu anebo postupného zastarávání a chátrání. Chybějící či nefungující místa setkávání a kulturního a volnočasového využití tlumí komunitní život v lokalitě, čímž dochází k oslabování sociálních kontaktů v dané lokalitě. Jako určitou náhradu pak část obyvatelstva využívá nákupní centra, jež slouží jako prostor pro trávení času s rodinou a přáteli.

---

<sup>1</sup> Například „Pražské jaro, Letní slavnosti staré hudby, Festival spisovatelů Praha, Fórum 2000, Festival Zlatá Praha, Czech Press Photo, Designblok, Dny evropského filmu, Tanec Praha, Pražské Quadrenaille, Jeden svět, Khamoro, United Islands, Letní Letná (festival pouličního divadla a cirkusů), Letní shakespearovské slavnosti, Mezinárodní knižní veletrh – Svět knihy, Mezinárodní varhanní festival, Pražská muzejní noc, 4+4 dny v pohybu, Zažít město jinak a další.“ [IPR Praha 2017b: s. 65]

## Soustředění kulturních zařízení

[IPR Praha 2016]



Zdroj: [IPR Praha 2017b]

Praha přitahuje a generuje velké množství kreativních lidí. V rámci České republiky má Praha jasně nejvyšší index kreativity<sup>2</sup> [IPR Praha 2017b: s. 68]. Z celkového počtu ekonomických subjektů působících v odvětvích kulturního průmyslu na území ČR jich 36 % sídlí v hlavním městě. Z nich nejvíce nacházíme na území městských částí Praha 1 a Praha 4, kde dohromady sídlí 30 % ze všech pražských ekonomických subjektů operujících v odvětví kulturních a kreativních průmyslů. Pro rozvoj kreativity poskytuje Praha dobré podmínky, sídlí v ní 30 uměleckých škol poskytujících středoškolské, vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání<sup>3</sup>[IPR Praha 2017b: s. 65]. Střední odborné umělecké školy mají ročně v průměru 560 absolventů a vysoké školy uměleckého zaměření 600 absolventů [tamtéž: s. 68]. V poskytování uměleckého vzdělání má velký

<sup>2</sup> Index kreativity je nástroj navržený R. Floridou [2002] a používá se k analýze schopnosti územního celku, města nebo regionu, přitahovat kreativní třídu a přeměňovat její kreativní potenciál na ekonomický kapitál formou nových myšlenek a technologií.

<sup>3</sup> V celé České republice působí celkem 80 uměleckých SŠ, VOŠ a VŠ [IPR Praha 2017b: s. 65].

význam také tradice základních uměleckých škol (ZUŠ), jichž bylo v roce 2015 v Praze 35 a navštěvovalo je 24 tisíc žáků. Kulturně vzdělaní a kreativní lidé disponují potenciálem vytvářet kulturní produkty, tedy rozšiřovat a zkvalitňovat kulturní nabídku v Praze. Zároveň mají tito obyvatelé větší předpoklady pro intenzivnější kulturní participaci a mohou pozitivně ovlivňovat také své okolí.

Vztah kulturních subjektů a veřejné správy v Praze lze označit za dlouhodobě problematický. Hlavní důvodem této situace je netransparentní systém přidělování finanční podpory formou grantů a partnerství, dříve označovaného spolupředatelství [Šmídová Turchichová 2015: s. 127]. Na nátlak kulturní veřejnosti hlavní město Praha vypracovalo a v roce 2006 schválilo dokumenty Koncepce kulturní politiky hl. m. Prahy a Grantová politika hl. m. Prahy. Koncepce kulturní politiky hl. m. Prahy obsahovala analýzu soudobé situace, střednědobou strategii kulturní politiky a dlouhodobé zásady. Grantová politika hl. m. Prahy upravovala proces grantového řízení a stanovovala kritéria pro hodnocení žádostí o granty. Oba dokumenty byly několikrát aktualizovány a to z důvodů protestů zájmových skupin z oblasti kultury a také kvůli obměnám v politické reprezentaci. Hlavní město Praha bývá kritizováno za vliv politické reprezentace na přidělování finančních grantů. Kulturní subjekty mohou získat podporu současně od státu, od Magistrátu hl. m. Prahy a od městských částí, přičemž ale tyto složky veřejné správy nemají jednotné cíle kulturní politiky [IPR Praha 2017b: 68]. Od roku 2001 se hlavní město Praha snaží o transformaci svých příspěvkových organizací, především divadel, na ekonomicky na městu nezávislé ziskové či neziskové instituce (o.p.s., s.r.o., o.s.) [Vojtíšková a kol. 2012: s. 330]. Zatím ovšem tímto procesem prošly jenom divadla Činoherní klub, Semafor, Archa a divadlo Komedie [Šmídová Turchichová 2015: s. 127-128]. O změnu v kulturní politice města se snaží nový Strategický plán hl. m. Prahy schválený v roce 2016, který mimo jiné definuje tyto cíle v oblasti kultury: podpora kvality činnosti etablovaných pražských organizací a víceletých projektů, koncepční podpora vzniku tematicky zaměřených kulturních klastrů na území města, posílení kapacity městské správy ke kompetentnímu rozhodování v oblasti kultury a umění a vytvoření nových nástrojů pro podporu kultury ve městě srovnatelných

s evropskými kulturními metropolemi [IPR Praha 2016: s. 35-55]. Od úspěšné veřejné podpory kulturního života se očekává zvýšení kulturní participace obyvatel Prahy a podpoření občanského a komunitního života ve městě.

## 4 Socioprostorová struktura Prahy

V následující kapitole se budu zabývat Prahou jako příkladem konkrétního geografického prostoru, který má svá specifika daná jeho historickým vývojem a jehož charakteristiky ovlivňují společnost žijící v tomto městě, stejně jako lidé sami formují město, v němž tráví svůj čas. Zatímco v předchozí kapitole jsem se věnovala kulturní infrastruktuře Prahy, kreativnímu potenciálu jejích obyvatel a vztahu veřejné správy k oblasti kultury, nyní se zaměřím na prostorové členění města a jeho vývoj.

Praha je největším českým městem, má nejvíce obyvatel a největší rozlohu. Hlavní město Praha má jako jediné v České republice postavení kraje i města. Není pouze centrem administrativním, ale také ekonomickým, výzkumným, sportovním a kulturním. Ve věkovém složení města převládají starší lidé, typický je pro Prahu nízký podíl dětí do 14 let (14,9 %) <sup>4</sup> a vysoký podíl obyvatel nad 65 let (18,4 %) <sup>5</sup> [ČSÚ 2016]. Z hlediska vzdělanostní struktury má Praha nadprůměrný podíl vysokoškolsky vzdělaných osob a to 23,6 % <sup>6</sup> a nízký podíl obyvatel, 10,2 %, <sup>7</sup> kteří ukončili pouze základní školu. Pražané také dosahují nadprůměrných příjmů a nabízí nadprůměrné množství pracovních příležitostí, z nichž významná část vyžaduje vysokou kvalifikaci.

Prahu stejně jako jiná města však nelze chápat jako homogenní celek. Každé město vytváří během svého historického vývoje svou unikátní sociální a prostorovou vnitřní strukturu. V různých čtvrtích bydlí různí lidé a každá část města má jednu nebo více funkcí. Stejně tak kulturní participace odráží prostorovou distribuci sociálních skupin a není v rámci Prahy konstantní. Abychom mohli hledat důvody, proč k této heterogenitě dochází, musíme informace z předchozích kapitol doplnit ještě o základní údaje o prostorovém členění Prahy.

---

<sup>4</sup> K. 31. 12. 2015.

<sup>5</sup> K. 31. 12. 2015.

<sup>6</sup> K 26. 3. 2011 dle Sčítání lidu, domů a bytů 2011.

<sup>7</sup> K 26. 3. 2011 dle Sčítání lidu, domů a bytů 2011.

## 4.1 Prostorové členění města

Než začnu s popisem prostorového členění Prahy, uvedu několik teoretických koncepcí, z nichž vycházeli čeští badatelé v první polovině 20. století na počátku snah o pochopení fungování moderního města. Vliv těchto koncepcí je i v současných prostorových analýzách města patrný, a proto si myslím, že je užitečné si některé z nich představit.

Rostoucí průmyslová velkoměsta moderní doby nabízela na konci 19. století a počátku 20. století mnoho podnětů pro zkoumání, diskuzi a další plánování. Badatele nejvíce oslovovaly problémy spojené s přílivem dělnictva do měst, chudoba a sociodemografické charakteristiky čtvrtí města. První koncepce sociologie města z prvního a druhého desetiletí 20. století pracovaly především s teorií humánní/lidské ekologie, v níž se na město pohlíží jako na přirozené životní prostředí člověka [Park 1925: s. 1]. R. E. Park vyzdvihuje význam čtvrtí jako základních a organických jednotek města [tamtéž: s. 7], které získávají svůj unikátní charakter tím, že nabízejí „blízkost“. Úzký kontakt mezi lidmi vytváří jejich specifické životní prostředí. Tyto lokality, v terminologii chicagské školy nazývané „přirozené oblasti“ [McKenzie 1925: s. 77], se z pohledu humánní ekologie formovaly zejména díky ekonomické soutěži, v níž sociální skupiny, definované obvykle etnicitou nebo povoláním svých členů, mezi sebou soupeřily nebo kooperovaly obdobně jako živočišné či rostlinné druhy v přírodním prostředí. Jakkoli se nám původní přístup chicagské školy z počátku 20. století ke zkoumání města může z dnešního pohledu oprávněně zdát překonaný, silně etnocentrický a ospravedlňující sociální segregaci, odráží dosavadní znalosti a představy tehdejších badatelů, které ale posloužily jako základ pro další výzkumy, jež pomohly obor kriticky rozvíjet [Ferenčuhová 2013: s. 78]. Soudobé teorie nemusely být jen východiskem zkoumání města, ale mohly se také přímo promítnout do jeho fungování, a to pokud byly použity při přípravě politik pro správu a plánování města, například při plánování nových čtvrtí či celých měst, při rozhodování o funkčním využití jednotlivých ploch nebo řešení sociálně patologických jevů.

Sociologie města se už od počátku připojila ke snaze nalézt obecně platné zákonitosti územního členění měst. Velké popularitě se těšila teorie koncentrických zón z roku 1925, jejímž autorem je Ernest Watson Burgess [1925], a z níž vycházeli některé další vlivné ekologické teorie své doby. Burgessem navržená sociální struktura města vycházela z předpokladu, že se každé lidské sídlo postupně radiálně rozšiřuje ze svého středu a během tohoto procesu vznikají soustředné prstence, na jejichž území se koncentrují určité funkce a sociální skupiny obyvatelstva. Burgess rozlišuje a popisuje celkem pět pásem města [tamtéž: s. 50]. Ve středu se nachází centrum obchodu a kulturního života s malým počtem trvale bydlících obyvatel. Na něj navazuje přechodná zóna, kam částečně expanduje obchod a lehký průmysl. Tento prstenec byl dříve hustě osídlen, ale nyní trpí pomalým vylidňováním. Třetí zóna slouží jako bydliště průmyslových dělníků, kteří nechtějí zůstat v blízkosti výroby v druhé, přechodné zóně a zároveň preferují dobrou dopravní dostupnost svých pracovišť. Následující čtvrtou, residenční zónu obývají především příslušníci středních a vyšších tříd. Nachází se tu bytové domy vysoké kvality a vilové čtvrti, jejichž residence typicky obývá pouze jedna rodina. Lidé, kteří žijí v poslední, páté zóně, musí za práci dojíždět do vnitřního města a tato cesta jim zabere třicet až šedesát minut. Oblast, z níž lidé dojíždějí, už podle Burgesse není součástí města, ale leží za jeho funkčními hranicemi. Popsané rozdělení města na koncentrické zóny Burgess nepovažoval za univerzálně aplikovatelné na všechna města [tamtéž: s. 51-52], nýbrž je představil jako jakousi ideální konstrukci, která má sloužit jako etalon pro zkoumání a porovnávání jednotlivých lidských sídel. To, že prostorová organizace měst neodpovídá tomuto ideálnímu modelu, odůvodňoval faktory, které omezují růst sídla, jako například řeky, jezera, dopravní tepny, historické důvody pro umístění průmyslu nebo rezistence lokálních komunit vůči změnám.

S modifikací teorie koncentrických zón přišel v roce 1939 Homer Hoyt [s. 115-119] na základě analýzy rezidenčních čtvrtí v některých amerických městech. Jeho sektorová teorie přisuzuje prestižním obytným lokalitám tendenci vznikat poblíž obchodních a správních center, odkud se pak šíří podél hlavních komunikací do vyšších poloh nebo na břehy vodních ploch. Sektory opuštěné vyšší

třídou osidlují lidé s nižšími příjmy. Stejně tak průmyslové plochy rostou ve formě pruhů a pásem podél železnice nebo vodních toků. Sektorová teorie stejně jako koncentrická teorie stále operuje s existencí jediného centra města. Toto východisko se snaží změnit teorie více jader, kterou formulovali Chauncy Dennison Harris a Edward Louis Ullman [1945: s. 14-17]. Tento přístup předpokládá, že se ve městě vyskytuje více center a každé z nich plní jinou funkci, například obchodní, správní, rekreační. Tato centra mohou existovat od počátku sídla nebo se objevit v průběhu času rozštěpením původního středu.

Výše popsané teorie pochází z amerického prostředí 30. a 40. let 20. století a odrážejí realitu tehdejších měst, která za sebou v té době měla v porovnání s evropskými městy relativně krátký vývoj, a jejich růst byl většinou motivován průmyslovou výrobou. Strukturu evropských měst zkoumal například Robert Eric Dickinson v díle *West European Cities: A Geographical Interpretation* [1951]. S využitím obsáhlého materiálu o švédských, francouzských, švýcarských, německých, belgických, holandských, rakouských, českých, maďarských a polských městech definoval základní prostorové členění pro evropská města [tamtéž: s. 513-522], jež se vyznačují existencí starého historického jádra. Podle Dickinsona mají města v Evropě v podstatě koncentrickou strukturu tvořenou třemi hlavními soustřednými pásmy. Centrální zóna je nejstarší částí města, která je hustě zastavěna a vymezena třídami, jež vyrostly na místě původních hradeb, typické jsou pro ni úzké ulice, malá náměstí a vysoká koncentrace historických budov. Centrální zónu obepíná střední zóna s kompaktní zástavbou, jež obvykle pochází z poloviny 19. století a tvoří ji hlavně činžovní domy. Uliční síť je v této oblasti založena pravidelněji a samotné ulice jsou širší. V prostoru, kde střední zóna navazuje na centrální, je vysoká hustota zástavby, která klesá směrem k okrajům zóny. Kromě obytných domů se tu nachází také veřejné budovy, jako nemocnice nebo university, a narazíme tu i na větší průmyslové závody, skladiště či dílny. Jako poslední Dickinson uvádí vnější částečně zastavěnou zónu, jež má podobu nesouvislého pruhu na hranicích města. Jde totiž většinou o původně samostatné venkovské obce a městečka, k nimž rozpínající se město dorostlo a obvykle se po roce 1900 staly jeho součástí také administrativně. Někdy tato část



města bývá označována jako předměstí. Izolované zastavěné oblasti jsou od kompaktní zástavby v centrální a střední zóně typicky odděleny nezastavěnými zemědělskými nebo lesními plochami. Předměstí je též pásmem, kde stojí velké průmyslové závody.

V následujících dvou kapitolách krátce představím, jak se měnila prostorová struktura Prahy s důrazem na zkoumaná období 80. let 20. století a po roce 1989. Stav Prahy v těchto dvou časových úsecích musíme samozřejmě chápat jako důsledek historického vývoje našeho hlavního města, a proto je při jeho popisu nutné zmínit i některé zásadní skutečnosti z předchozích období. Různé teorie prostorového členění města se v průběhu času odrazily na výsledcích zkoumání struktury Prahy. Znalost těchto teoretických přístupů nám může pomoci lépe pochopit soudobé pojetí analýzy města, a navíc jejich závěry nemusely mít vždy pouze vědecký přínos, ale některé z nich se také odrazily v politikách správy a plánování hlavního města Prahy.

#### **4.2 Prostorové členění Prahy v 80. letech 20. století**

Socioprostorovou strukturou Prahy se dlouhodobě zabýval především Jiří Musil, který byl zároveň nejvýraznější postavou československé sociologie města. Sociologie města a prostoru byla poměrně těsně provázána se sociální geografii, demografií a sociální hygienou, což jí pomohlo přežít i období socialismu [Musil 2003: s. 152]. Protože doba nepřála tvorbě sociologické teorie, zaměřili se výzkumníci na empirické studie města, které odpovídaly i politické poptávce. Bydlení a plánovaný rozvoj sídel patřily k předním oblastem zájmu socialistického státu a pro přípravu zásahů urbanistického charakteru a jejich následného hodnocení bylo příhodné využívat empirické sociologické studie. Při zkoumání československých měst Musil vycházel z přístupů chicagské školy a zejména na příkladu Prahy se snažil ukázat, jakým způsobem a do jaké míry lze aplikovat principy humánní ekologie na socialistická města. Tomuto tématu se poprvé věnoval v článku *The Development of Prague's Ecological Structure* [Musil 1968], jež vyšel jako součást přehledové publikace *Readings in Urban Sociology*

[Pahl 1968]. S popisem vývoje prostorového členění Prahy začíná Musil už ve 30. letech 20. století, přičemž pro účely této analýzy přebírá rozdělení Prahy na tři koncentrické zóny, jejichž vymezení vzniklo právě v meziválečném období a setkáme se s ním především v práci Julie Moschelesové [1937].

Ve 30. letech 20. století má tedy počátek dělení Prahy na centrální, přechodovou a vnější zónu [Musil 1968: s. 233-234]. Centrální zóna prakticky kopíruje historické jádro města, které bylo původně obeháno hradbami, a spadá sem Staré Město, Josefov, Malá Strana a Hradčany [Musil 1967: s. 150]. Navazující střední, přechodovou zónu tvoří pražská předměstí z 19. století a oblasti zastavěné ve 20. století [Musil 1968: s. 234], jmenovitě Nové Město, Vyšehrad, Holešovice-Bubny, Karlín, Žižkov, Vinohrady, Smíchov, Radlice, Dejvice, Bubeneč, Sedlec a Vokovice [Musil 1967: s. 150]. Zbylé okrajové čtvrti města pak tvoří třetí, vnější zónu. Toto pojetí zónace Prahy také odpovídá závěrům o prostorové struktuře západoevropských měst, které formuloval Dickinson [1951], a o nichž jsem se podrobněji zmiňovala v předchozí kapitole.

Jednotlivé zóny města se od sebe liší nejen z hlediska stáří a struktury zástavby, ale neméně významně demografickou a sociální skladbou svého obyvatelstva [Musil 1968: s. 255]. Charakter města v každém období jeho existence závisí na jeho předchozím vývoji, a proto je pro popis prostorového členění Prahy v 80. letech 20. století a po roce 1989 potřeba uvést alespoň základní kontext dřívějších období, jenž se podstatným způsobem odrazil v soudobém stavu města. Největší růst zažila Praha na území svých dnešních hranic v 19. století a na počátku 20. století, kdy se do města přistěhovalo nejvíce obyvatel za celou jeho existenci [Linhart, Rak, Voženílek 1977: s. 95]. V této době se Praha začala profilovat jako průmyslové velkoměsto, což významným způsobem ovlivnilo její ekologickou zónaci. V druhé polovině 19. století a na počátku 20. století se rychle rozvíjela především tehdejší pražská předměstí, jako Žižkov, Vinohrady, Holešovice, Libeň, Smíchov, Vršovice, Nusle a Michle [tamtéž: s. 98]. Typický je pro toto období zejména přechod lokalit v okolí historického centra Prahy z venkovského způsobu života k městskému, k čemuž docházelo i v oblastech s přetrvávající nízkou mírou urbanizace a vysokým podílem zemědělské půdy,

například ve Vysočanech, Radlicích, Strašnicích, Kobylisích a Malešicích. Moschelesová [1937: s. 427-429] ve své práci popisuje jako ekonomicky i sociálně nejsilnější oblast Prahy část jejího centra ležící na pravém břehu Vltavy, do níž spadají nejlépe postavené Staré Město a Josefov a o něco slabší Nové Město, Vinohrady a Karlín. Administrativní centrum Prahy se v této době formovalo na levém břehu Vltavy v návaznosti na Pražský hrad a sahalo od jádra města, tedy přes Malou Stranu, Hradčany a Břevnov, až do přechodového pásma, do Dejvic a Bubence. Sociálně slabá výrobní oblast města s nejvíce obyvateli, kteří pracovali v dělnických povoláních, zahrnovala lokality Vysočany, Malešice, Radlice, Libeň, Michle, Vokovice, Strašnice, Košíře, Krč, Troju a Bohnice. Zbylé čtvrti, Nusle, Vršovice, Podolí, Žižkov, Vyšehrad, Smíchov a Holešovice, vnímá Moschelesová jako transformující se místa, která teprve nedávno přestala mít především výrobní funkci a jejichž nový charakter není ještě určený.

Do nástupu socialismu se vývoj Prahy podobal vývoji západních měst a odpovídal principům humánní ekologie. Protože však tyto teorie platily zejména v ekonomických podmínkách volného trhu, došlo se změnou režimu také k proměně v rozvoji Prahy. Komunistické vlády chtěly řídit vývoj států v souladu se svou ideologií a spolu s řízenou ekonomikou se stala nezbytnou i příprava strategií rozvoje městských sídel [Musil 2001: s. 284]. V rámci poválečného rozvoje směřovala většina investic do chudších regionů, protože jedním z hlavních cílů socialistického režimu bylo smazat sociální rozdíly a ve světle tohoto přístupu se investice do vyspělých oblastí zdály zbytečné. Tato strategie ovlivnila též vývoj Prahy, která v poválečném období disponovala poměrně uspokojivým bytovým fondem, a socialistická vláda proto necítila potřebu do rezidenční výstavby v hlavním městě investovat [Matějů 1977: s. 39]. Tento postup vedl ke vzniku bytové krize, kterou stát od 60. let 20. století řešil zvýšením prostředků vynaložených na bytovou výstavbu ve velkých městech [tamtéž: s. 42]. Změna způsobu získávání bytů a regulace nájmu odstranila vazbu mezi kvalitou bytu a cenou nemovitosti nebo výší nájemného [Musil 1968: s. 257]. Důsledkem bylo zvýšení heterogenity pražské populace a snížení sociální homogenity mnohých čtvrtí, kterou dříve udávaly ceny bydlení v těchto místech. Sociální

rozdíly mezi jednotlivými čtvrtěmi se proto oproti situaci před rokem 1948 zmenšily [Matějů 1980: s. 582]. Socialistická vláda se zaměřovala na budování sídlišť, jejichž výstavba pokračovala až do 90. let 20. století [Ouředníček, Sýkora 2002: s. 270]. Především zpočátku byly nové byty určeny přednostně pro mladé rodiny s dětmi, což se projevilo na věkové struktuře Prahy [Matějů 1980: s. 582]. Největším impulsem pro oživení stagnující rezidenční výstavby v Praze se pak staly především nové možnosti bytového systému, jako byla například družstevní forma výstavby nebo uvolnění dostupnosti výstavby individuálního rodinného bydlení [tamtéž: s. 582]. Vzhledem k tomu, že tyto způsoby tvorby nových bytů a domů vyžadovaly určitý typ finančního zapojení občanů a navíc byla tehdy velice oblíbená sídliště lokalizována ve značné míře na okraji města, začala se opět výrazněji projevovat sociální a ekonomická diferenciací pražských čtvrtí. Pro pražskou populaci bylo v období socialismu charakteristické její stárnutí, jak v důsledku plánovaného rodičovství, tak kvůli dlouhodobé regulaci růstu Prahy, která vedla k nízké imigraci do hlavního města [Musil 1977, s. 36]. Osoby s vyšším sociálně ekonomickým statutem se koncentrovaly nejčastěji na sídlištích a ve čtvrtích, jež disponovaly kulturním kapitálem z předchozích období vývoje města [Matějů 1980: s. 584]. Takovíto obyvatelé měli lepší přístup ke kvalitnějším bytům a zároveň zvyšovali úroveň bytů, v nichž bydleli, individuálními opravami a úpravami. Méně atraktivní lokality naopak stagnovaly, typicky na sebe vázaly spíše starší populaci a stav bytového fondu se v nich zhoršoval. Podporována byla hlavně sídlištní výstavba, kdežto modernizace a rekonstrukce staršího bytového fondu byla zanedbávána, což jen zvyšovalo sílu procesů sociálně ekonomické diferenciací pražských čtvrtí. Matějů [tamtéž: s. 586-587] rozdělil Prahu roku 1970 do pěti ekologických typů prostorových jednotek, na historické jádro (typ 1), vnitřní město (typ 2), kvalitní obytné čtvrti s převažující starší zástavbou (typ 3), čtvrti s převažující novodobou zástavbou (typ 4) a okrajové čtvrti (typ 5). Historické centrum si přes stáří bytů i populace stále ještě zachovávalo svou kvalitu, ale oblast vnitřního města a okrajových čtvrtí vykazovala stagnaci. K pozitivnímu vývoji došlo v lokalitách nové sídlištní výstavby a své dobré postavení si podržely tradiční rezidenční čtvrti s kvalitní zástavbou.

Základy prostorové diferenciacie Prahy byly položeny v průběhu 19. století a v první třetině 20. století. Vývoj Prahy se nejdříve podobal ostatním západním kapitalistickým městům a řídil se ekonomickými principy, které určovaly cenu nemovitostí a následně tak strukturovaly, kdo bude v těchto nemovitostech bydlet. V roce 1948 ale byly nástupem komunistické vlády tyto podmínky porušeny a odstranění vazby mezi hodnotou nemovitosti a možností ji získat vedlo k zvýšení heterogenity obyvatelstva v jednotlivých lokalitách. Už v 60. letech 20. století se ale ukázalo, že udržení dostatečné kvality a rozsahu bytového fondu není možné pouze formou státní a podnikové výstavby, a proto se objevily nové typy výstavby, které vyžadovaly finanční spoluúčast obyvatel. Nejčastěji šlo o družstevní výstavbu. V Praze se nejvíce stavěla sídliště na okrajích města a do údržby a modernizace stávajícího bytového fondu se investovalo jen minimálně. Tento vývoj s sebou nesl opětovné prohloubení sociální a ekonomické diferenciacie Prahy. Kvalitnější zástavba do sebe přitahovala mladé rodiny a občany s vyšším kulturním, ekonomickým a sociálním kapitálem, stagnující části města naopak stárly. I přes snahu socialistického státu o beztřídní společnost, zůstala sociální struktura ve společnosti do značné míry zachována a neustále se propisovala také do prostorové struktury hlavního města Prahy. To platí především pro diferenciaci na základě kulturního, sociálního a nově také politického kapitálu. Naproti tomu diference majetkového charakteru byly po únoru 1948 politicky odstraněny.

### **4.3 Prostorové členění Prahy po roce 1989**

Revoluce z roku 1989 přinesla opětovné navrácení k tržnímu ekonomickému systému. Přejít od centrálně plánovaného systému k volnému trhu byl složen z velkého množství dílčích transformačních procesů [Sýkora 1996: s. 361-362]. Tyto transformace lze rozdělit na systémové, které vznikaly v důsledku rozhodnutí vlády a parlamentu, a spontánní, jež se objevily jako následek změněných systémových podmínek. Mezi systémové transformace řadí Sýkora [1996, s. 362-373] deregulaci vlivu státu a obcí, ta se v Praze projevila například i v oslabení nástrojů územního rozvoje, což umožnilo neregulované, nekoncepční a někdy až spekulativní nakládání s nemovitostmi, dále privatizaci,

z níž prostorovou strukturu města ovlivnily nejvíce restituční, malá a velká privatizace, transformace bytových družstev a privatizace nemovitostí ve vlastnictví města, a poslední systémovou transformací s významným vlivem na charakter města byla deregulace cen a nájmu. Ekonomický rozvoj umožněný systémovými změnami vedl ke vzniku spontánních transformačních procesů [tamtéž: s. 374-388]. Jedním z nich byla koncentrace ekonomických funkcí do centra Prahy, díky níž vzrostla v této oblasti poptávka po kancelářských prostorech, což podpořilo revitalizaci jádra města, ale také jeho komercializaci zejména na úkor obytné funkce. Revitalizace se dočkaly také atraktivní čtvrti v centru města a jeho blízkém okolí. Proces revitalizace v případě Prahy doprovází též gentrifikace<sup>8</sup>. Dalším z jevů reagujících na systémové transformace je suburbanizace. Během socialismu byly suburbanizační tendence, typické v té době v západoevropských a severoamerických městech, silně potlačeny, naopak se stalo populárním tzv. druhé bydlení, tedy víkendové chaty a chalupy, které se obvykle nacházely v příjemném přírodním prostředí kolem Vltavy a Berounky a ve středočeských lesích [Ouředníček, Posová 2006: s. 98-102]. I přes uvolnění situace po roce 1989 byl zájem o stěhování se do rodinných domů na okraji Prahy nebo v jejím blízkém okolí nepřilíš výrazný a to zejména z důvodu finanční nedostupnosti takového typu bydlení pro běžné rodiny [Sýkora 1996: s. 385-386]. K většímu rozvoji suburbánního bydlení v zázemí Prahy docházelo až od druhé poloviny 90. let 20. století díky developerským projektům i novým produktům pro financování bytové výstavby, přičemž od roku 2002 sledujeme zatím největší intenzitu rezidenční výstavby v okolí Prahy [Ouředníček, Posová 2006: s. 100-102].

Socioprostorová struktura Prahy se po pádu komunismu ve velké části města znovunavrátila k předválečným vzorcům členění města díky opětovnému zvýšení vlivu ekonomického a sociálního postavení obyvatel na přístup k bydlení a díky uvolnění možností alokace komerčních, výrobních a dopravních funkcí principy volného trhu [Sýkora 1999: s. 679-680]. Došlo například k ústupu

---

<sup>8</sup> Nahrazení původního obyvatelstva v revitalizované, většinou původně zchátralé, lokalitě příslušníky vysokopříjmových skupin [Sýkora 1993].

výrobní funkce ze středu města, kdy byla buď nahrazena ekonomicky výhodnějším sektorem služeb, nebo po sobě zanechala opuštěné průmyslové areály, které pro opětovné začlenění do města musí projít náročným procesem transformace [Sýkora 2001: s. 133]. Příkladem mohou být Vysočany, kde vznikly rozsáhlé rezidenční projekty na místě dřívějších továren. Praha na svém území začala rychle koncentrovat pracovní pozice s nadprůměrným mzdovým ohodnocením ve srovnání se zbytkem České republiky, a proto je zde i velký počet domácností s vysokými příjmy [Sýkora 1999a: s. 82]. Sýkora upozorňuje i na rostoucí sociální polarizaci, přibývání bohatých a chudých obyvatel doprovázené úbytkem střední třídy, což také zvyšuje prostorovou segregaci těchto skupin [Sýkora 1999b: s. 684-686].

I přes dynamiku rostoucí globální kapitalistické metropole, zůstává zónace Prahy v mantinelech doby před rokem 1989. Pro popis Prahy v postsocialistickém období se objevují minimálně tři typologie zónace, které se od sebe liší nejen definicemi typů zón, ale také jejich prostorovým vymezením. V první z nich navrhuje Sýkora členění na pět základních geneticko-morfologických územních zón [Sýkora 2001: s. 137-138], které svou definicí korespondují s dříve používanými socioprostorovými rozděleními Prahy. Sýkora v administrativních hranicích Prahy prostorově vymezuje historické jádro, vnitřní město, vilové čtvrtě, sídliště a příměstskou zónu. Druhý typ rozdělení na pouze čtyři koncentrické zóny pak používá Ouředníček [Ouředníček, Sýkora 2002: s. 271] a toto členění je průběžně aktualizováno Urbánní a regionální laboratoří [Ouředníček 2012: s. 276-279]. Oproti Sýkorovu vymezení [Sýkora 2001: s. 137-138], přiřazuje Ouředníček [Ouředníček 2012: s. 277-279] k zóně vnitřního města také vilové čtvrti a navazuje na ni zónou vnějšího města, do níž spadají nejen sídliště, ale také další relativně osamocené rezidenční oblasti. Poslední zónu sahající k administrativním hranicím města pak nazývá periferie města. Do centrální zóny historického jádra spadá obchodní centrum na pravém břehu Vltavy, tvořené Starým Městem, Josefovem, Novým Městem a Vyšehradem, a vládní centrum na levém břehu zahrnující Hradčany a Malou Stranu. Vnitřní město plynule navazuje na historické jádro a tvoří ho kompaktní zástavba obvykle činžovních domů nebo vilových čtvrtí, které

byly postaveny v období industrializace do 30. let 20. století. Vnější město už zahrnuje výstavbu socialistickou, jež není pevně napojená na kompaktní zástavbu. Za hranicí vnějšího města se nachází městská periferie, pro niž je typická roztržitá zástavba často venkovského charakteru a vysoký podíl zemědělské půdy. Rozdělení na čtyři zóny využil při popisu sociálně prostorové diferenciaci Prahy také multioborový kolektiv autorů pod vedením Daniela Čermáka [Čermák et al. 2007].

Nehledě na zvolený typ zónace můžeme sledovat, že se jednotlivé části města v období po roce 1989 vyvíjely odlišně. Historické centrum změnila vysoká poptávka po obchodních a administrativních prostorách [Sýkora 2001: s. 141-142], která se projevila snížením množství bydlících obyvatel a postupným stárnutím místní populace. Tvář centra určuje také jeho atraktivita pro turisty a památková ochrana historických budov. Vnitřní město prošlo v období socialismu stagnací a až v 90. letech 20. století došlo k revitalizaci některých jeho částí, například Holešovic, Smíchova nebo Karlína [tamtéž: s. 143-145]. Tato obnova souvisela především s decentralizací komerčních funkcí města a se snahou o vybudování polycentrické struktury, kterou podporoval i Územní plán hl. m. Prahy schválený v roce 1999. Poslední analýzy však naznačují, že vytvoření fungujících sekundárních center zatím nebylo úspěšné a historické jádro si udržuje svoji dominantní pozici [IPR Praha 2017b: s. 11-13]. Pro sídliště vystavěná za socialismu ve vnějším městě je typické, že nenabízí pracovní příležitosti a byla projektována jako čistě obytné lokality [Sýkora 1999a: s. 80]. V 90. letech 20. století se zde nacházelo obyvatelstvo s vyšším sociálním statusem, obvykle mladí lidé s vyšším vzděláním. Na vnější město navazující periferie je většinou tvořena malými městy a vesnicemi, které byly k Praze připojeny na konci 60. let a počátkem 70. let 20. století, aby umožnili další růst sídlištní zástavby, který však nebyl téměř vůbec realizován. Ve vnějším městě a na periferii se projevuje jak rezidenční, tak komerční suburbanizace. Lidé stěhující se do domků na okraji města většinou disponují vyššími příjmy a vyšším sociálním statusem než původní obyvatelé těchto čtvrtí, což může vést k segregaci daných skupin rezidentů [Sýkora 2001: s. 147-150]. Nová nákupní a logistická centra, jež vznikají na okrajích



města, ukazují na vliv komerční suburbanizace. Pro příměstskou krajinu je charakteristická nízká hustota zástavby a vysoká segregace lidských činností. Pokud sledujeme vnitřní migraci v Praze po roce 1989, zjišťujeme, že došlo k většímu rozptylu nových rezidenčních objektů v území [Šustrová 2010: s. 187-189], které jsou cílem stěhujících se obyvatel Prahy. Zároveň je dobře patrný trend odlivu lidí z centra města a také z vilových čtvrtí, protože v nich nacházející se domy byly za socialismu rozděleny na více bytů a dosídleny. Největší relativní i absolutní zisky obyvatel pozorujeme v okrajových částech Prahy, přičemž podstatnou část těchto přistěhovalců tvoří vysokoškolsky vzdělaní lidé. Naopak významnou ztrátu obyvatel vykazují panelová sídliště a tento úbytek také způsobuje pokles podílu vzdělanějších obyvatel v těchto oblastech. Mezi časté cíle migrace uvnitř města patří také kompaktní zástavba či uvolněné byty na sídlištích.

Přes snahu socialistické vlády o nivelizaci společnosti se Praha po sametové revoluci rychle vrátila k rozvíjení socioprostorových vzorců, které se zformovaly především v druhé polovině 19. století a do 30. let 20. století, kdy Praha fungovala jako kapitalistické město. Přejít od plánovaného hospodářství k tržnímu systému ekonomiky vedl ke změně převažujícího funkčního využití v některých částech města, například ke komercionalizaci historického jádra nebo potlačení výroby v centrálních oblastech Prahy. Část čtvrtí, které za socialismu stagnovaly, protože se do jejich údržby neinvestovalo, byla po revoluci revitalizována a v některých místech se setkáváme i s procesem gentrifikace. V Praze ve srovnání s ostatními částmi České republiky nacházíme nadprůměrný podíl domácností s vysokými příjmy a také nadprůměrnou nabídku pracovních příležitostí od nekvalifikovaných pozic až po vysoce kvalifikované. Existence různých sociálních a příjmových skupin se také odráží v jejich rozmístění v rámci města, ubývá čtvrtí, kde žijí lidé z různých skupin napříč společenským žebříčkem, a naopak přibývají místa obývaná rezidenty s podobným sociálním a ekonomickým statusem. Od 90. let 20. století se na životě města také významně podepisuje proces suburbanizace. Pořízení vlastního domku mimo hustou zástavbu a blíže přírodě je finančně náročné, ale přesto pro mnoho domácností velmi lákavé. Město se pak musí vyrovnávat s nároky, které tato rozhodnutí kladou na infrastrukturu

z hlediska dopravy, údržby nebo občanské vybavenosti. Sociálně prostorové uspořádání Prahy je a dlouho dobu ještě zůstane ovlivněno jak socialistickou minulostí, tak především následnou transformací po změně ekonomického a politického systému, stejně jako se do její struktury více či méně intenzivně promítla předchozí historická období.

Lze předpokládat, že změny ve struktuře obyvatelstva a jeho prostorovém rozložení spolu s proměnami způsobů využívání částí města a politickou transformací ovlivnily také míru a způsoby kulturní participace Pražanů v jednotlivých lokalitách. Kulturní participace se pravděpodobně bude lišit při vzájemném porovnání zón Prahy v konkrétním časovém okamžiku i při komparaci období před rokem 1989 a po něm.

## 5 Analýza vlivu prostoru na kulturní participaci Pražanů

### 5.1 Výzkumné otázky a hypotézy

Cílem této práce je zjistit, zda existuje vztah mezi fyzickým prostorem a kulturní participací a zda se mění v čase. Víme, že obyvatelstvo není z hlediska sociální skladby rozložené v prostoru heterogenně, náhodně, ale utváří vnitřně homogenní shluky lidí s podobnými sociodemografickými charakteristikami. Můžeme tedy s velkou jistotou usuzovat, že kulturní participace se v jednotlivých místech bude lišit. Otázkou ovšem zůstává, zda nejde jen o tzv. agregátní efekt, tedy jinými slovy, zda nalezneme odlišnou míru účasti na kulturních aktivitách i při odstranění vlivu individuálních charakteristik obyvatel. Na základě předchozích výzkumů a dosavadních teoretických poznatků popsaných v předchozích kapitolách předpokládám kladnou odpověď. Novou dimenzi do tohoto problému vnáší časové hledisko. Pokud přijmeme předpoklad, že místa, fyzické prostory, mají určité unikátní vlastnosti, které působí ať už přímo, nebo nepřímo na kulturní participaci, pak si musíme klást otázku, zda se tento jejich vliv mění v průběhu času. Je vztah mezi konkrétním místem v konkrétním čase a kulturní participací totožný jako vztah mezi kulturní participací a tím stejným místem ale v jiném čase? Když budeme předpokládat, že prostor má určité unikátní vlastnosti působící na kulturní participaci, pak v případě, že dojde ke změně těchto vlastností, promění se i vzájemný vztah prostorového kontextu a kulturní participace. Místa se v čase proměňují. Některé změny mohou být rychlé, jiné pomalé a další patrné třeba až za několik generací. Míra odlišnosti závisí na časové vzdálenosti dvou okamžiků, jež spolu porovnáváme. Za jeden den se místo nejspíš téměř nezmění, ale co za měsíc, za rok, za deset, padesát nebo sto let? Pokud dochází k proměně míst v čase, potom lze předpokládat, že se i jejich vliv na kulturní participaci v čase mění. Prostor a kulturní participace se ovšem ovlivňují ve vzájemné provázanosti. Kulturní participaci můžeme také chápat jako určitou vlastností členů společnosti. Prostor staví fyzické mantinely, v nichž se

společnost rozvíjí. Podívejme se na jednoduchý příklad. Ve městě stojí divadlo, místní občané ho často navštěvují, a protože je ve městě jediné, brzy jeho kapacita přestane dostačovat, což vede ke stavbě dalšího divadla. Velmi zjednodušeně můžeme říct, že existence divadla ve městě dala lidem možnost navštěvovat divadelní představení (a s nimi spjaté společenské události), ta pokud ovšem byla kvalitní, zvýšila dále jejich zájem o tuto aktivitu, který následně vyvolal změnu v prostoru – vybudování nového divadla. Nelze tedy jednoznačně kauzálně stanovit, že prostorový kontext ovlivňuje kulturní participaci. Vycházím z toho, že s velkou pravděpodobností vztah mezi prostorem a kulturní participací existuje, ať už jde o vliv jedním nebo druhým směrem, a že tento vztah není v čase konstantní. Jaké vlastnosti prostoru by na kulturní participaci mohly významně působit, jsem popsala v předchozích kapitolách. V případě porovnávání míry kulturní participace v čase mě bude také zajímat, jak se změnil vliv dvou nejvýznamnějších individuálních faktorů, věku (životní fáze) a vzdělání.

Pro analýzu jsem zvolila příklad konkrétního městského prostoru ve dvou časových obdobích. Hlavní město Praha jsem si vybrala, jelikož v něm žije velké množství obyvatel, kteří využívají jednotnou kulturní infrastrukturu. Prahu je také možné dělit na dílčí části, u nichž lze očekávat, že se od sebe budou v míře kulturní participace lišit. Tyto městské části se liší jak z hlediska dostupnosti kulturní infrastruktury, tak i z hlediska sociální skladby. Z hlediska času budu porovnávat kulturní participaci v Praze v 80. letech 20. století a na počátku 21. století, konkrétně jde o roky 1984 a 2007. Mezi těmito dvěma obdobími došlo k výrazné změně politické, přechod od socialismu k demokracii, a ekonomické, posun od centrálně plánovaného hospodářství ke kapitalismu, se všemi důsledky a doprovodnými jevy transformace společnosti. Volba roků 1984 a 2007 je dána dostupností dat z kvantitativních sociologických výzkumů. Nejmenší územní jednotkou, do níž je v použitých datech možné zařadit místo bydliště respondenta, reprezentuje obvod Prahy. Administrativní členění Prahy na deset obvodů bylo ustanoveno v roce 1960 a používalo se až do roku 1990, kdy obvody nahradilo 56 (od roku 1992 57) městských částí [ČSÚ 2013: nestr.]. Na 10 z 56 nově vzniklých městských částí byly přeneseny náročnější agendy z původních obvodů a také jim

byly přiděleny názvy Praha 1 až 10, i když jejich územní vymezení není s bývalými obvody totožné. S nárůstem obyvatelstva přestal být jejich počet dostačující, což vedlo k ustanovení 15 správních obvodů, jejichž počet se postupně zvyšoval až na současných 22 správních obvodů.

Na základě zhodnocení možností dat obou výzkumů jsem pro zkoumání účasti na kulturních aktivitách v socioprostorovém kontextu Prahy zvolila otázku na frekvenci navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod.

S ohledem na informace obsažené v dostupných datech ze sociologických výzkumů (viz dále), která jsem vybrala k analýze na základě požadavků vycházejících ze zvoleného tématu práce, jsem stanovila dva okruhy výzkumných otázek. Pro přehlednost jsem otázky formulovala v obecné, přičemž v seznamu níže uvádím, vliv jakých individuálních faktorů byl v analýze kontrolován. Pro lepší orientaci je tato podkapitola doplněna schématy s hranicemi 10 pražských obvodů v roce 1980 a 2001 spolu se soudobými názvy katastrů. Vymezení pražských obvodů se během jejich existence měnilo, proto přikládám schéma pro každé období. Hranice obvodů jsem použila z projektu Historická data v GIS, pro jehož účely byl digitalizován jejich stav vždy k roku, kdy proběhlo Sčítání lidí, domů a bytů.

### **Výzkumné otázky**

Q1a) Existuje v roce 1984 vztah mezi navštěvováním divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. a obvodem bydliště obyvatel Prahy při kontrole vlivu individuálních faktorů?

Q1b) Existuje v roce 2007 vztah mezi navštěvováním divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. a obvodem bydliště obyvatel Prahy při kontrole vlivu individuálních faktorů?

Q2a) Změnil se mezi lety 1984 a 2007 vztah mezi navštěvováním divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. a obvodem bydliště obyvatel Prahy při kontrole vlivu individuálních faktorů?

Q2b) Změnil se mezi lety 1984 a 2007 vztah mezi navštěvováním divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. a věkem obyvatel Prahy při kontrole vlivu dalších individuálních faktorů a obvodem bydliště?

Q2c) Změnil se mezi lety 1984 a 2007 vztah mezi navštěvováním divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. a vzděláním obyvatel Prahy při kontrole vlivu dalších individuálních faktorů a obvodem bydliště?

### **Individuální faktory**

Gender

Věk

Vzdělání

Příjem

Péče o dítě ve věku do 5 let včetně

Jednočlenná domácnost

### **Hypotézy**

H1a) Frekvence navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. obyvateli Prahy se v roce 1989 bude lišit na úrovni obvodů. Nejvyšší míra kulturní participace bude v centru města (reprezentováno obvody Praha 1 a 2), v ostatních částech bude nižší.

H1b) Frekvence navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. obyvateli Prahy se v roce 2007 bude lišit na úrovni obvodů.

Nejvyšší míra kulturní participace bude v centru města (reprezentováno obvody Praha 1 a 2), v ostatních částech bude nižší.

H2a) Mezi lety 1984 a 2007 se zvýšil vliv obvodu bydliště na frekvenci navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. obyvateli Prahy při kontrole vlivu individuálních faktorů z důvodu nárůstu sociálně prostorové diferenciaci Prahy.

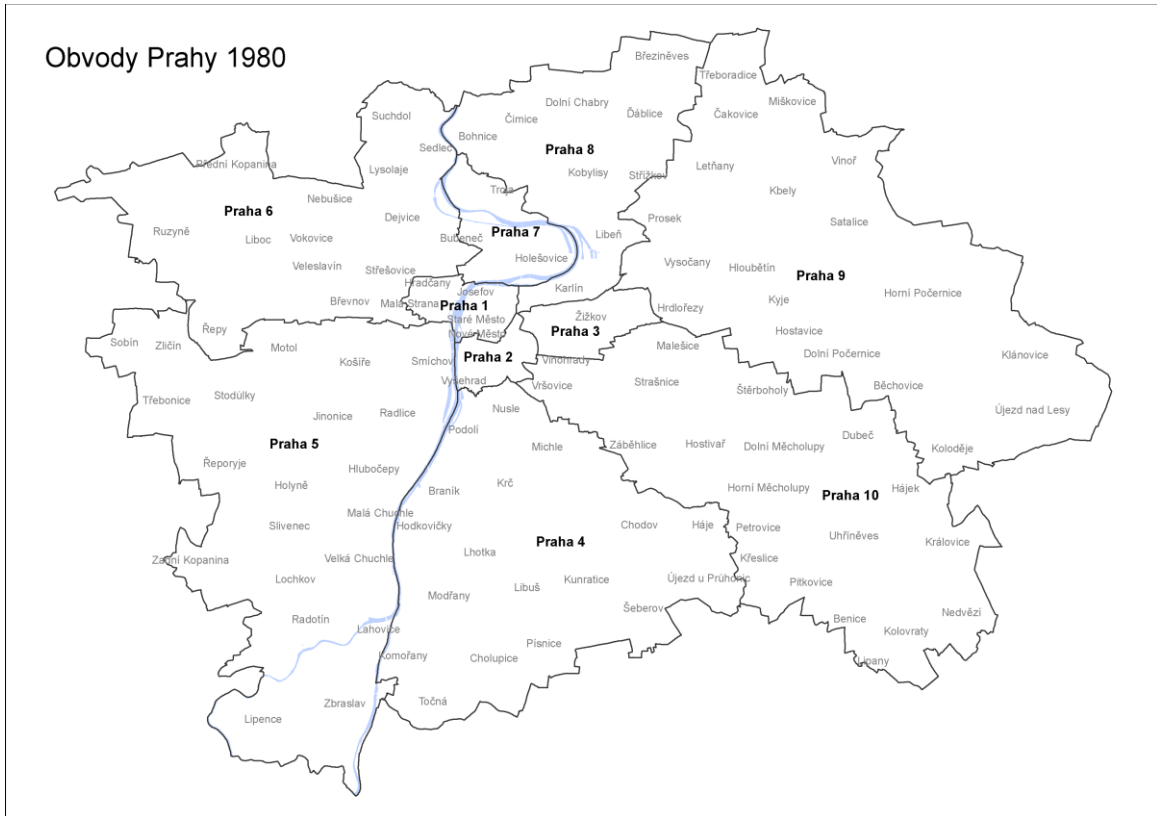
H2b) Mezi lety 1984 a 2007 se zvýšila frekvence navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. lidmi ve věku od 20 do 35 let při kontrole vlivu dalších individuálních faktorů a obvodu bydliště.

Důvodem je zvýšení věku, kdy lidé začínají pečovat o dítě. Díky pozdějšímu zakládání rodiny, disponují nyní lidé ve věku 20 až 35 let větším množstvím volného času i finančních zdrojů pro participaci na kulturních aktivitách.

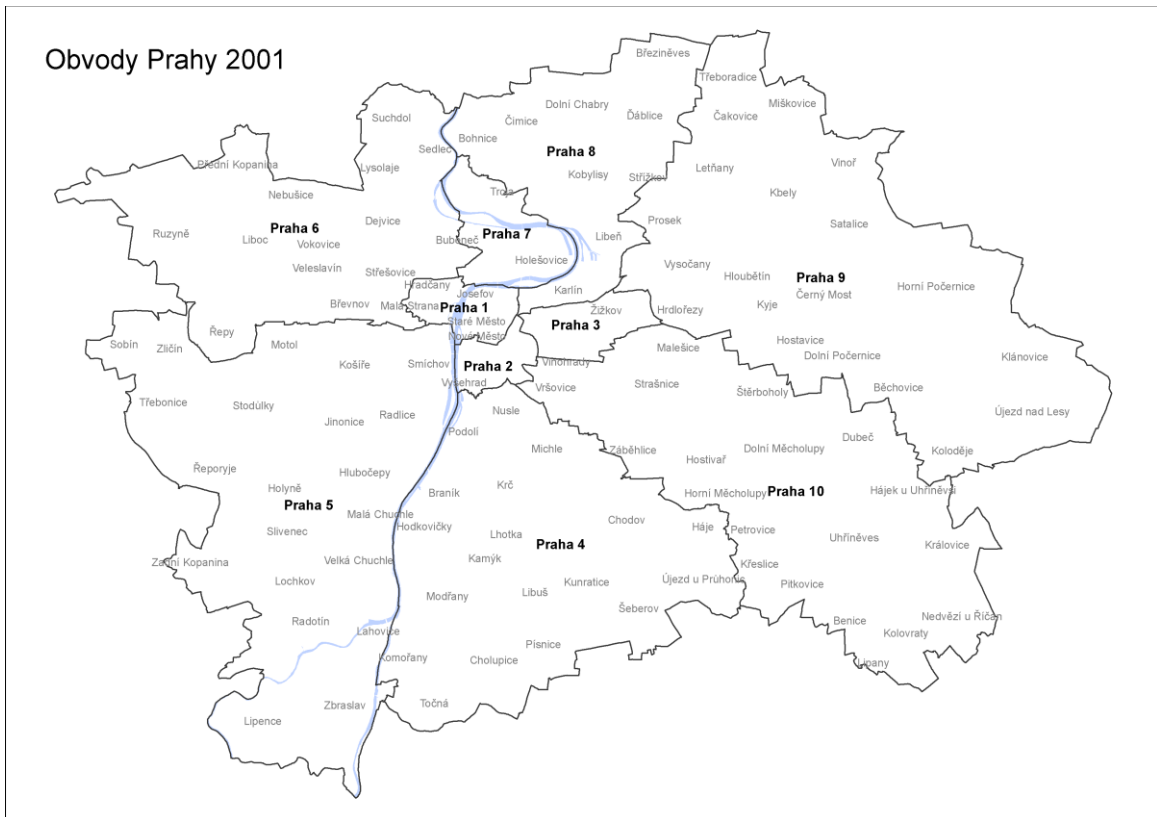
H2c) Mezi lety 1984 a 2007 se zvýšil vliv vzdělání na frekvenci navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. obyvateli Prahy při kontrole vlivu dalších individuálních faktorů a obvodu bydliště. Míra participace vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva se zvýší a míra participace Pražanů, kteří absolvovali pouze základní školu nebo získali nejvýše výuční list, se naopak sníží.

Důvodem jsou rostoucí sociální nerovnosti. Množství příležitostí pro vysokoškolsky vzdělané obyvatele narůstá, kdežto příležitostí pro příslušníky nižších sociálních vrstev ubývá.

## Obvody Prahy 1980



## Obvody Prahy 2001





## 5.2 Použitá data

Protože jsem se rozhodla pro účely této práce použít sekundární analýzu dat z kvantitativních sociologických výzkumů, musela jsem najít datové soubory, které by splňovaly moje požadavky ohledně druhu kladených otázek, podrobnosti lokalizace místa bydliště respondenta a velikosti vzorku pro Prahu. Po prozkoumání dostupných dat jsem zvolila soubory z výzkumných projektů Třídní a sociální struktura obyvatelstva ČSSR v roce 1984 (TSS1984) a Media Projekt z roku 2007 (MP2007). V obou souborech se nachází baterie otázek na volnočasové aktivity respondenta včetně těch kulturně orientovaných a údaj o místě bydliště respondenta na úrovni pražských obvodů.

Výzkum Třídní a sociální struktura obyvatelstva ČSSR shromažďoval data o sociální struktuře a způsobu života obyvatel ČSSR. Výzkum organizoval Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV ve spolupráci s Federálním statistickým úřadem a jeho cílem bylo zkoumat změny v třídní a sociální struktuře soudobé společnosti, jež měly sloužit jako důkaz jejího narůstajícího socialistického charakteru [Illner et al. 1985: s. 403]. V souboru TSS84 se nachází odpovědi od 1180 respondentů bydlících v Praze.

Národní výzkum čtenosti Media Projekt probíhá kontinuálně od roku 1994 a sleduje především čtenost titulů denního tisku a magazínů a sledovanost vybraných televizních stanic. Dotazování probíhá na náhodném vzorku respondentů v průběhu celého roku. Pro Prahu můžeme výzkumu MP2007 použít 2003 respondentů ve věku 20-69 let.

Nejvíce omezující při výběru vhodných dat se ukázala moje volba výzkumných otázek zaměřených kulturní aktivity v prostoru Prahy. Abych mohla analyzovat kulturní participaci v kontextu socioprostorové struktury Prahy, musela jsem najít taková data, která v sobě budou obsahovat informaci o místě bydliště respondenta a to ve větším územním detailu než jen údaj o tom, že bydlí v Praze. Zároveň jsem potřebovala taková data, která by zahrnovala dostatečné množství Pražanů tak, abych mohla vzorek za město považovat za reprezentativní a činit

obecné závěry o pražských obyvatelích. Většina dat kvantitativních sociologických výzkumů v sobě přesnější lokalizaci bydliště neobsahuje, protože pro účely výzkumu, pro něž byla pořízena, neměla význam a informace o místě bydliště například na úrovni okresů byla dostačující. I když při sběru dat dochází ke shromažďování detailních lokalizačních údajů o bydlišti respondenta, obvykle se s nimi z důvodu ochrany osobních údajů dále nepracuje. Nejvyšší míra podrobnosti údaje o místě bydliště, kterou se mi podařilo získat, je na úrovni deseti pražských obvodů. Takovéto členění není vzhledem k cílům mého zkoumání nejvhodnější, protože za prvé dělí Pražany jen do deseti skupin a za druhé jde o rozdělení správní, jež jen v malé míře odráží sociálně prostorovou diferenciaci Prahy, jak byla popsána v předchozí kapitole. Ovšem najít vhodné datové soubory pro dvě časová období z nedávné minulosti, které by v Praze nabízely lepší informaci o místě bydliště respondenta, nebylo možné.

Za účelem zpracování vybraných výsledků analýzy do výstupů mapového charakteru jsem použila hranice pražských obvodů z let 1980 a 2001, které byly převedeny do digitální podoby v rámci projektu Historická data v GIS (Historický GIS), jehož cílem bylo zpřístupnění historických prostorových a statistických dat v prostředí geografických informačních systémů (GIS).

### **5.3 Transformace dat**

Z důvodu malého počtu respondentů v obvodech Praha 1 a Praha 7 jsem se je rozhodla pro účely analýzy připojit k sousednímu obvodu. Při dalších výpočtech proto pracuji se spojenými obvody Praha 1 spolu s Praha 2 (Praha 2 a 1) a Praha 7 spolu s Prahou 8 (Praha 8 a 7).

V datech Media Projekt 2007 se nacházela pouze jedna otázka na kulturní aktivity a to frekvence navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. V TSS1984 se respondentů dotazovali samostatně na chození do kina a navštěvování divadel a další kulturních akcí obvykle spojovaných vysokokulturním kapitálem. Aby bylo možné výsledky za jednotlivé roky porovnávat, musela jsem sloučit tyto dvě otázky do jediné proměnné a to tak, že

jsem u každého respondenta do nové proměnné uložila vyšší frekvenci vykonávání činnosti z obou původních otázek. Můžeme totiž předpokládat, že pokud by se otázka ptala na všechny aktivity dohromady, respondent by odpovídal podle nejčastěji vykonávané činnosti. Pro závislou proměnnou navštěvování divadla, kina, koncertů vážné hudby apod. jsem musela provést ztotožnění odpovědní škály, protože v každém výzkumu respondenti vybírali z jiných možností. Výsledná proměnná má tři hodnoty frekvence vykonávání aktivity: Alespoň 1x měsíčně (3), Méně často (2) a Téměř / vůbec ne (1).

V analýze jsem pracovala jen s těmi respondenty, kteří měli bydliště v Praze a u dat MP2007 jsem také vybrala pouze ty, kteří byli ve věku 20 až 69 let, protože v tomto věkovém rozsahu se prováděl výzkum TSS1984. Pražany jsem poté rozdělila do deseti věkových kategorií s intervalem pět let, abych mohla jednoduše sledovat, zda mezi jednotlivými časovými obdobími nedošlo ke generačnímu posunu v četnosti navštěvování divadel, kin apod. Příjmy jsem v obou souborech převedla na z-skóry, abych mohla srovnávat pro různá časová období bez nutnosti započítávat inflaci nebo jiné ekonomické ukazatele. V obou výzkumech zhruba 30 % dotázaných nevedlo výši svého příjmu, těmto respondentům jsem proto přiřadila medián příjmu vypočtený na základě hodnot u ostatních respondentů. Zároveň jsem vytvořila novou proměnnou, která indikuje, zda respondent příjem vyplnil nebo ne, a tu proměnnou jsem přidala do ordinálního logistického regresního modelu.

#### **5.4 Metody a postup analýzy**

Pro zkoumání vztahu sociálně prostorového kontextu města a kulturní participace jsem využila sekundární analýzu dat z kvantitativní sociologických výzkumů. Výhodou tohoto přístupu je, že eliminuje nutnost provádět sběr dat, což je, obzvláště u výzkumů s velkým počtem respondentů, finančně, časově i organizačně náročné. Základní omezení použití dat pořízených v rámci dřívějších výzkumů představuje nemožnost zpětně design výzkumu jakkoli změnit. Než

s takovými daty začneme pracovat, je nutné nejprve posoudit jejich vhodnost a zvolit odpovídající způsoby analýzy.

K ověřování hypotéz, které jsem si stanovila na začátku analýzy, použiji statistické metody. Nejdříve porovnáám frekvenci navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. v roce 1984 a 2007. Poté použiji jednosměrnou analýzu rozptylu (ANOVA), abych zjistila, zda se průměrná frekvence navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby apod. v daném roce liší mezi obvody Prahy.

Abych mohla zkoumat současný vliv více faktorů na frekvenci navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby apod., využiji vícerozměrnou regresní analýzu. Závislá proměnná navštěvování divadel, kin apod. nabývá hodnot ve třech kategoriích, které vyjadřují četnost vykonávání této aktivity: 3 - Alespoň 1x měsíčně, 2 - Méně často a 1 - Téměř / vůbec ne. Jelikož nejde o numerickou, ale ordinální proměnnou, nebylo možné použít lineární regresi. Ordinální závislou proměnnou lze analyzovat pomocí ordinální logistické regrese<sup>9</sup>. Při výpočtu ordinální logistické regrese jsem standardní chyby nahradila robustními standardními chybami, abych eliminovala vliv prostorových klastrů (pražské obvody), které by ovlivňovaly hodnoty standardní chyby. Protože interpretace poměrů šancí (nestandardizované koeficienty) a logitů (standardizované koeficienty) v modelu je komplikovaná a málo názorná. Použila jsem místo toho predikované hodnoty, které ukazují pravděpodobnost jedné hodnoty nezávislé proměnné při určité hodnotě nezávislé proměnné. Tímto způsobem porovnávám vliv věku na navštěvování divadla, kina apod. (zobrazeno v grafu) a vliv obvodu na navštěvování divadla, kina apod. (zobrazeno ve schématu). Pro interpretaci vlivu vzdělání na navštěvování divadla, kina apod. počítám tzv. marginální efekty.

---

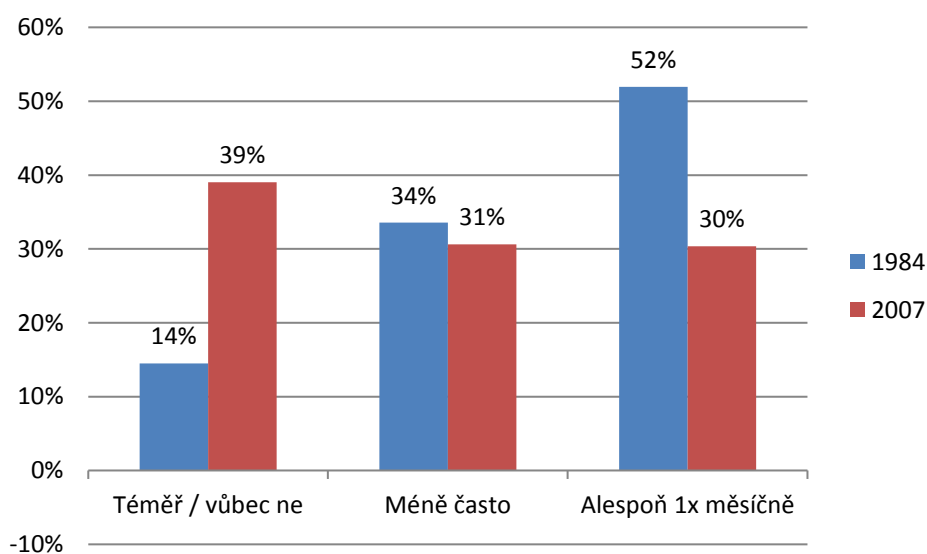
<sup>9</sup> Pro použití ordinální logistické regrese musí model splňovat podmínku paralelnosti regresních křivek, tedy že koeficienty se mezi kategoriemi neliší, liší se pouze konstanta. Ordinální logistický regresní model předpokládá, že se průběh křivek mezi jednotlivými kategoriemi nemění, jsou pouze paralelně posunuté [Long, Freeze: s. 326-328]. Data TSS1984 toto kritérium splňovala, ale data MP2007 ne. To naznačuje, že pro data MP2007 by bylo vhodnější použít multinominální logistickou regresi, což by ale znesnadnilo porovnání výsledků. Proto jsem pomocí Bayesovského informačního kritéria (BIC) ověřila, že multinominální logistický regresní model není lepší než ordinální a mohu tedy použít ordinální logistický regresní model.

Pro výpočet ordinálních logistických regresních modelů, predikovaných hodnot a marginálních efektů jsem použila statistický výpočetní software STATA. Ostatní analýzy a transformaci dat jsem prováděla pomocí software SPSS.

## 5.5 Vztah prostoru a navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod.

Navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. bez problémů zařadíme do kategorie kulturní participace. Při srovnání mezi lety 1984 a 2007 vidíme v grafu 5.5.1, že podíl lidí ve věku 20 až 69 let věnujících se této činnosti méně často než jedenkrát měsíčně zůstává téměř stejný a to jedna zhruba jedna třetina Pražanů. Významný pokles ale zaznamenáváme u těch, kteří divadla, kina apod. navštěvují alespoň jedenkrát měsíčně. Jejich podíl se snížil z 52 % v roce 1984 na 30 % v roce 2007, což je rozdíl o 22 procentních bodů. Protože podíl Pražanů chodící do divadla, kina apod. méně často se nezměnil, došlo pochopitelně k nárůstu podílu těch, co se těmito aktivitách nevěnují vůbec, a to z 14 % v roce 1984 na 39 % v roce 2007. Takto výrazný pokles frekvence navštěvování divadel, kin apod. se nejspíše udál v důsledku rozšíření nabídky volnočasových aktivit po roce 1989 a větší volnosti při jejich výběru. Největší konkurencí pro tento typ kulturních činností představuje televizní produkce, domácí sledování filmové produkce, internetový obsah, ale také velmi populární aktivní sportování nebo cestování.

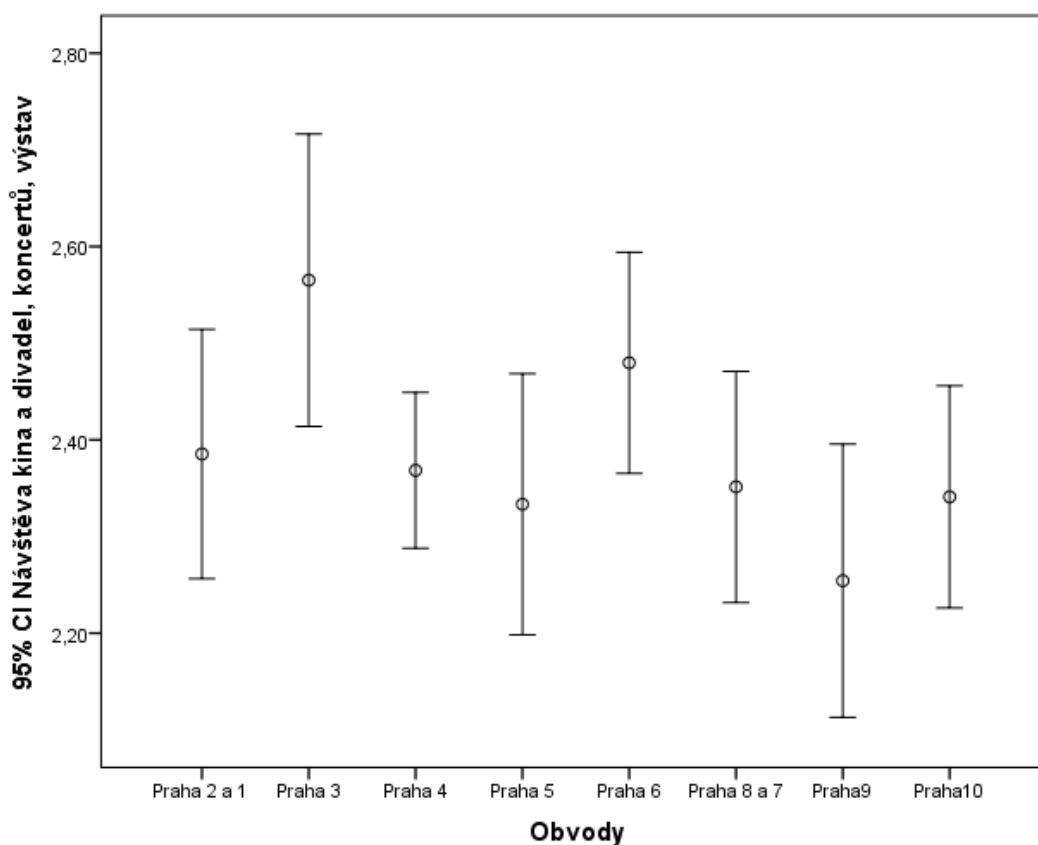
**Graf 5.5.1: Frekvence navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. v roce 1984 a 2007**



Zdroj: TSS1984: N = 1180, MP2007: N = 2003, obyvatelé Prahy 20-69 let.

Na základě výsledku testu rovnosti průměrů v podskupinách, můžeme pro rok 1984 nezamítnout nulovou hypotézu, že se průměrná frekvence navštěvování divadla, kina apod. mezi obvody Prahy neliší (Sig. 0,097). Překryv intervalů spolehlivosti pro průměrnou frekvenci navštěvování divadla, kina apod. je patrný z grafu 4.5.2. Tento závěr by mohl podporovat tvrzení, že v Praze v období socialismu došlo k nárůstu heterogenity prostorového rozmístění obyvatelstva, tedy nevznikaly koncentrace obyvatelstva se stejnými charakteristikami.

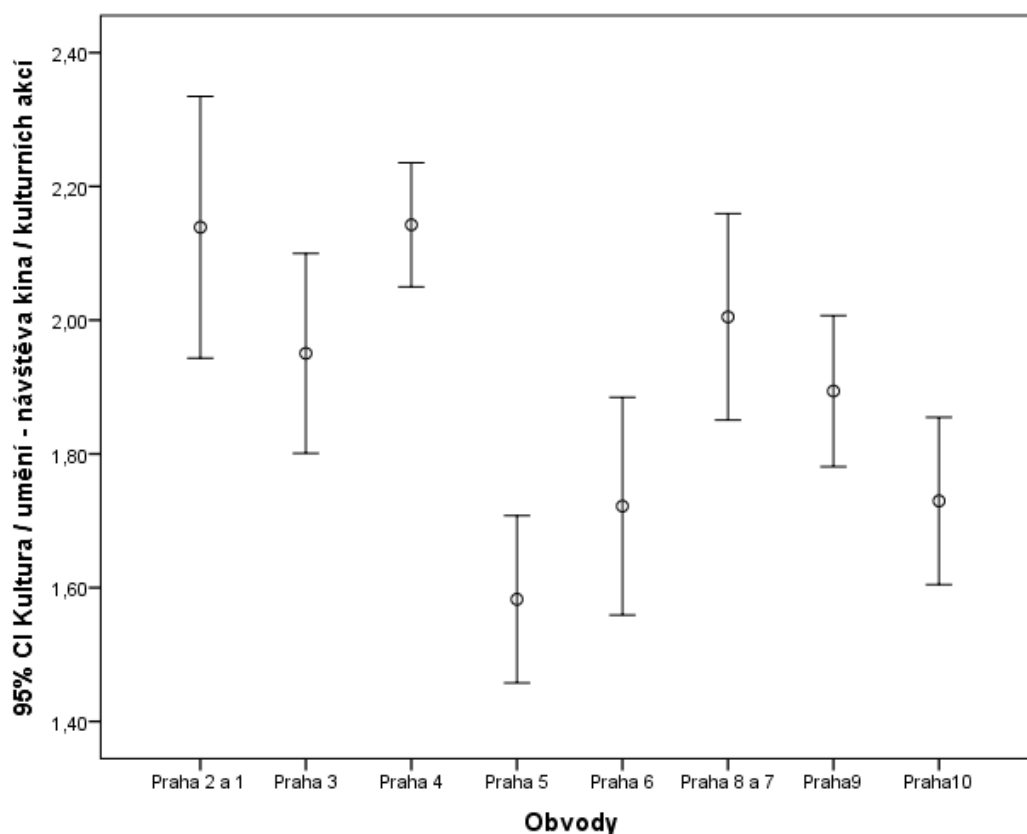
**Graf 4.5.2: Intervaly spolehlivosti pro průměry frekvence navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. v roce 1984**



Zdroj: TSS1989: N = 1180, obyvatelé Prahy 20-69 let.

Při provedení stejného testu pro rok 2007 naopak nulovou hypotézu může zamítnout (Sig. 0,000). Pražské obvody vysvětlují 5,7 % variance ve frekvenci navštěvování divadel, kin apod. (Eta<sup>2</sup> 0,057). Při pohledu na graf intervalů spolehlivosti pro průměry frekvence navštěvování divadel, kin apod. vidíme, že největší rozdíly jsou mezi v participaci na aktivitě nadprůměrnou Prahou 4 a spíše podprůměrnými Prahou 5 a Prahou 10. Prokázané rozdíly by mohly potvrzovat teorii postupného opětovného vznikání homogenních shluků obyvatelstva s podobnými charakteristikami na území Prahy.

**Graf 4.5.3: Intervaly spolehlivosti pro průměry frekvence navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. v roce 2007**



Zdroj: MP2007: N = 1180, převáženo na počet případů v TSS1984, obyvatelé Prahy 20-69 let.



Nyní použiji ordinální logistickou regresi pro modelování závislosti frekvence kulturní participace ve třech kategoriích na obvodu bydliště obyvatel Prahy ve věku 20 až 69 let při kontrole vlivu jejich individuálních charakteristik. Jako nejvýznamnější se ukazují charakteristiky životní fáze a vzdělání. Negativně na kulturní participaci působí péče o dítě ve věku do 5 let včetně a v obou sledovaných obdobích. Z pražských obvodů se v roce 1984 se statisticky významný ukazuje kladný vliv Prahy 3, který nejspíše souvisí s její polohou v blízkosti centra. Pozitivní vliv Prahy 6 se je těsně statisticky nevýznamný (sig. 0,052). Vzhledem k tomu, že na Praze 6 v 80. letech 20. století žije nadprůměrný podíl vysokoškoláků, může předpokládat, že by život v lokalitě opravu mohl kladně podporovat kulturní participaci.

Vzhledem k velkým rozměrům tabulky 4.5.1 uvádím její popisek na tomto místě a samotná tabulka se nachází na další straně.

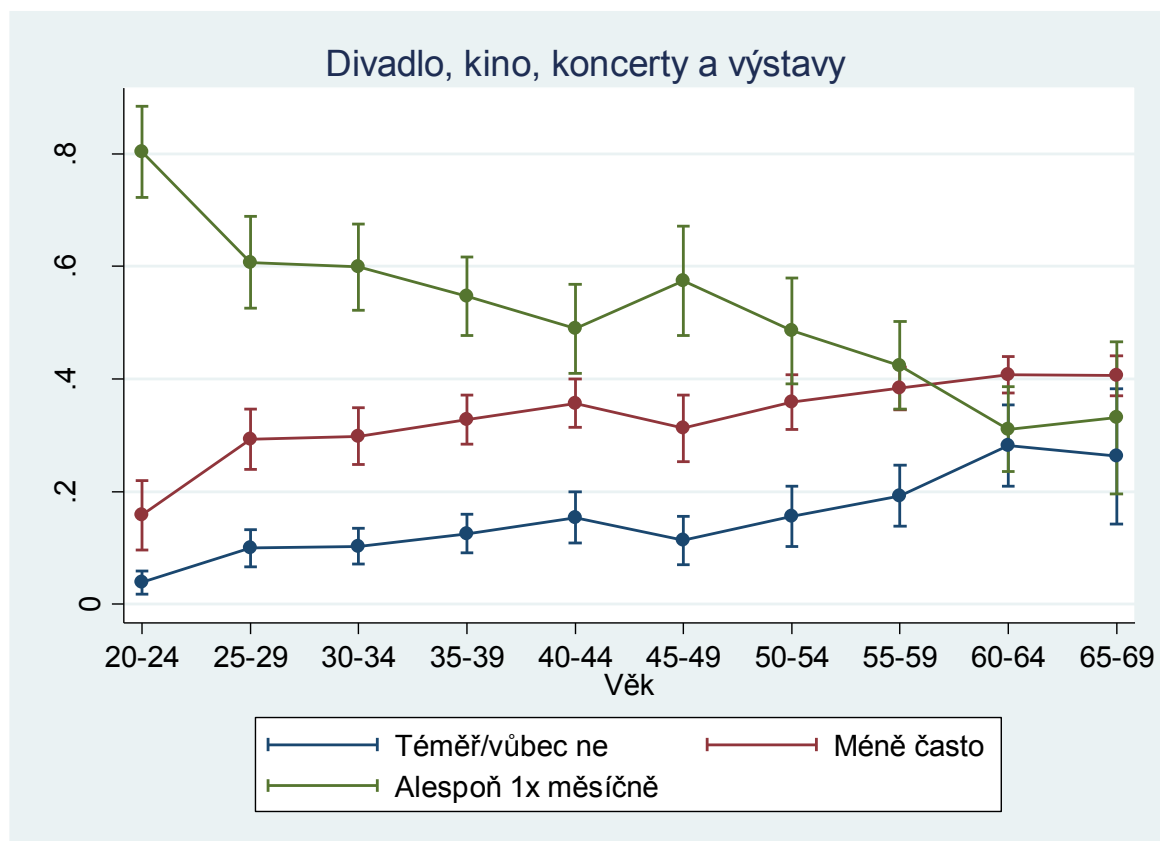
**Tabulka 4.5.1: Navštěvování divadel, kin, apod. v Praze, odhadnuté efekty ordinálních logistických regresních modelů M1984 a M2007**

	M1984				M2007			
	OR	Sig.	Interval spolehlivosti		B	Sig.	Interval spolehlivosti	
Alespoň 1x měsíčně (referenční kategorie)								
Téměř / vůbec ne (konstanta)	-2,497		-3,198	-1,796	-0,678		-1,147	-0,209
Méně často (konstanta)	-0,629		-1,313	0,055	0,814		0,343	1,285
Pohlaví (ref, muž)								
Žena	0,953	0,740	0,719	1,264	<b>1,410</b>	0,000	1,184	1,681
Věk (ref, 40-45)								
Věk 20-24	<b>4,746</b>	0,000	2,502	9,004	<b>3,035</b>	0,000	2,078	4,433
Věk 25-29	<b>1,677</b>	0,049	1,003	2,804	<b>2,646</b>	0,000	1,820	3,845
Věk 30-34	<b>1,615</b>	0,057	0,985	2,648	<b>1,451</b>	0,044	1,010	2,084
Věk 35-39	1,284	0,270	0,824	2,003	0,901	0,573	0,626	1,296
Věk 45-49	1,448	0,173	0,851	2,464	0,918	0,644	0,637	1,322
Věk 50-54	0,984	0,951	0,586	1,653	<b>0,687</b>	0,043	0,477	0,989
Věk 55-59	0,754	0,248	0,467	1,217	0,838	0,298	0,601	1,168
Věk 60-64	0,444	0,002	0,264	0,746	0,833	0,317	0,583	1,191
Věk 65-69	<b>0,491</b>	0,064	0,231	1,043	<b>0,531</b>	0,000	0,384	0,735
Vzdělání (ref, SŠ)								
ZŠ +VY	<b>0,575</b>	0,000	0,444	0,746	<b>0,565</b>	0,000	0,461	0,693
VŠ	<b>1,742</b>	0,002	1,228	2,471	<b>2,040</b>	0,000	1,544	2,696
Příjem (Zscore)								
Příjem	0,884	0,094	0,766	1,021	1,004	0,927	0,920	1,095
Příjem neuveden (ref, uveden)								
Příjem neuveden	0,909	0,575	0,651	1,269	<b>0,575</b>	0,000	0,465	0,711
Péče o dítě (ref, nemá/starší)								
Dítě do 5 let včetně	<b>0,400</b>	0,000	0,278	0,576	<b>0,425</b>	0,000	0,291	0,622
Domácnost (ref, jednočlenná)								
Dvou- a vícečlenná	0,733	0,168	0,472	1,139	1,126	0,327	0,888	1,429
Obvod (ref, centrum - Praha 2 a 1)								
Praha 3	<b>2,071</b>	0,021	1,114	3,850	<b>0,612</b>	0,018	0,407	0,921
Praha 4	0,893	0,579	0,599	1,331	1,401	0,095	0,943	2,082
Praha 5	0,855	0,528	0,527	1,389	<b>0,390</b>	0,000	0,252	0,603
Praha 6	1,607	0,052	0,995	2,596	<b>0,592</b>	0,030	0,369	0,950
Praha 8 a 7	0,886	0,632	0,541	1,453	1,313	0,246	0,829	2,082
Praha 9	0,749	0,254	0,456	1,230	1,077	0,725	0,712	1,628
Praha 10	0,910	0,687	0,577	1,437	<b>0,514</b>	0,002	0,335	0,789

Zdroj: TSS1984: N = 1180, MP2007: N = 2003, obyvatelé Prahy 20-69 let

Graf 4.5.4 ukazuje na základě modelu odhadnutou frekvenci navštěvování divadel, kin apod. v závislosti na věku. Vidíme, že v roce 1984 s rostoucím věkem míra pravděpodobnosti participace na těchto aktivitách alespoň jedenkrát měsíčně klesala. Nejčastěji divadla, kina apod. v té době navštěvovali lidé ve věku 20-24 let a to celých 80 % alespoň jedenkrát měsíčně. Zato z nejméně intenzivně participující věkové skupiny Pražanů, lidé ve věku 60 až 69 let, jich jedenkrát měsíčně chodilo do divadla zhruba 30 %, což oproti skupině 20-24 let rozdíl o 50 procentních bodů. První pokles podílu těch, co chodí do divadla, kin apod. alespoň jednou měsíčně nastával v roce 1984 ve věku 25-29 let. Můžeme odhadovat, že mladí lidé v této době nejspíše zakládali rodiny a péče o dítě jim ubírala jak finanční prostředky, tak volný čas. Další zlom spojený s poklesem četnosti navštěvování divadla, kina apod. pozorujeme u věkové skupiny 60-69, která, jak už bylo uvedeno, má ze všech skupin nejmenší podíl lidí chodících do divadla alespoň jedenkrát měsíčně.

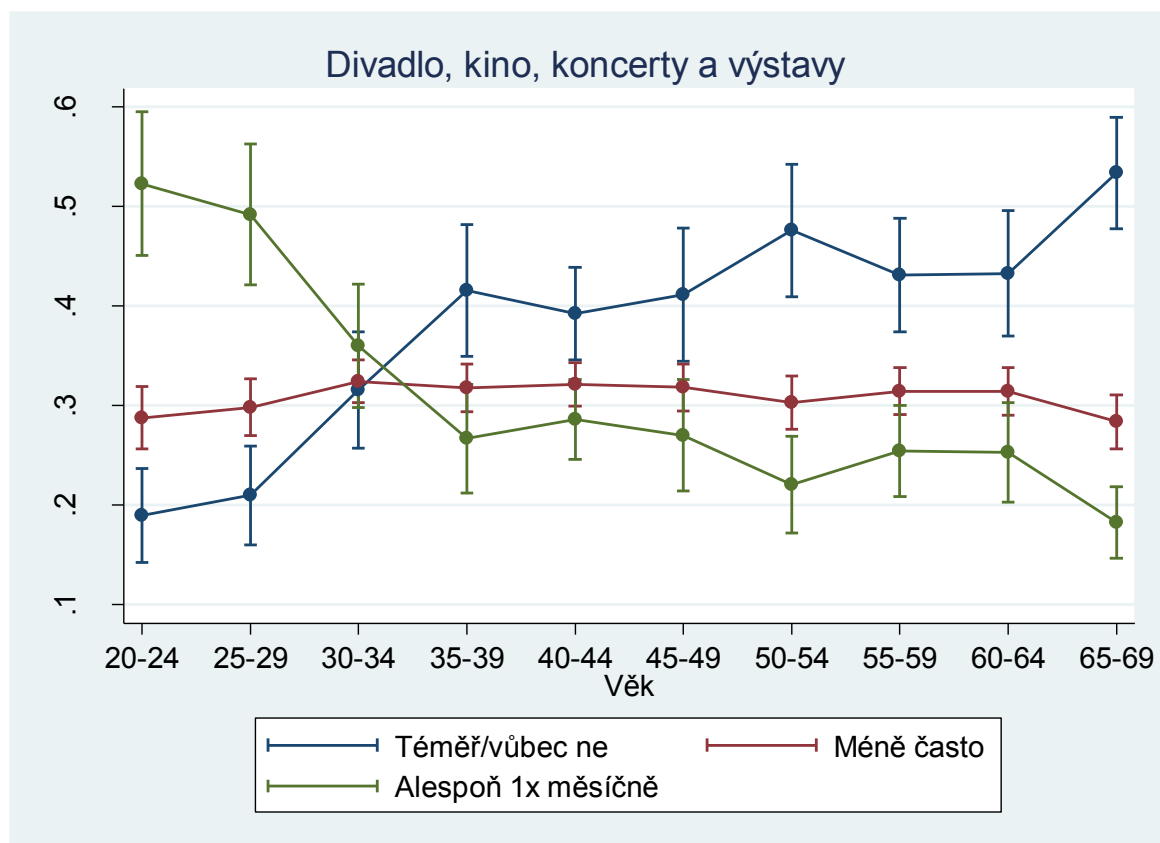
**Graf 4.5.4: Navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. v roce 1984 v Praze podle věku, hodnoty odhadnuté z modelu M1984**



Zdroj: TSS1984: N = 1180, obyvatelé Prahy 20-69 let.

V roce 2007, stejně jako v roce 1984, je největší podíl lidí chodících alespoň jedenkrát měsíčně do divadla, kina apod. ve věkové skupině 20-29 let, ale na rozdíl od roku 1984 také ve skupině 25-29 a skokově se snižuje od 30 až 34 let. Důvodem tohoto posunu je vyšší věk, kdy lidé zakládají rodinu. Stejný posun o jednu věkovou kategorii oproti roku 1984 zaznamenala i skupina s nejvyšším podílem těch, kteří divadlo, kino apod. nenavštěvují vůbec nebo téměř vůbec. Tento pokles se v roce 2007 projevuje až ve věku 65-69 let, kde se kulturních aktivit neúčastní více než 50 % obyvatel, což oproti roku 1984 nárůst o zhruba 20 procentních bodů.

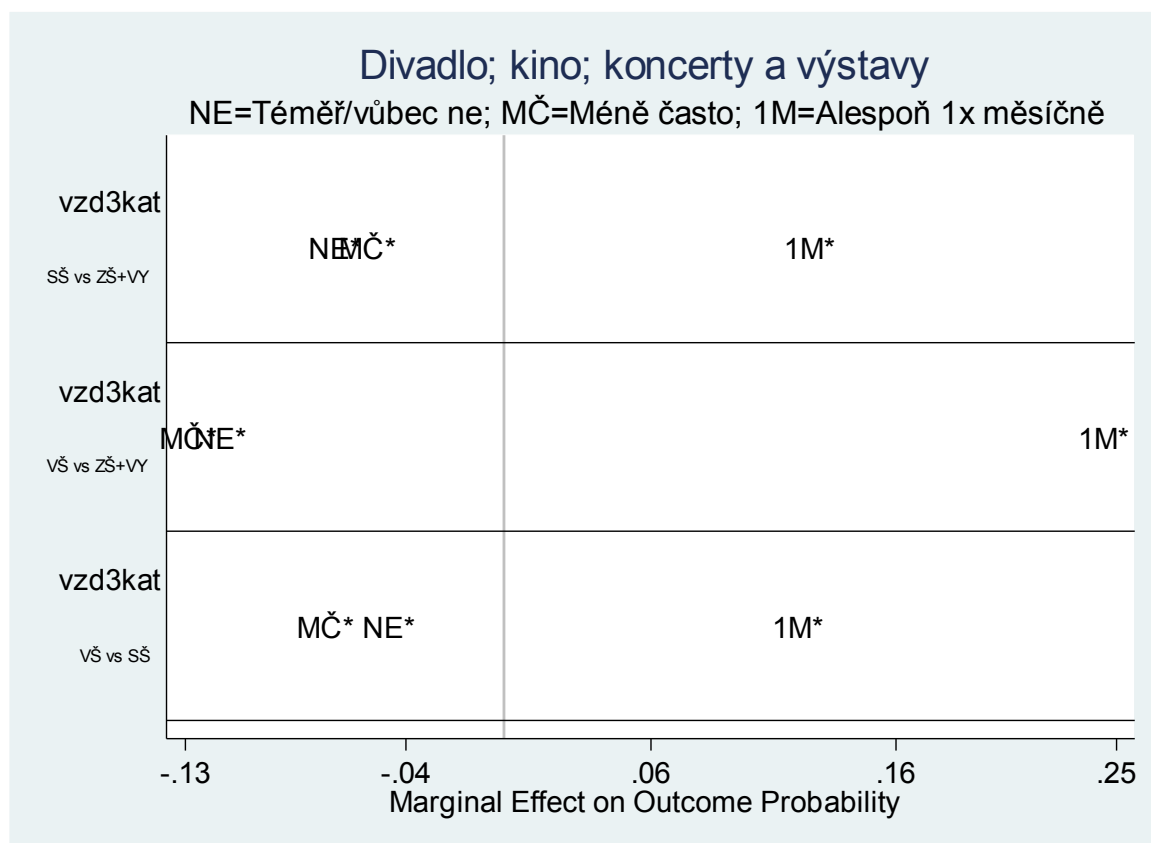
**Graf 4.5.5: Navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. v roce 2007 v Praze podle věku, hodnoty odhadnuté z modelu M2007**



Zdroj: MP2007: N = 2003, obyvatelé Prahy 20-69 let.

Graf 4.5.5. nám ukazuje, že v roce 1984 měli vysokoškoláci oproti středoškolákům o 12 % větší pravděpodobnost, že budou navštěvovat divadla kina apod. alespoň jedenkrát měsíčně a oproti lidem se základním vzděláním dokonce o 25 % větší pravděpodobnost. V roce 1984 byla šance středoškoláků participovat na kultuře alespoň jedenkrát měsíčně oproti lidem se základním vzděláním o 12 % vyšší, což je stejný posun jako mezi vysokoškoláky a středoškoláky, v tomto případě ale ve prospěch vysokoškoláků.

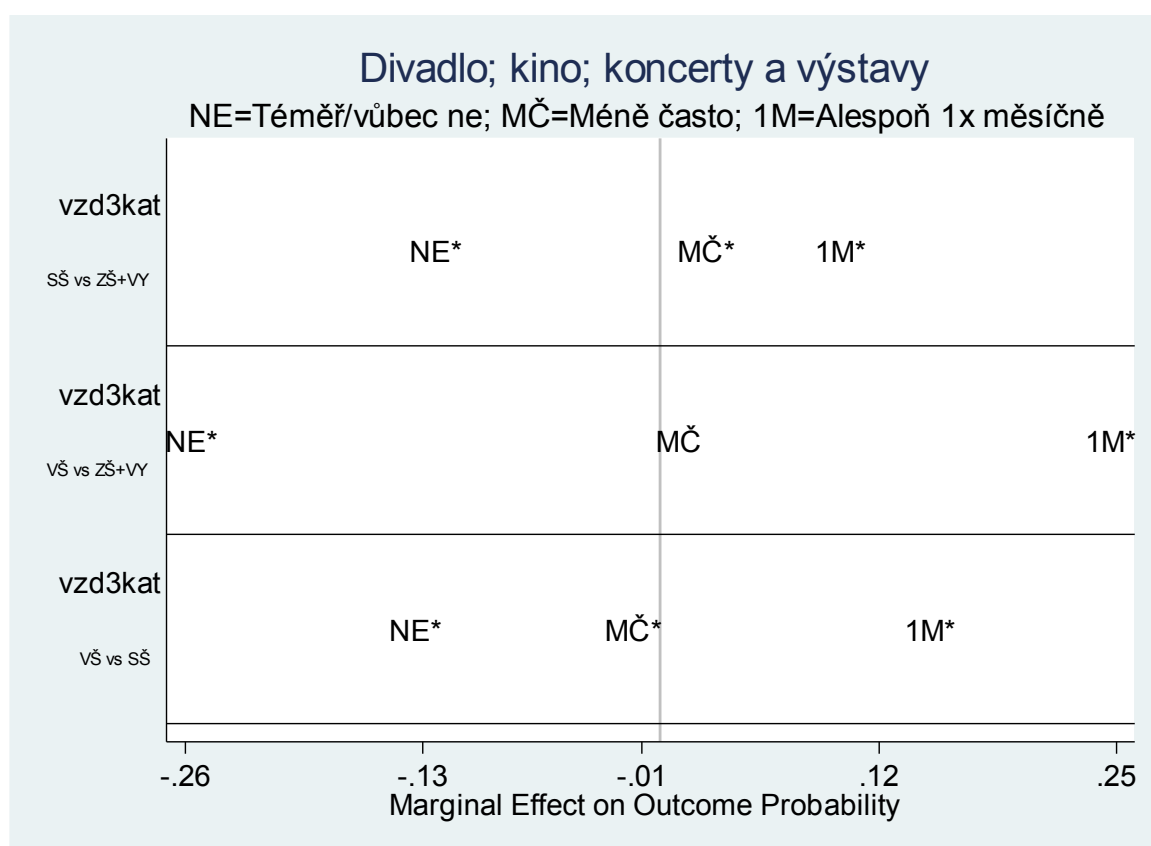
**Graf 4.5.5: Průměrné marginální efekty navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. v roce 1984 v Praze podle vzdělání, hodnoty odhadnuté z modelu M1984**



Zdroj: TSS1984: N = 1180, obyvatelé Prahy 20-69 let.

Na grafu 4.5.6. vidíme, že v roce 2007 vzrostla pravděpodobnost vysokoškoláků oproti středoškolákům, že budou navštěvovat divadla, kina apod. alespoň jedenkrát měsíčně z 12 % na 15 %. Šance vysokoškoláků oproti lidem se základním vzděláním zůstala zhruba stejná, asi 25 %. Stejně tak se nezměnila pravděpodobnost středoškoláků oproti lidem se základním vzděláním, stále 12 %.

**Graf 4.5.6: Průměrné marginální efekty navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. v roce 2007 v Praze podle vzdělání, hodnoty odhadnuté z modelu M2007**

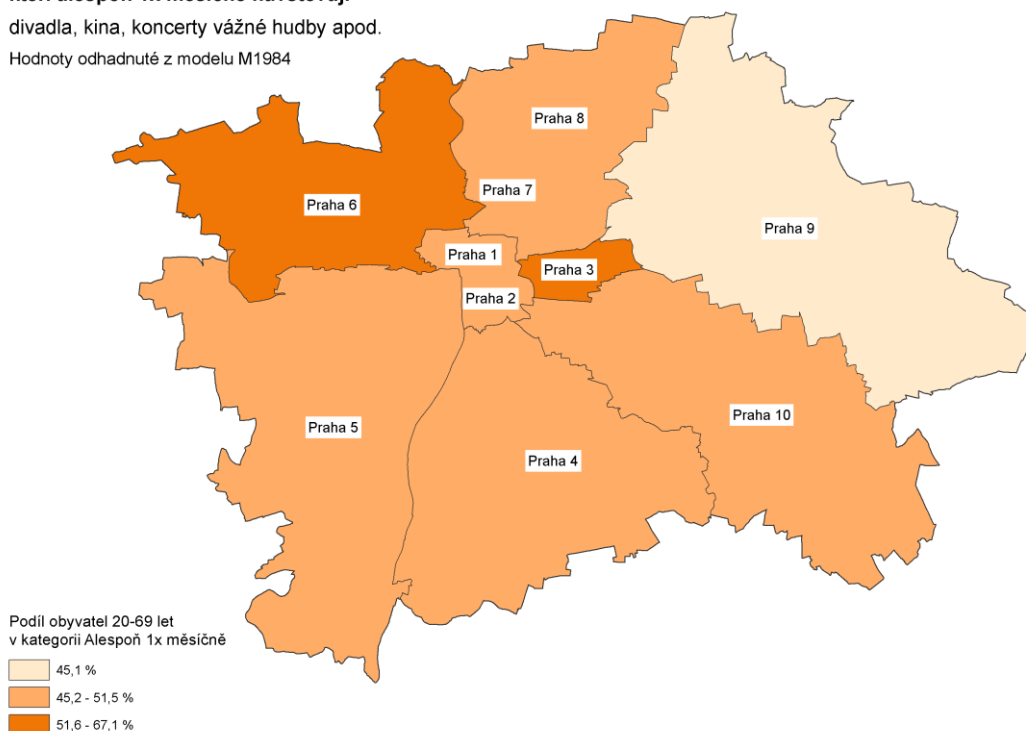


Zdroj: TSS1984: N = 1180, obyvatelé Prahy 20-69 let.

V následujících schématech jsou zobrazeny podíly obyvatel navštěvujících divadlo, kino apod. s danou frekvencí za obvody Prahy odhadnuté z modelu. Pro rok 1984 nejvíce za kulturou chodili obyvatelé Prahy 3 a Prahy 6. V případě Prahy 3 je to nejspíše způsobeno její blízkostí k centru města, Praha 6 má zase oproti ostatním obvodům vysoký podíl vysokoškoláků. Nejméně lidé na kultuře participují na Praze 9.

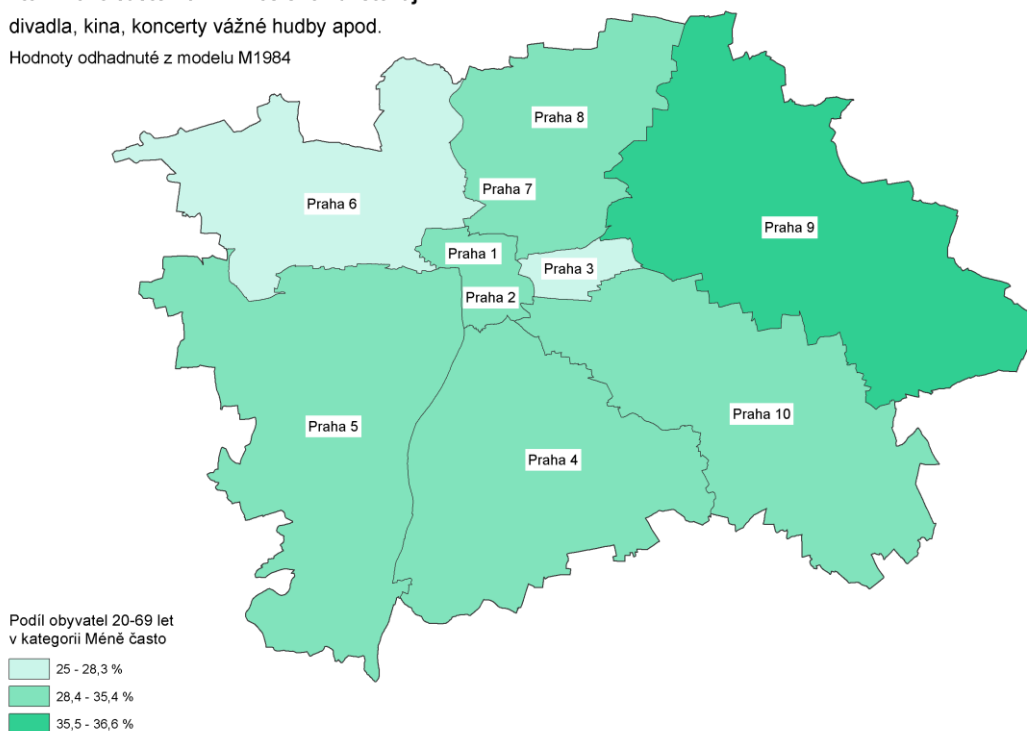
V roce 2007 zase Praha 3 patří k těm, co na kultuře participují málo. Nejméně ze všech obvodů participují lidé na Praze 5. Mezi obvody s nejvyšším podílem obyvatel navštěvujících alespoň jedenkrát měsíčně divadlo, kino apod. se dostaly Praha 4 a Praha 8. Vysoká kulturní participace v obvodě Praha 4 může souviset s vysokou koncentrací ekonomických subjektů působících v kreativním průmyslu v městské části Praha 4 [IPR Praha 2017b: s. 68].

Podíl obyvatel obvodů v roce 1984,  
kteří alespoň 1x měsíčně navštěvují  
divadla, kina, koncerty vážné hudby apod.  
Hodnoty odhadnuté z modelu M1984



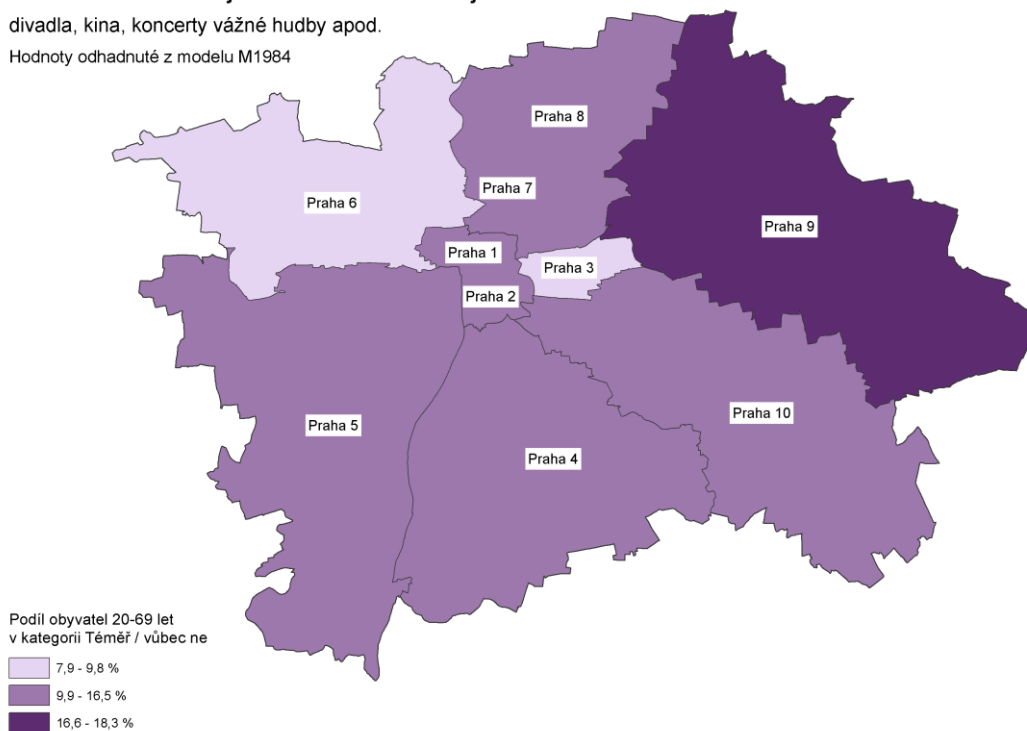
Zdroj: TSS1984: N = 1180, obyvatelé Prahy 20-69 let.

Podíl obyvatel obyvatel obvodů v roce 1984,  
**kteří méně často než 1x měsíčně navštěvují**  
 divadla, kina, koncerty vážné hudby apod.  
 Hodnoty odhadnuté z modelu M1984



Zdroj: TSS1984: N = 1180, obyvatelé Prahy 20-69 let.

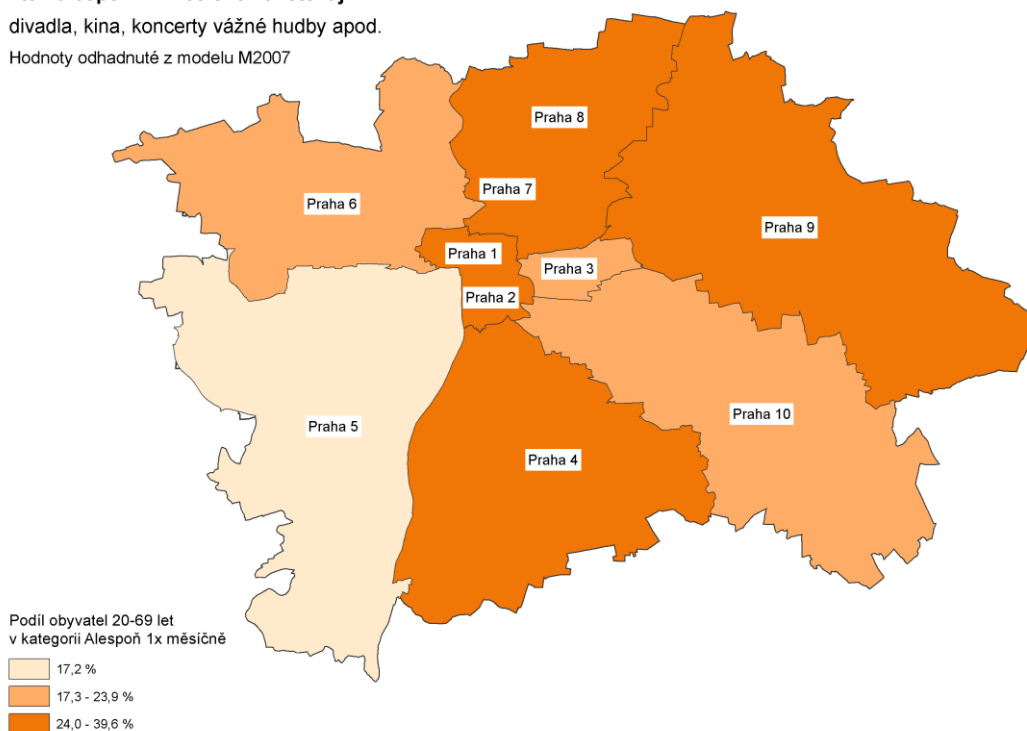
Podíl obyvatel obyvatel obvodů v roce 1984,  
**kteří téměř nenavštěvují nebo vůbec nenavštěvují**  
 divadla, kina, koncerty vážné hudby apod.  
 Hodnoty odhadnuté z modelu M1984



Zdroj: TSS1984: N = 1180, obyvatelé Prahy 20-69 let.

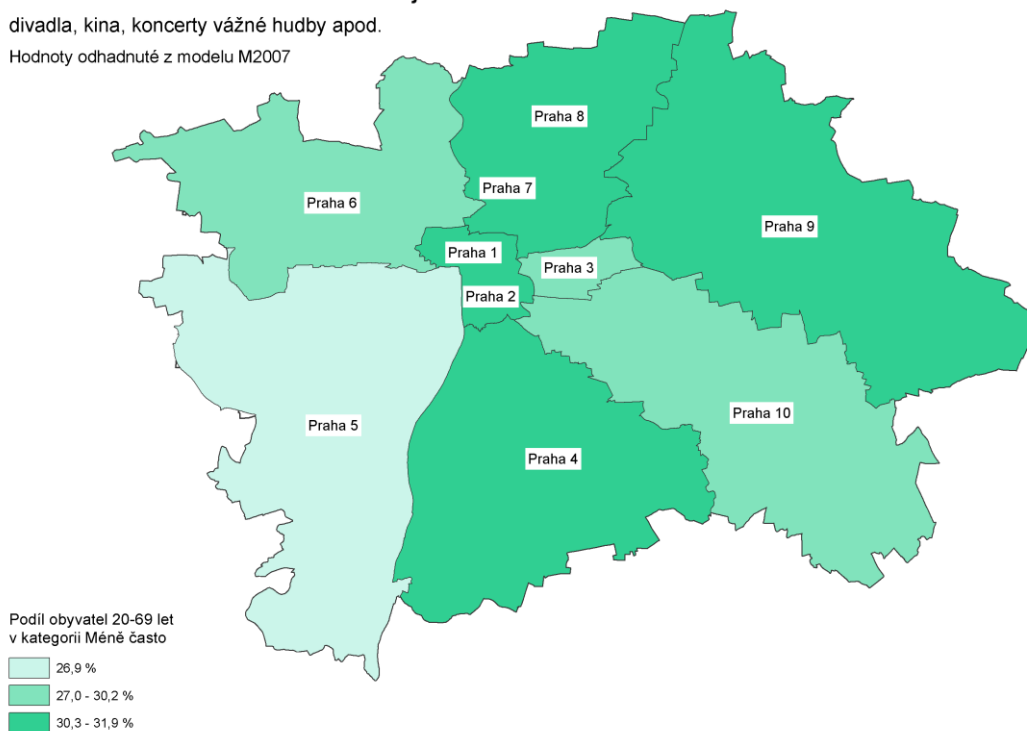


Podíl obyvatel obyvatel obvodů v roce 2007,  
**kteří alespoň 1x měsíčně navštěvují**  
 divadla, kina, koncerty vážné hudby apod.  
 Hodnoty odhadnuté z modelu M2007



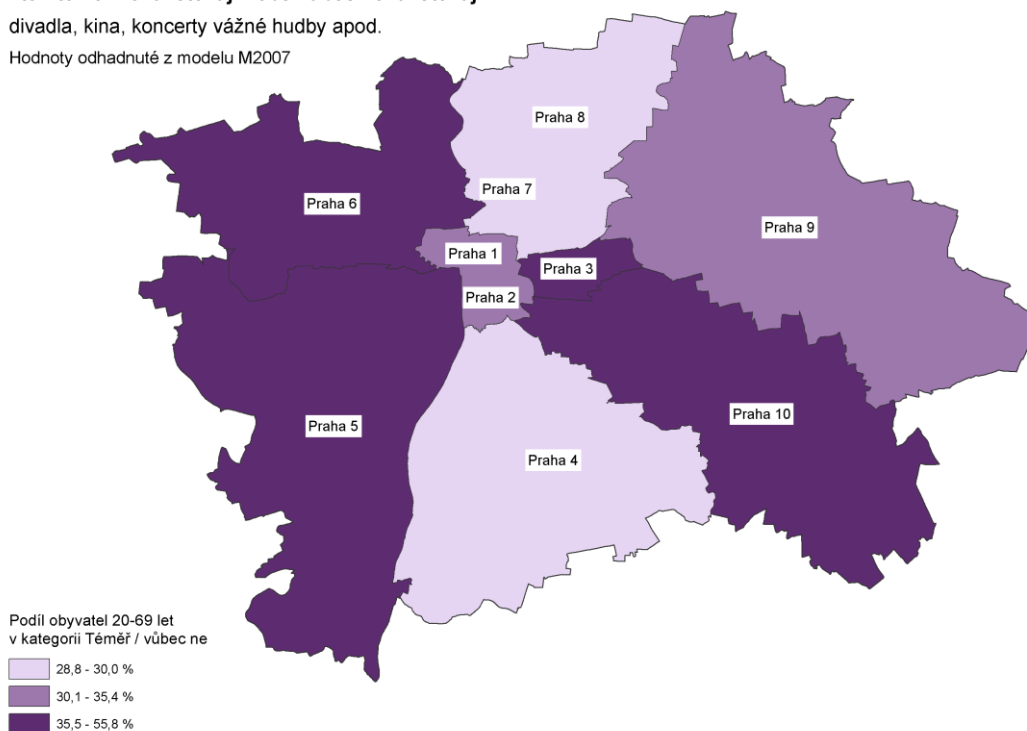
Zdroj: MP2007: N = 2003, obyvatelé Prahy 20-69 let.

Podíl obyvatel obyvatel obvodů v roce 2007,  
**kteří méně často než 1x měsíčně navštěvují**  
 divadla, kina, koncerty vážné hudby apod.  
 Hodnoty odhadnuté z modelu M2007



Zdroj: MP2007: N = 2003, obyvatelé Prahy 20-69 let.

Podíl obyvatel obvodů v roce 2007,  
**kterí téměř nenavštěvují nebo vůbec nenavštěvují**  
divadla, kina, koncerty vážné hudby apod.  
Hodnoty odhadnuté z modelu M2007



Zdroj: MP2007: N = 2003, obyvatelé Prahy 20-69 let.

Dále jsem se pokusila použít ordinální regresní model doplnit o interakci vlivu vzdělání a obvody Prahy. Pro oba roky se ale tato interakce ukázala jako nevýznamná. Na další straně uvádím výstup z výpočtu.

**Tabulka 4.5.2: Navštěvování divadel, kin, apod. v Praze, odhadnuté efekty ordinálních logistických regresních modelů M1984 a M1984 Interakce**

	M1984				M1984 Interakce Vzdělání x Obvod			
	OR	p	min95	max95	OR	p	min95	max95
žena	0.953	0.740	0.719	1.264	0.948	0.712	0.714	1.259
20-24	4.746	0.000	2.502	9.004	4.760	0.000	2.505	9.044
25-29	1.677	0.049	1.003	2.804	1.632	0.067	0.966	2.758
30-34	1.615	0.057	0.985	2.648	1.576	0.073	0.958	2.592
35-39	1.284	0.270	0.824	2.003	1.297	0.257	0.827	2.032
45-49	1.448	0.173	0.851	2.464	1.439	0.195	0.830	2.496
50-54	0.984	0.951	0.586	1.653	0.960	0.879	0.570	1.618
55-59	0.754	0.248	0.467	1.217	0.747	0.241	0.458	1.217
60-64	0.444	0.002	0.264	0.746	0.426	0.002	0.251	0.725
65-69	0.491	0.064	0.231	1.043	0.482	0.063	0.224	1.041
ZŠ +V Y	0.575	0.000	0.444	0.746	0.432	0.030	0.203	0.922
VŠ	1.742	0.002	1.228	2.471	1.888	0.181	0.744	4.793
Zscore( prijem_ median)	0.884	0.094	0.766	1.021	0.878	0.074	0.760	1.013
prijem_ neuvede n	0.909	0.575	0.651	1.269	0.927	0.654	0.664	1.294
dom_m ax5let	0.400	0.000	0.278	0.576	0.403	0.000	0.278	0.586
veldom _vetsil	0.733	0.168	0.472	1.139	0.731	0.168	0.469	1.141
Praha 3	2.071	0.021	1.114	3.850	1.194	0.751	0.401	3.553
Praha 4	0.893	0.579	0.599	1.331	0.747	0.392	0.382	1.458
Praha 5	0.855	0.528	0.527	1.389	0.549	0.161	0.237	1.271
Praha 6	1.607	0.052	0.995	2.596	1.783	0.206	0.728	4.366
Praha 8 a 7	0.886	0.632	0.541	1.453	0.874	0.735	0.400	1.908
Praha9	0.749	0.254	0.456	1.230	0.641	0.332	0.261	1.574
Praha10	0.910	0.687	0.577	1.437	1.057	0.892	0.478	2.338
ZŠ +V Y #					2.548	0.181	0.648	10.016
Praha 3								
ZŠ +V Y # Praha 4					1.411	0.450	0.577	3.451

ZŠ +V Y # Praha 5		2.220	0.148	0.754	6.538
ZŠ +V Y # Praha 6		0.936	0.907	0.306	2.858
ZŠ +V Y # Praha 8 a 7		1.312	0.609	0.464	3.713
ZŠ +V Y # Praha9		1.767	0.327	0.567	5.509
ZŠ +V Y # Praha10		0.849	0.756	0.303	2.381
VŠ # Praha 3		1.731	0.577	0.251	11.923
VŠ # Praha 4		1.175	0.777	0.383	3.606
VŠ # Praha 5		1.559	0.555	0.357	6.815
VŠ # Praha 6		1.120	0.881	0.252	4.980
VŠ # Praha 8 a 7		0.552	0.365	0.152	1.997
VŠ # Praha9		0.462	0.263	0.120	1.783
VŠ # Praha10		0.787	0.730	0.202	3.064
hline 272brea kcut1	0.082	0.072			
cut2	0.533	0.475			
Pseudo $R^2$	0.068	0.073			
<i>BIC</i>	2347.9	2433.9			

**Tabulka 4.5.3: Navštěvování divadel, kin, apod. v Praze, odhadnuté efekty ordinálních logistických regresních modelů M2007 a M2007 Interakce**

	M1984				M1984 Interakce Vzdělání x Obvod			
	OR	p	min95	max95	OR	p	min95	max95
žena	1.410	0.000	1.184	1.681	1.412	0.000	1.183	1.687
20-24	3.035	0.000	2.078	4.433	3.116	0.000	2.113	4.594
25-29	2.646	0.000	1.820	3.845	2.671	0.000	1.833	3.891
30-34	1.451	0.044	1.010	2.084	1.432	0.055	0.993	2.065
35-39	0.901	0.573	0.626	1.296	0.897	0.561	0.623	1.293
45-49	0.918	0.644	0.637	1.322	0.887	0.528	0.611	1.288
50-54	0.687	0.043	0.477	0.989	0.676	0.041	0.465	0.984
55-59	0.838	0.298	0.601	1.168	0.800	0.197	0.570	1.122
60-64	0.833	0.317	0.583	1.191	0.802	0.227	0.560	1.148
65-69	0.531	0.000	0.384	0.735	0.512	0.000	0.368	0.713
ZŠ +V Y	0.565	0.000	0.461	0.693	0.734	0.423	0.344	1.564
VŠ	2.040	0.000	1.544	2.696	1.689	0.390	0.511	5.588
Zscore( prijem_ median)	1.004	0.927	0.920	1.095	1.016	0.742	0.924	1.117
prijem_ neuve n	0.575	0.000	0.465	0.711	0.571	0.000	0.461	0.708
dom_m ax5let	0.425	0.000	0.291	0.622	0.422	0.000	0.287	0.619
veldom _vetsi1	1.126	0.327	0.888	1.429	1.121	0.343	0.885	1.421
Praha 3	0.612	0.018	0.407	0.921	0.639	0.097	0.377	1.084
Praha 4	1.401	0.095	0.943	2.082	1.602	0.076	0.951	2.698
Praha 5	0.390	0.000	0.252	0.603	0.545	0.037	0.307	0.965
Praha 6	0.592	0.030	0.369	0.950	0.626	0.153	0.329	1.190
Praha 8 a 7	1.313	0.246	0.829	2.082	1.284	0.412	0.707	2.331
Praha9	1.077	0.725	0.712	1.628	0.990	0.972	0.574	1.708
Praha10	0.514	0.002	0.335	0.789	0.500	0.011	0.293	0.853
ZŠ +V Y #					0.873	0.774	0.347	2.197
Praha 3								
ZŠ +V Y # Praha 4					0.495	0.113	0.208	1.180

ZŠ +V Y # Praha 5		0.460	0.106	0.180	1.178
ZŠ +V Y # Praha 6		0.686	0.471	0.246	1.913
ZŠ +V Y # Praha 8 a 7		0.897	0.825	0.342	2.349
ZŠ +V Y # Praha9		1.173	0.712	0.502	2.739
ZŠ +V Y # Praha10		1.547	0.404	0.555	4.309
VŠ # Praha 3		0.984	0.981	0.257	3.769
VŠ # Praha 4		1.486	0.544	0.413	5.345
VŠ # Praha 5		0.368	0.224	0.073	1.846
VŠ # Praha 6		1.738	0.453	0.410	7.356
VŠ # Praha 8 a 7		1.893	0.470	0.336	10.676
VŠ # Praha9		0.737	0.688	0.166	3.265
VŠ # Praha10		1.233	0.775	0.294	5.176
hline 272brea kcut1	0.508	0.524			
cut2	2.257	2.366			
Pseudo $R^2$	0.089	0.095			
<i>BIC</i>	4174.5	4252.8			

## 5.6 Shrnutí výsledků

V této podkapitole posoudím, zda a do jaké míry mohu na základě dříve uvedených výsledků analýzy dat stanovené hypotézy přijmout nebo zamítnout.

Hypotéza 1a): Frekvence navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. obyvateli Prahy se v roce 1984 bude lišit na úrovni obvodů. Nejvyšší míra kulturní participace bude v centru města (reprezentováno obvody Praha 1 a 2), v ostatních částech bude nižší.

Kulturní participace se na úrovni obvodů lišila v roce 1984 jen na Praze 3 a pravděpodobně i na Praze 6 (zde při sig. 0,052). Vyšší míra kulturní participace v centru, obvodech Praha 1 a Praha 2 se neprokázala. Nižší míra kulturní participace se projevila jen na Praze 9.

Hypotéza 1b): Frekvence navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. obyvateli Prahy se v roce 2007 bude lišit na úrovni obvodů. Nejvyšší míra kulturní participace bude v centru města (reprezentováno obvody Praha 1 a 2), v ostatních částech bude nižší.

V roce 2007 vidíme opačný efekt, Praha 3 na kultuře participuje slaběji než ostatní obvody, nejméně se pak za sledovanými kulturními aktivitami vydávají obyvatelé Prahy 5. Vysokou kulturní participaci naproti tomu vidíme na Praze 8 a Praze 4, což by mohlo souviset s nadprůměrným podílem ekonomických subjektů působících v kreativním průmyslu [IPR Praha 2017b: s. 68]. Hypotézu vysoké míře kulturní participace v centru města opět nemohu přijmout.

Hypotéza 2a): Mezi lety 1984 a 2007 se vliv bydliště v jednotlivých pražských obvodech na frekvenci navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. zvýšil a to i při kontrole vlivu individuálních faktorů. Možným důvodem předpokládaných rozdílů v participaci podle městských částí bude postupný nárůst sociálně prostorové diferenciaci

Prahy (dokumentovaný proměnou vzdělanostní struktury v jednotlivých částech města).

Rozdíly v míře kulturní participace mezi pražskými obvody se mezi lety 1984 a 2007 zvětšily, kontinuitu se situací z 80. let 20. století však nenacházíme, neboť v roce 2007 se jako místa s vyšší mírou kulturní participace vyprofilovaly jiné obvody než v roce 1984. Není ovšem příliš jasné, co tyto změny způsobilo a jak je interpretovat.

Hypotéza 2b): Mezi lety 1984 a 2007 se zvýšila frekvence navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. lidmi ve věku od 20 do 35 let při kontrole vlivu dalších individuálních faktorů a obvodu bydliště.

Důvodem je posunutí věku, kdy mladí lidé začínají pečovat o dítě. Díky pozdějšímu zakládání rodiny, disponují nyní lidé ve věku 20 až 35 let větším množstvím volného času i finančních zdrojů pro participaci na kulturních aktivitách.

Hypotézu o tom, že lidé ve věku 20-30 let vykazují vyšší míru kulturní participace nelze zamítnout. V roce 2007 vykazují lidé vyšší míru participace až do 30 let, kdežto v roce 1984 ke snížení dochází už po 25. roce života. V absolutních hodnotách predikovaných podílů Pražanů, kteří alespoň jedenkrát měsíčně participují na kultuře, však stále lidé v roce 1984 dosahovali vyšší míry účasti na aktivitách.

Hypotéza 2c): Mezi lety 1984 a 2007 se zvýšil vliv vzdělání na frekvenci navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. obyvateli Prahy při kontrole vlivu dalších individuálních faktorů a obvodu bydliště. Míra participace vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva se zvýší a míra participace Pražanů, kteří absolvovali pouze základní školu nebo získali nejvýše výuční list, se naopak sníží.



Důvodem jsou rostoucí sociální nerovnosti. Množství příležitostí pro vysokoškolsky vzdělané obyvatele narůstá, kdežto příležitostí pro příslušníky nižších sociálních vrstev ubývá.

Posouzením marginálních efektů odhadnutých z logitového modelu zjišťujeme, že se rozdíl v podílu těch středoškoláků, oproti lidem se základní vzděláním, kteří alespoň jedenkrát měsíčně navštěvují divadla, kina apod. mezi lety 1984 a 2007 zvýšil z 12 % na 15 %. Podíl v rozdílu mezi vysokoškoláky a lidmi se základním vzděláním, kteří se věnují kulturním aktivitám alespoň jedenkrát měsíčně, zůstal mezi lety 1984 a 2007 přibližně stejný a to 25 %.

## 6 Závěr

V této práci jsem se věnovala souvislosti prostorového uspořádání města Prahy s kulturní participací jeho obyvatel. Na počátku zkoumání tohoto tématu jsem si položila dvě základní výzkumné otázky a to: zda socioprostorový kontext města působí na kulturní participaci obyvatel a zda se jeho vliv v čase mění a to v souvislosti se změnou společenskoekonomického systému, konkrétně mezi obdobím 80. let a počátkem 21. století. Koncept kulturní participaci jsem si pro účely hledání odpovědí na tyto otázky omezila na kulturní aktivity odehrávající se mimo domov, jako jsou třeba návštěva divadel, koncertů, výstav výtvarného umění, muzeí, kin a jiných. Vyjmenované činnosti totiž obvykle mají poměrně silnou vazbu na prostor. Přestože představa virtuálního muzea, které si můžeme prohlížet v pohodlí svého domova, dnes není ničím neobvyklým, stále se podstatná část kulturních aktivit odehrává ve specializovaných institucích sídlících v prostorech k tomuto účelu uzpůsobených. Městské prostředí je k tomu ideálním místem, žije v něm na relativně malé ploše mnoho lidí, a proto tam mají kulturní zařízení šanci oslovit větší publikum. Velká města obvykle generují nadprůměrné množství příležitostí. Jedním druhem takovýchto možností jsou i kulturní aktivity. Dnes jejich nabídka vzniká v prostředí silícího individualismu. Musí být proto schopny zaujmout v konkurenci jiných atraktivních volnočasových aktivit. Z prostého porovnání podílu obyvatel Prahy, kteří navštěvovali alespoň jedenkrát měsíčně divadlo, kino, koncerty vážné hudby, výstavy, muzea apod. v roce 1984 a v roce 2007 vidíme, že počet aktivních návštěvníků klesl z poloviny na necelou třetinu. Podíl těch, kteří se této kulturní činnosti nevěnují vůbec nebo téměř vůbec vzrostl o celých 25 procentních bodů (z 14 % v roce 1984 na 39 % v roce 2007). Tyto kulturní aktivity už tedy zřejmě Pražany tolik nelákají. Přitom Praha má rámci České republiky největší nabídku kulturních akcí, sídlí v ní nejvíce uměleckých institucí, disponuje objekty kulturní infrastruktury, které mají až nadregionální význam, koncentruje se v ní kreativní průmysl. Jedním z možných vysvětlení je bezpochyby výrazné zvyšování kulturní „nabídky“ v české metropoli v uplynulých desetiletích a s ní související narůstající konkurence nejen mezi

konkrétními akcemi ale také mezi různými kulturními žánry. Mění se ale také sociodemografická skladba obyvatel a do zájmu o kulturní aktivity se promítají také proměny v preferencích nově nastupujících kohort dospívajících. Mění se ale také samo město, v centrálních částech dochází k odlivu obyvatel a díky procesu suburbanizace se tak metropole neustále zvětšuje. A především socio-prostorové uspořádání Prahy doznalo v postsocialistické transformaci značných změn. I to jsou kontextuální faktory, které se mohou promítat do navštěvování určitého typu kulturních aktivit.

Co je tedy ta rozhodující síla, která některé nechá sedět doma u televize a jiné pošle do zšeřelých divadelních sálů, ohlušujících koncertních síní nebo do barevných galerií?

Na to je těžké odpovědět. Spousta z těch důvodů je v nás. Ať už v individualitě naší osobnosti, a/nebo je zapsaná v našem třídním habitu, který má původ v již v podmínkách ve kterých jsme vyrůstali. Těmto faktorům se má práce nevěnovala. Místo toho jsem se zaměřila na analýzu socioprostorového kontextu, který dává mantinely kulturní participaci v konkrétním prostoru města Prahy. Nejprve jsem se proto teoreticky zamýšlela nad možnými vazbami mezi kulturou a prostorem, jakými způsoby se mohou vzájemně ovlivňovat, umocňovat či zeslabovat svůj efekt. V navštěvování kulturních institucí a akcí nás může ovlivňovat jejich samotná fyzická blízkost resp. lepší dopravní dostupnost stejně jako to, že kupříkladu pravidelně vídáme plakáty s jejich nabídkou. Ke kulturnímu dění nás přivádí i lokální komunity, lokální sociální sítě rodiny, přátel a známých nás informují o konajících se kulturních aktivitách a zároveň podporují odhodlání někam vyrazit, do něčeho se zapojit. Praha teprve v posledních letech začíná aktivně rozvíjet a podporovat komunitní život svých obyvatel [IPR Praha 2015: s. 102]. Dodnes město například nemá strategii, jak se stavět k akcím ve veřejném prostoru. Zatím tak většina aktivit v této oblasti přicházela zdola, od samotných Pražanů. Je chybějící „sousedskost“ a intenzivnější komunitní život tím, co by podpořilo zájem Pražanů o kulturu? Právě naše sociální okolí spjaté s místem, kde žijeme, představuje další významný faktor ovlivňující účast na kulturních aktivitách. Jak poukazuje Huckfeldt [1979], pokud máme, bez ohledu na místo

našeho bydliště, k participaci vysoké předpoklady, pak jsou to aktivní sousedé, kteří ještě více zvýší naši vlastní činnost. Pokud jsou naopak naše individuální předpoklady nízké, potom málo se zapojující sousedé sníží už tak nízkou pravděpodobnost naší vlastní kulturní aktivity. Vliv prostoru na kulturní participaci tedy lze najít jak na úrovni celého města, tj. na základě dostupnosti sítě kulturních zařízení, což pochopitelně souvisí i se strategiemi místní politické správy, tak i na úrovni jednotlivých lokalit díky komunitnímu životu.

Protože jsem se pro zkoumání toho, jestli se míra kulturní participace v jednotlivých místech Prahy liší, rozhodla použít sekundární analýzu dat z dostupných kvantitativních sociologických výzkumů, neměla jsem možnost zkoumat odlišnosti v kulturní participaci mezi malými územními jednotkami. Zahraniční výzkumy naznačují, že čím podrobnější měřítko pro analýzu zvolíme, tím větší variabilitu v kulturní participaci najdeme [Thirft 1983: s. 42]. V analýze navštěvování divadel, kin, výstav, muzeí apod. jsem tak prostorový kontext musela omezit na deset pražských obvodů, jejichž hranice jsou navíc administrativní, takže souvislost s členěním města podle jeho socioprostorové struktury je jen slabá. Právě heuristicky vymezené podrobnější územní členění na základě sociodemografické skladby obyvatelstva by pro tento typ analýz bylo mnohem příhodnější.

Již základní porovnání intenzity míry participace na vysoké kultuře mezi jednotlivými pražskými obvody ukázalo, že rozdíly nejsou nikterak výrazné. Po rok 1984 jsem dokonce hypotézu o prostorových rozdílech v kulturní participaci mezi obvody musela zamítnout. V roce 2007 jsem tuto hypotézu sice mohla přijmout, rozdíly lze v dostupných datech ale nalézt jen mezi několika obvody. Konkrétně se v míře kulturní participace ukázal jako nadprůměrný obvod Praha 4 a pro účely analýzy hodnocené společně Praha 8 a Praha 7. Vysoká míra účasti na kulturní aktivitách u obyvatel Prahy 4 by mohla mít souvislost se skutečností, že na území městské části Praha 4 se nachází vysoký podíl ekonomických subjektů operujících v kreativním průmyslu, což by mohlo vytvářet participaci příznivé prostředí. Nepodařilo se mi však spolehlivě zdůvodnit, proč právě tyto konkrétní obvody vykazovaly vyšší nebo nižší frekvenci účasti na kulturních aktivitách.

Lépe vymezené a velikostně menší prostorové jednotky, na jejichž úrovni by se prováděla analýza, by mohly pomoci dosáhnout přesnějších výsledků, které by pozorované změny lépe vysvětlovaly. Očekávaná vyšší kulturní participace v centru, reprezentovaném v provedené analýze společně Prahou 1 a Prahou 2, se neprokázala. Střed města dosahoval v obou obdobích průměrných hodnot frekvence navštěvování divadel, kin, koncertů vážné hudby, výstav, muzeí apod. Důvodem tohoto stavu by mohlo být to, že historické centrum města má oproti jiným částem města nízký podíl rezidentů, který navíc dále klesá, jeho kapacity jsou stále více využívány zejména turisty. Oblast Pražské památkové rezervace proto bývá často označována za „skanzen“, chybí jí totiž běžný každodenní život místních usedlíků, naopak se v něm rychle střídá velké množství návštěvníků.

Přes nejasné důvody, které stojí za rozdílnou frekvencí účasti na kulturních aktivitách v obvodech Prahy, lze tento výsledek interpretovat jako jeden z projevů opětovného nárůstu sociální a prostorové diferenciaci Prahy, která byla za socialismu (z části) uměle potlačována v rámci rozdělování bytového fondu snahou o umístění lidí s různými sociálními pozicemi do stejných lokalit. Po roce 1989 se v procesu alokace místa bydliště se (nejen) v Praze začaly výrazně uplatňovat tržní principy. Pokud ve městě funguje volný trh s bydlením, tak se vždy setkáváme s tendencí shlukování podobných lidí na jednom místě, např. vilové čtvrti nebo na straně druhé lokality v blízkosti průmyslových továren. Dá se očekávat, že tento trend bude nadále pokračovat a rezidenční segregace obyvatelstva bude vzrůstat.

Pokud chce vedení města podpořit zájem Pražanů o kulturní aktivity, bude se město muset v následujících letech zaměřit na efektivnější využívání a strategické rozšiřování své sítě kulturní infrastruktury. Výsledky za obě sledovaná období ukazují, že kulturního potenciálu Prahy více využívají vysokoškolsky vzdělaní Pražané. Těch je sice v metropoli koncentrováno v porovnání se zbytkem země zdaleka nejvíce, nicméně důležitou výzvou pro veřejnou správu je i přesto aktivovat zájem o trávení volného času kulturní nebo kreativní formou u co nejširší vrstvy obyvatelstva. Především pak z oblastí mimo kompaktní zástavbu, jejichž obyvatelé mohou být více odrazováni horší dopravní dostupností centra, než je

tomu u rezidentů žijících blíže centru, a to i přesto, že reálně je Praha v porovnání s jinými metropolemi neobvykle dobře obsloužena městskou hromadnou dopravou. Kulturní zařízení v okrajových částech Prahy také obvykle nedisponují vždy vysloveně atraktivní nabídkou, jež by přesvědčila občany, že trávit čas v nich je zábavnější než v nákupním centru. Tyto obchodní komplexy totiž na mnoha místech s nízkou úrovní kulturní občanské vybavenosti často přejímají její rekreačně-kulturní funkci.

Na pražských ulicích, náměstích a dvorcích se stále častěji objevují nové formy kulturních a kreativních aktivit. S nimi souvisí postmoderní změny v hodnotové orientaci obyvatel Prahy. Ti pomalu stále více kladou důraz na pěstování místních komunit, mezilidské vztahy, odpovědnou spotřebu nebo zdravý životní styl. Lidé opět chtějí vědět, kdo jsou jejich sousedé, kde se pěstuje jejich jídlo, co se děje s jejich odpadem. Začínají dávat přednost před hromaděním cenností sbírání zážitků. Tyto změny v životních stylech obyvatel Prahy se již dnes projevují ve fyzickém prostoru ve formě nových způsobů využívání veřejných prostranství, například sousedské slavnosti v ulicích, zpřístupňování vnitrobloků a mnohé další. Stále více Pražanů klade také důraz na udržitelnou mobilitu a zdravější prostředí města, jež se projevuje třeba výstavbou cyklostezek, tvorbou nových pěších propojení či transformací parkovišť na veřejný prostor. Tyto činnosti přináší příležitosti pro nové druhy kulturních aktivit i podněty pro etablované formy kultury. Zároveň aktivují zájem lidí o své okolí a jeho kvalitu, v neposlední řadě přispívají k budování dobrých mezilidských vztahů v lokalitách, kde bydlí.

# Seznam použité literatury a zdrojů

## Literatura

Baker, Chris. 2004. *The SAGE Dictionary of Cultural Studies*. London: SAGE Publications Ltd.

Beck, Ulrich. (1986) 2004. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Blasius, Jörg., Jürgen Friedrichs. 2008. „Lifestyles in distressed neighbourhoods: A taste of Bourdieu’s “taste of necessity” hypothesis“. *Poetics* 36: s. 24–44.

Blau, Judith R. 1989. *The shape of culture: a study of contemporary patterns in the United States*. New York: Cambridge University Press.

Bourdieu, Pierre. (1984) 1996. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. 8. vydání. Cambridge: Harvard University Press.

Buck, Nick. 2001. „Identifying neighbourhood effects on social exclusion“. *Urban Studies* 38(12): s. 2251–2275.

Burgess, Ernest W. 1925. „The Growth of the City: An Introduction to a Research Project“. In Park, Robert E., Ernest W. Burgess a Roderick D. McKenzie. *The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*. Chicago: The University of Chicago Press, s. 47-62.

Čermák, Daniel a kol. 2007. *Sociálněprostorová diferenciacie Prahy. Fáze 1: Socioekonomická diferenciacie území Prahy na úrovni MČ*. Studie pro Útvar rozvoje hl. města Prahy. Praha: b. n.

Černý, František. 2008. *Divadlo v bariérách normalizace (1968–1989): Vzpomínky*. Praha: Divadelní ústav.

- ČSÚ. 2007. *Statistická ročenka hl. m. Prahy 2007*. Praha: Český statistický úřad.
- ČSÚ. 2013. *Historie vnitřního uspořádání hlavního města Prahy*. Praha: Český statistický úřad.
- ČSÚ. 2014. *Úroveň vzdělání obyvatelstva podle výsledků sčítání lidu*. Praha: Český statistický úřad.
- ČSÚ. 2016. *Statistická ročenka hl. m. Prahy 2016*. Praha: Český statistický úřad.
- Dickinson, Robert E. 1951. *West European Cities: A Geographical Interpretation*. Londýn: Routledge & Kegan Paul Limited.
- Duffková, Jana, Lukáš Urban a Josef Dubský. 2008. *Sociologie životního stylu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Eurostat. 2000. *Cultural statistics in the EU. Final Report of the LEG. Eurostat Working Papers, Population and Social Conditions 3/2000/E/No. 1*. Luxembourg: European Commission and Eurostat.
- Ferenčuhová, Slavomíra. 2013. *Sociologie města 20. a 21. století*. Praha – Brno: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici s Masarykovou univerzitou.
- Florida, Richard. 2002. *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books.
- Heřmanová, Eva, Pavel Chromý a kol. 2009. *Kulturní regiony a geografie kultury*. Praha: ASPI.
- Hoyt, Homer. 1939. *The Structure and Growth of Residential Neighbourhoods in American Cities*. Washington: Federal Housing Administration.
- Harrison, Chauncy D., Edward L. Ullman. 1945. „The Nature of Cities“. *The Annals* 242: s. 7-17.



Hromádka, Milan. 1973. *Státní řízení kultury*. Praha:Orbis.

Huckfeldt, Robert R. 1979. „Political participation and the neighbourhood social context“. *American Journal of Political Science* 23(3): s. 579–592.

Illner, M. et el. 1985. „Metodické pojetí výzkumu „Třídní a sociální struktura obyvatelstva ČSSR v roce 1984“ a zkušenosti z etapy sběru dat“. *Sociologický časopis* 21 (4): s. 403-418.

IPR Praha. 2015. *Analytická část aktualizace Strategického plánu hl. m. Prahy*. Praha: Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy.

IPR Praha. 2016. *Strategický plán hl. m. Prahy*. Praha: Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy.

IPR Praha. 2017a. „Město“ In IPR Praha. *Územně analytické podklady hl. m. Prahy 2016*. Praha: Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy.

IPR Praha. 2017b. „Ekonomická a občanská infrastruktura“ In IPR Praha. *Územně analytické podklady hl. m. Prahy 2016*. Praha: Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy.

Jones, Kelvyn, Ron Johnston a Charles Pattie. 1992. „People, places and regions: Exploring the use of multi-level modelling in the analysis of electoral data“. *British Journal of Political Science* 22: s. 343–380.

Jůcha, Vladimír. „Mimoškolská výchova dospělých a kulturní zařízení“. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, I, Řada pedagogicko-psychologická 34 (I20): s. 43-53.

Just, Vladimír. 1995. *Česká divadelní kultura v datech a souvislostech 1945–1989*. Praha: Divadelní ústav.

- Kubátová, Helena. 2010. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada.
- Linhart, Jiří. 1996. „Styl životní“. In Linhart, Jiří, Alena Vodáková, Petrušek. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, s. 1246-1247.
- Linhart, Jiří, Vladimír Rak a Jiří Voženílek. 1977. „Sociální aspekty ekologické zónace hlavního města Prahy“. *Sociologický časopis* 13 (1): s. 94-115.
- Long, J. Scott, Jeremy Freese. 2014. *Regression Models for Categorical Dependent Variables Using Stata, Third Edition*. Texas: Stata Press
- Machonin, Pavel a Milan Tuček. 1996. *Česká společnost v transformaci: k proměnám sociální struktury*. Praha: SLON.
- Matějů, Petr. 1977. „Sociologické aspekty vývoje bydlení v Praze“. *Sociologický časopis* 13 (1): s. 39-58.
- Matějů, Petr. 1980. „Vývoj sociálně prostorové struktury Prahy v letech 1930-1970 ve světle faktorové analýzy“. *Sociologický časopis* 16 (6): s. 572-592.
- McKenzie, Roderick D. 1925. „The Ecological Approach to the Study of the Human Community“. In Park, Robert E., Ernest W. Burgess a Roderick D. McKenzie. *The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*. Chicago: The University of Chicago Press, s. 63-79.
- Moschelesová, Julie. 1937. „The Demographic, Social, and Economic Regions of Greater Prague: A Contribution to Urban Geography“. *Geographical Review* 27 (3): s. 414-429.
- Možný, Ivo. (1991) 2009. *Proč tak snadno: některé rodinné důvody sametové revoluce: sociologický esej*. 3. vydání. Praha: SLON.
- Možný, Ivo. 2002. *Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál.

- Musil, Jiří. 1967. *Sociologie soudobého města*. Praha: Svoboda.
- Musil, Jiří. 1968. „The Development of Prague’s Ecological Structure“. In: Pahl, Raymond (ed.). *Readings in Urban Sociology*. Oxford: Pergamon Press, s. 232-259.
- Musil, Jiří. 1977. „Demografická struktura a vývoj Prahy“. *Sociologický časopis* 13 (1): s. 28-38.
- Musil, Jiří. 2001. „Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů“. *Sociologický časopis* 37 (3): s. 275-296.
- Nagel, Ineke, Harry B. G. Ganzeboom. 2002. „Participation in legitimate culture: Family and school effects from adolescent to adulthood“. *The Netherlands’ Journal of Social Science* 38(2): s. 102–120.
- NIPOS. 2013. Základní statistické údaje o kultuře v České republice 2012. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu.
- Otáhal, Milan. 2012. „O vztahu společnosti k normalizačnímu vedení“. In Tůma, Oldřich, Tomáš Vilímek. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, s. 247-284.
- Ouředníček, Martin, Darina Posová. 2006. „Suburbánní bydlení v Pražském městském regionu: etapy vývoje a prosotorvé rozmístění“. In Ouředníček, Martin (ed.). *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy.
- Ouředníček, Martin, Luděk Sýkora. 2002. „Současné změny v rozmístění obyvatelstva a v sociálně prostorové struktuře Prahy“. *Demografie* 44 (4), s: 270-272.
- Pahl, Raymond (ed.). 1968. *Readings in Urban Sociology*. Oxford: Pergamon Press.

Park, Robert Ezra. 1925. „The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment“. In Park, Robert E., Ernest W. Burgess a Roderick D. McKenzie. *The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*. Chicago: The University of Chicago Press, s. 1-46.

Poláková, Markéta, Daniel Čermák. 2012. „Kulturní infrastruktura v krajích České republiky“. In Patočková, Věra, Daniel Čermák, Kateřina Vojtíšková, Josef Bernard. *Kultura v krajích České republiky*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, s. 231-266.

Prior, Nick. 2005. „A question of perception: Bourdieu, art and the postmodern“. *British Journal of Sociology* 56(1): s. 123–139.

Pullmann, Michal. 2011. *Konec experimentu: Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium.

Savage, Mike. 2006. „The Musical Field“. *Cultural Trends* 15(2): s. 159–174.

Sýkora, Luděk. 1993. „Gentrifikace: měnící se tvář vnitřních měst“. In: L. Sýkora (ed.). *Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*. Praha: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, s. 100-119.

Sýkora, Luděk. 1996. „Transformace fyzického a sociálního prostředí Prahy“. In Hampl, Martin a kolektiv. *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Praha: DemoArt pro Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy, s. 361-394.

Sýkora, Luděk. 1999a. „Changes in the Internal Spatial Structure of Post-communist Prague“. *GeoJournal* 49(1): s. 79-89.

Sýkora, Luděk. 1999b. „Processes of Socio-spatial Differentiation in Post-communist Prague“. *Housing Studies* 14(5): s. 677-699

Sýkora, Luděk. 2001. „Proměny prostorové struktury Prahy v kontextu postkomunistické transformace“. In Hampl, Martin a kolektiv *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, s. 127-166.

Šafr, Jiří. 2008. *Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.

Šafr, Jiří. 2012a. „Kulturní participace“. In Patočková, Věra, Daniel Čermák, Kateřina Vojtíšková, Josef Bernard. *Kultura v krajích České republiky*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, s. 231-266.

Šafr, Jiří. 2012b. „Životní styl po roce 1989“. In Patočková, Věra, Daniel Čermák, Kateřina Vojtíšková, Josef Bernard. *Kultura v krajích České republiky*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, s. 231-266.

Šafr, Jiří, Věra Patočková, Josef Bernard. 2014. *Kulturní participace městského obyvatelstva v ČR: vlivy pozice v sociální struktuře a kontextu kulturní infrastruktury měst*. Nepsaný rukopis.

Šmídová Turchichová, Magdaléna. Vývoj kulturní politiky hl. m. Prahy po roce 2001. Nepsaná diplomová práce. Brno: Filosofická fakulta Masarykovy Univerzity.

Šustrová, Klára. 2010. „Analýza migračního chování obyvatel uvnitř Prahy“. In Ferenčuhová, Slavomíra, Lucie Galčanová, Barbora Vecková (eds.). *Československé město včera a dnes: každodennost – reprezentace – výzkum*. Brno: Masarykova univerzita, Červený Kostelec: Pavel Mervart, s. 159-193.

Tkáč, Gabriel. 1999. „Pražská kulturní zařízení.“ *Sociologický časopis* 35 (2): s. 219-231.

Thrift, Nigel J. 1983. „On the determination of social action in space and time“. *Environment and Planning: Society and Space* 1: s. 23–57.

Tuček, Milan. 2003. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: SLON.

ÚRM. 2009. *Územně analytické podklady hl. m. Prahy 2008*. Praha: Útvar rozvoje města.

Vaněk, Miroslav. 2015. „(Ne)oficiální kulturní aktivity mládeže v Československu v období tzv. normalizace“. In Pažout, Jaroslav (ed.). *Každodenní život v Československu 1945/48-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, Liberec: Technická univerzita v Liberci, s. 154-179.

Vojtíšková Kateřina a kol. 2012b. „Profily krajů“. In Patočková, Věra, Daniel Čermák, Kateřina Vojtíšková, Josef Bernard. *Kultura v krajích České republiky*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, s. 325-375.

Walker, Chris, Stephanie Scott-Melnyk a Kay Sherwood. 2002. *Reggae to Rachmaninoff: how and why people participate in arts and culture*. Washington: The Urban Institute.

Widdop, Paul, David Cutt. 2012. „Impact of place on museum participation“. *Cultural Trends* 21(1): s. 47–66.

## **Použité výzkumy**

*Třídní a sociální struktura obyvatelstva ČSSR*. 1984. Federální statistický úřad. Ústav pro výzkum veřejného mínění. Ústav pro filosofii a sociologii (Československá akademie věd).

*Media Projekt*. 2007. GfK Praha. Median.

*Historická data v GIS. 2012-2015. Urbánní a regionální laboratoř, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy.*